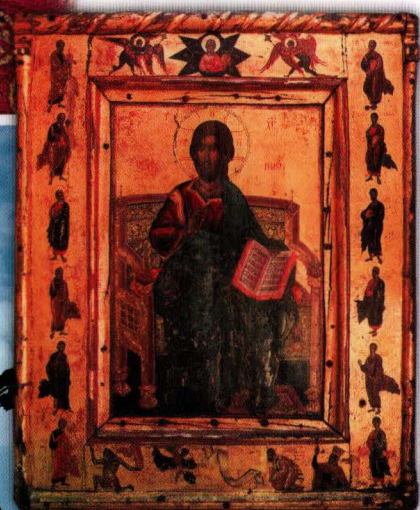
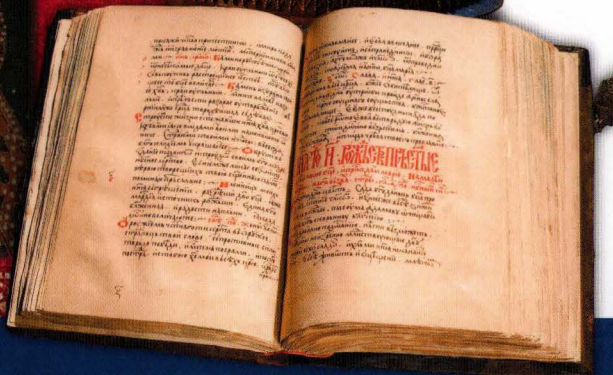
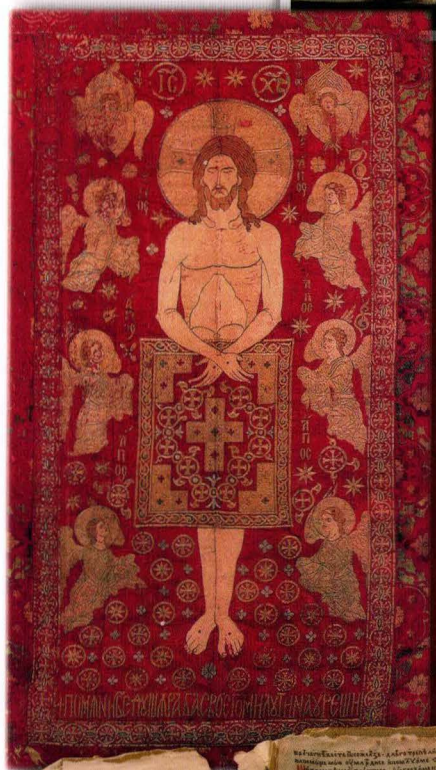

Немањински манастир

Манастир Грачаница

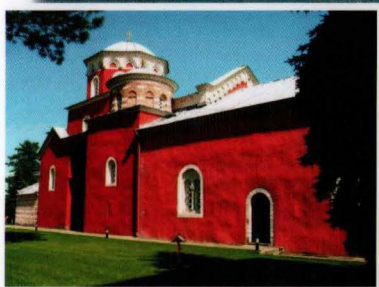

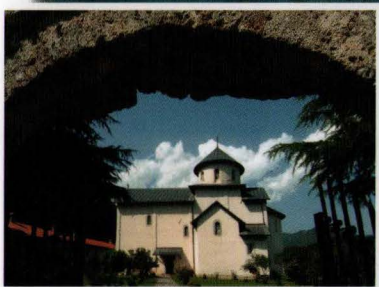
1. Манастир Студенци

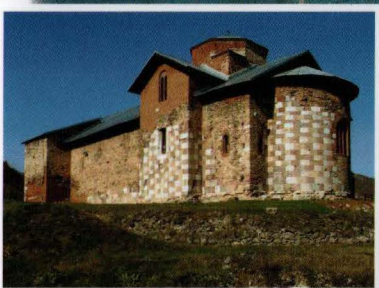
3. Манастир Жича

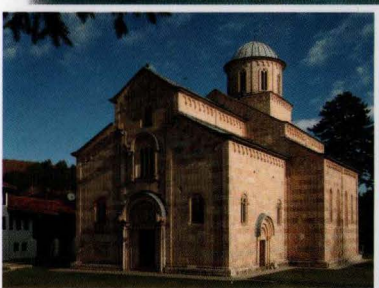
5. Манастир Морача

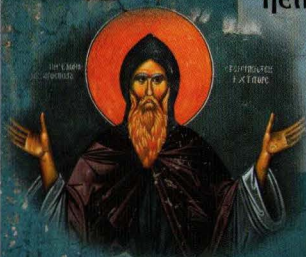
7. Манастир Бањска

9. Манастир Дечани

Немањин манастири
коло прво
1-10
Јануар-децембар
2011.

2. Манастир Хиландар

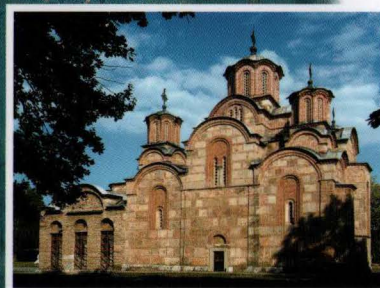
4. Манастир Милешева

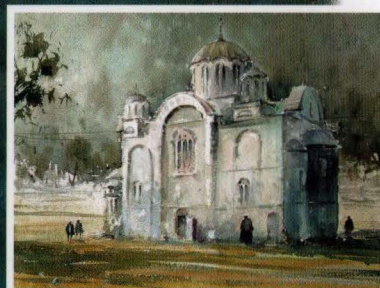
6. Манастир Сопотани

8. Манастир Грачаница

10. Манастир Св. Арханђели

Газимистан

Грчаница

Ново Брдо

Пивљан
(Ulpiana)

10km

С р п с к а к у л т у р н а н д у х о в н а б а ш т и н а

Немањински манастир

М А Н А С Т И Р Г Р А Ч А Н И Ц А

МАНАСТИР ГРАЧАНИЦА – БУДНИ ЧУВАР ВЈЕРЕ И УТЈЕХА НАРОДА

рамови Божији, вјековима зидани у славу Божију, ради приношења Пречисте, Бескрвне Жртве – Тијела и Крви Христове, која не престаје да освећује и просвјетује све који се причешћују у име Господње, и сами су принос љубави и благодарности покољења и покољења рода људскога Богочовјеку и Спаситељу нашем Господу Исусу Христу за све што је Својим оваплоћењем, проповедањем, чудотворењем, страдањем, смрћу и васкрсењем за нас учинио. Та ни са чим несравњива жртва, та неописива љубав богочовјечанска темељ је на коме се зида наше крштено биће, темељ и извориште свега што је свето и честито, на првом мјесту у роду хришћанском, а онда и у свим народима земаљским. Истинско достојанство људско заснива се на христоликој саможртвености, подржаваној силом Божијом, која непрестано размиче границе тога достојанства, али и границе његове љубави, узводећи нас из благодати у благодат и од једног дјела љубави и благодарности наше Богу до другог, не само овдје на земљи, него и у непролазном Царству Небеском, Царству Божијем. Један од таквих неизбројних приноса и одговора благодарности једног православног народа, нашег српског народа, на Божију милост и човјекољубље јесте и древни манастир Грачаница, на јужном рубу Косова поља, надомак Лаба и Ситнице, посљедња и најљепша задужбина Светог краља Милутина, седиште древне епархије липљанске, одн. новобрдске, средиште писмености и културе, које је без прекида цвјетало као „будни чувар вјере и утјеха народу“ на Косову до Велике сеобе, под патријархом Арсенијем Трећим Чарнојевићем. Спољна припрата изграђена је у доба кнеза Лазара, у последњој четврти 14. в. После турских налета, озбиљнију обнову Грачаница доживљава под митрополитом грачаничким Никанором у 16. в, а 1570. патријарх обновљене Пећке патријаршије, Макарије обнавља здање и живопис. 1620. године патријарх Пајсије Јањевац покрива цркву оловом. Тридесетак година касније, због најезде Арнаута и њихових насиља, село које се уз манастир свило нагло остаје без Срба. Посљедњи српски свештеник напушта Грачаницу 1655. године, како стоји ножем урезано на фресци апостола Вартоломеја, по опису Нушићевом – „изиде поп Јоаникије от сего манастира и от села са све дом“. Дуго је чамила ова Света задужбина Милутинова, древна „Градчаница“, пуста, претворена у сметлиште, а и дуго је њена припрата служила Арнаутима као пландиште за стоку. У 18. вијеку манастир је, како се каже, поново „пропјевао“, тада опет знамо за његове свештенике који служе службу Божију. У то вријеме деси се чудо и на село око манастира, насељено искључиво Арнаутима, придошлицама, који су протјерали све Србе, удари болест, они се раселе, а Срби опет почну да се досељавају и збијају уз своју светињу, предвођени чувеним попом Величком и његовим сином попом Стојаном, који се помињу у записима на маргинама више сачуваних оновремених књига.

Велике невоље ударе на манастир и село у доба осиног потурице Јашар паше приштинског, који је насилно потурчио на стотине српских породица, многе побио а многе и разагнао, задуго расрбивши тако ближу и даљу околину Приштине. Он је са манастира скинуо оловни кров да покрије своју џамију у Приштини, и повadio из патоса мраморне плоче. Био је чак наложио и да се потпали барут и црква сажеже, али, по народном предању, воља Божија и Пресвета Богомајка учинише да му мајстор падне са крова светиње, а синове његове и његове снахе обузме неко лудило, због чега и одустаде од овог богомрског чина. Послије година запустјелости, синовац тадашњег грачаничког попа Ђорђа – Ристо, који се такође запопио, успије да одобровољи пашу и наведе га да додјели земљу манастиру за порту и башту, на којој, до 1830. године подиже прве конаке. 1874. манастир је препокривен цинком, а затим оловом. Подигнути су и нови велики конаци прилозима Срба из Баната, Срема и Бачке. За вријеме Првог свјетског рата, у новембру 1915. године, Грачаницу су опљачкали Бугари, док је Други свјетски рат преживјела без великих оштећења, претрпјевши многе невоље послије његовог завршетка – све док није поново заживјела као женска монашка обитељ. Послије прогона епископа рашко-призренског из Призрена (1999), Грачаница је поново, до наших дана, била сједиште Рашко-призренске епархије. Тако је Грачаница, кроз историју надахнута Духом Божијим и испуњена силом Христовом, како јуче, и како у вријеме када је грађена, тако и данас, тако и до краја свијета и вијека, стуб и тврђава истине, носилац Духа Светога којим живи све што живи, и дише све што дише, свједок и проповиједник Господа живог и свједок српских страдања и опстајања на земљи косовској, страдалној и светој. Вјековни живот и опстојавање манастира Грачанице, нашег самопожртвованог свештенства, монаштва и народа, вјерног завјетима својих праотаца, у знаку је Крста и Распећа, смрти и васкрсења. Ова древна светиња и није ништа друго него наставак живоноснога гроба Христа Бога нашега, којим је Он посвједочио своју вјерност до смрти Оцу своме, својим ближњим, и свеукупној Божијој творевини. На тој Његовој жртви се граде и њој се посвјећују сви православни храмови.

У то име да благодаримо Господу који нас је призвао у живот, који нас је позвао да будемо чланови једне Свете саборне и апостолске Цркве и који је обдарио ову древну светињу великим и светим звањем ношења Часнога крста Христовог у овој епископији распетој, али увијек изнова васкрсаваној, Рашко-призренској. Да се поклонимо Оцу и Сину и Духу Светоме и да благодаримо свима онима који су кроз вјекове себе и своје кости уграђивали у ову светињу, сада и увијек и у вјекове вјекова. Амин.

Теофилокије

МОНАСТИР ГРАЧАНИЦА

Икона Свете мученице Февроније са жицијем из манастирске ризнице, 1608.

Крст грачаникој митрополији Пајсија, са сликама Распећем, Пресвете Богородице, Светим Јованом Богословом и Ошакивањем Христа, са врха иконостаза манастирске цркве

Богослужбена књига из манастирске ризнице

Са благословом архиепископа цетињског и митрополита црногорско-приморског г. Амфилохија

Издавач:

Митрополија црногорско-приморска
ИИУ СВЕТИГОРА - Цетиње

Коло: НЕМАЊИЋКИ МАНАСТИРИ

Уређивачки одбор:

Протојереј-ставрофор Радомир Никчевић - главни уредник,
протојереј-ставрофор Миодраг Поповић - заменик главног уредника,
Звонко Поповић - оперативни уредник, Бошко Гајић, Весна Никчевић,
Весна Тодоровић и Јован Маркуш

Фотографије:

Архива Митрополије црногорско-приморске, архива манастира Грачаница,
Ћживота Ђирић, Зоран Тричковић и Павел Алексијевић

Дизајн:

Мр Мирко Тољић

Компјутерска припрема:

Срђан Салаћ

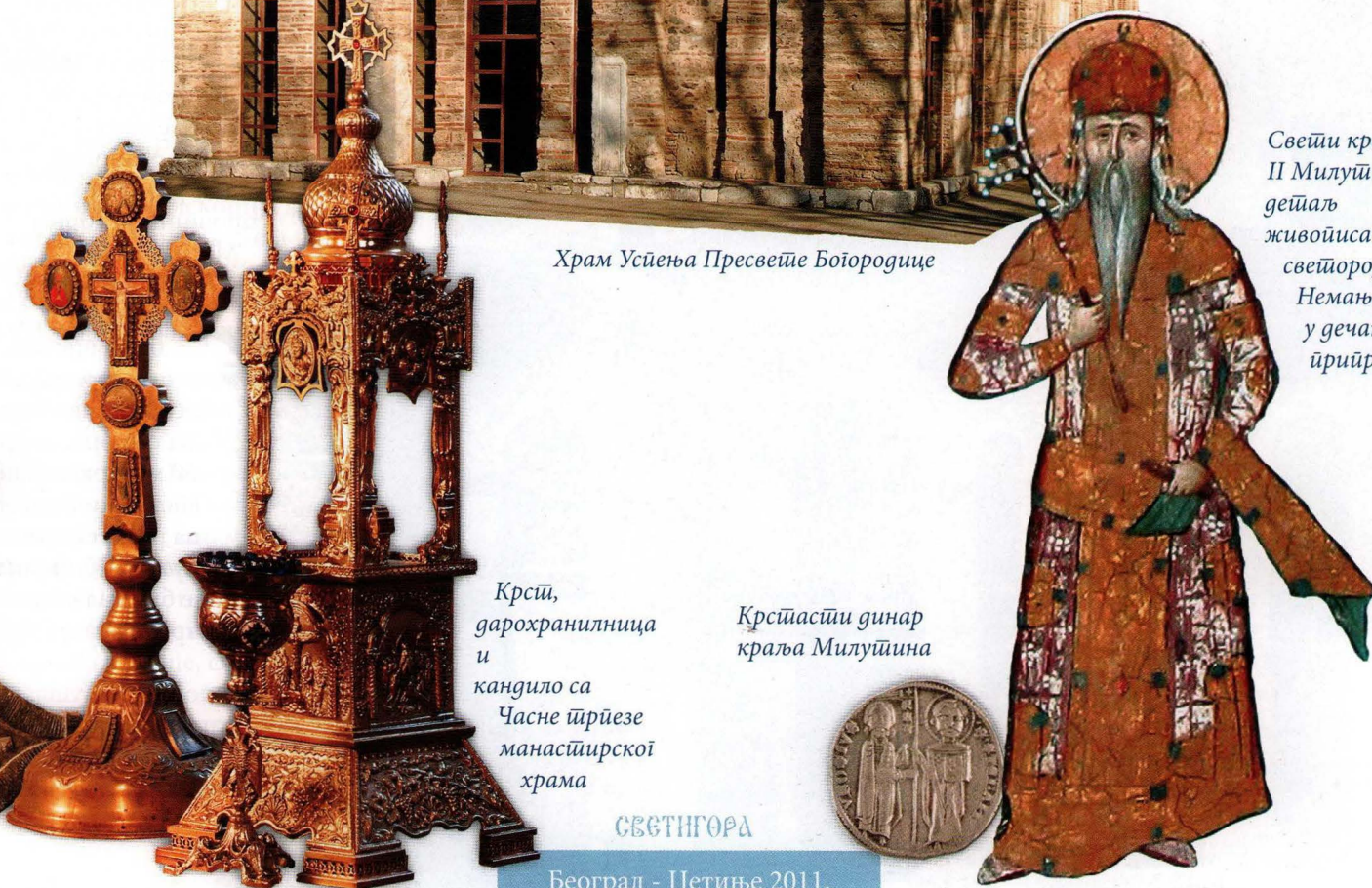
Штампа:

 rotografika

Једна од кованих и украшених баљама са кације манастира

Звекир са главне кације манастира Грачаница

Крст, дарохранилница и кандило са Часне Ђријезе манастирске храма

Крстасић динар краља Милутићина

Храм Усења Пресвете Богородице

Свети краљ Урош II Милутићин, дејалъ живописане светородне лозе Немањића у дечанској Ђријраји

СВЕТИГОРА
Београд - Цетиње 2011.

„Своја и ја, од свих њешихнији, Стефан краљ Урош Друи, њраунук
Светиоја јосидина Симеона, слуге Христиа мојеја и Пречистие Њеове
Мајере. заслужнице рода хришћанској, и ја вајијем: Подигни ме из
дубине њреховне и ѡросвейли ми очи срдчане, Пречистиа Владичице!
Буди ми ѡмоћница и ѡкров о сѡрашном и друојм доласку, и мени
који краљујем ѡ вољи Божјој, Госјода Боја и Сјаса нашеја Исуса
Христиа, краљу Сѡефану Друојме Урошу, ѡраунуку Светиоја Симеона!
Видех разрушеније и ѡденије храма Светие Бојородице ѡрачаничке,
ејискојије липљанске, сазидах је од основанија и ѡоисах и украсих
изнујра и сјоља...”

(Из Оснивачке ѡвеље манастира Грачанице, 1321. ѡд)

МАНАСТИР ГРАЧАНИЦА

Древни манастир Грачаница, на Косову, на левој обали реке
Грачанке, задужбина краља Милутина, подигнут је између 1315.
и 1321. године. По народном предању, краљ Милутин је своју
задужбину први пут у сну видео, пред битку на реци Грачанки,
када је заспао на брду Гласовник, па му се јавио анђео Господњи
рекавши му да ће победити, и да из захвалности Господу Богу,
за помоћ која му је пружена, треба да изгради цркву чији ће
му се облик приказати. Пробудивши се, краљ је на небу
угледао бели облак који је имао облик цркве. Пошто
заиста победи у том боју, одмах потом
позва најбоље мајсторе-градитеље и
нареди им да почну градњу небесне
цркве какву је видео у сну.

Грачаница се налази 8 км
југоисточно од Приштине, на
ободу косовске котлине, богате
рудама и водама, тамо где се благо
издижу огранци Велетина и нешто
стрмије огранци Стажевца на
речици Грачанки, недалеко од
Липљана, античке Улпијане,
највећег града у римској

провинцији Горња
Месија. Само

зидови око
града су
били високи
око 3 метра,
са кулама
на сваких
30 метара.
Налазећи се
на раскрсници
путева, Улпијана
је била важно
трговиште,

Свети краљ Урош II
Милутићин, ктитор
манастира Грачаница

седиште римског прокуратора и и епископско седиште. Улпијански епископ, Македоније је учествовао на Васељенском сабору 343. године, а епископ Павле на Сабору 553. године. У Улпијани су поживели и за Христа пострадали и хришћански мученици Свети Флор и Лавр, каменоресци, у 2. веку. Данас у Липљану постоји православна црква посвећена овим Светима (у којој је априла 2004. проплакала икона Пресвете Богородице). Ту је и стара црква Ваведња чији темељи према предању потичу из 2. века. Само име реке Грачаница, која се зове још и Грачанка (и по којој је манастир добио име), први пут се бележи у оснивачкој повељи манастира, исписаној на зиду цркве, као Градчанска река. У основи речи је српска реч град, „градац“, тј. ограђено и утврђено место, тврђава. У овом случају тај „градац“ најпре је могао бити античка Улпијана.

Грачаница је подигнута на рушевинама старије Богородичине цркве из 13. века, а она на темељима рано-хришћанске тробродне василике из 6. века. У повељи исписаној на јужном зиду капеле, краљ Милутин каже: „Видех разрушеније и паденије храма Свете Богородице грачаничке, епископије липљанске, сазидах је од основанија и пописах и украсих изнутра и споља.“ Све се ово збило 6830. године, односно 1321. године од Христовог рођења.

Од првобитног манастирског комплекса сачувана је само црква, првобитно посвећена Благовестима Богородице (тако је помиње архиепископ Данило II), али се касније, као манастирско посвећење, помиње празник Успења Пресвете Богородице. Припрата је дозидана неколико деценија касније, са намером да се заштити живопис на западној фасади. Ова припрата страдала је приликом турских напада 1379-1383. године, када су изгореле

и манастирске зграде и кула, у којој и “многи људи и црквене књиге”. Припрату је 1383. обновио грачанички епископ Симеон.

У време патријарха Макарија (Соколовића) храм је обновљен, отвори на припрати су затворени, сликан нови слој фресака, а патријарх Пајсије покрио је Грачаницу оловом. Јашар-паша Џинић, крајем 18. века, повадио је мермерне подне плоче, скинуо оловни кров и ставио га на своју џамију у Приштини,

али је правим чудом касније сам поклонио Грачаницу комад земље за порту и башту и ћерамиду за кров!

Грачаница је истинско ремек-дело српског градитељства. Нажалост, историја не памти име њеног неимара (остало је предање да

Археолошко налазиште Улпијана (Липљан), античкој града у коме су живели Светијшељи, мученици из II века, Флор и Лавр.

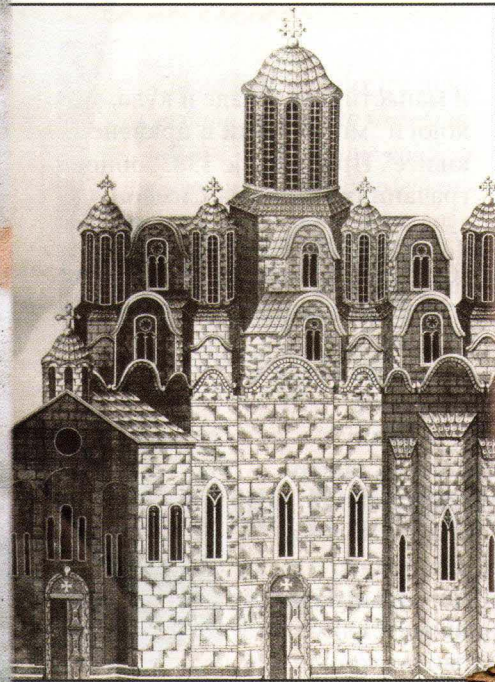

Приказ грачаничке цркве у Октоиху из 1539.

су Грачаницу градила три брата, неимари са Косова: Ђорђе, Добросав и Никола, овог последњег неки историчари уметности сматрају за протомајстора, који је грађевину пројектовао). Петокуполно грачаничко здање, које се својим луковима степенасто пење увис, уз хармоничну игру сложених кровних површина на којима се смењују куполе и полукружни сводови, основе

Манастир Грачаница на разгледници из 1924.

двоструког уписаног крста (квадрат у квадрату, црква у цркви) - замисао је која нема премца у свету ни источног ни западног сакралног градитељства.

Српски историчари уметности истичу да Грачаница сведочи искорак од градитељских принципа Византије: њене масе “динамично расту у висину”, облици су нагло “испресецани контрастима светлости и сенке”, све се одликује “наглашеним вертикализмом”, све су то “ритмови и контрасти страни византијској архитектури”. Тај вертикализам “ефектно је подвучен градацијом светлости”, која расте од

тамних приземља, ка небеским, светлим висинама. Основна идеја,

подвучена распоредом живописа гласи: дизање од земаљског - мрачног, ка небеском – светлоте, тако да су и прозори већи и чешћи у вишим зонама, чиме се подвлачи улога светлости у грачаничкој архитектури. А из тамног појаса ка светлом, посетиоца уводе издужене фигуре краља Милутина и његове супруге Симониде, којима анђели доносе круне с небеса - просто се чује лепет анђеоских крила. Посебно је значајна фреска Лоза Немањића, осликана одмах иза већ остарелог и сеобрадог краља Милутина, која говори о непрекидности и моћи светородне лозе Немањића, од њеног оснивача Симеона Немање до задужбинара Грачанице. Иначе, површина фасаде и спољна декорација купола изведене су једноставним средствима: каменом тесаницама топле жућкасте боје, црвеном опеком и белим спојницама малтера који се међусобно комбинују по већ традиционално провереним обележјима византијске архитектуре, дајући тиме грађевини пуну декоративност.

Значај Грачанице као манастирског здања изузетан је и због велике вредности њених живописа. Осликавање зидова одвијало се у неколико етапа. Најстарије фреске

Приказ грачаничке цркве на бакрорезу и дрвеној макети из XIX века

Грачанице, које су највероватније сликали чувени солунски уметници Михаило и Јевтихије, убрајају се у најлепша остварења Милутинове дворске школе - фигуре Богородице и Св. Јована Претече у апсидама бочних капела, монументалног Пандократора у куполи главног кубета, јеванђелиста у бочним куполама, сцене из циклуса Страдања и Васкрсења Христова, и велика композиција Страшног суда на западном зиду, чије сцене спадају међу најлепше и најчувеније фреске ове врсте у српском сликарству.

Манастир Грачаница је грађевина од изузетне важности за живот, историју и културу нашег народа.

Својом небеском лепотом, кроз све непогоде историје, он је сведок непрекинуте вере, узвишеног и неуништивног православног стваралачког духа нашег народа. „Кад се човек попне на огранке Вељетена и са овога погледа на дивну и прекрасну светињу прошлости српске, на успомену славе и моћи српске, дике и поноса, слободе и изображења српског Грачаницу: - милина га обузме гледајући у њена дивна и прекрасна кубета.(...) Ко хоће, да види оно што човека узвишава и подиже више кола и круга људског; ко хоће да осети сва блага, дивоте и лепоте, које нам се у рају обећавају; ко хоће да појми ону божанствену красоту,

насладу, светињу и светост, која је за праведнике и све напојене вишим појмовима: нека дође и види нашу дивну Грачаницу.“ (Милош Милојевић: „Путопис дела јраве Сјаре Србије“ из 1871. године), „О Грачаници се не може писати и говорити. О њој је потребно певати. Њу треба гледати и ћутати. Речитост њених висина и поглед опеваних очију младе краљице Симониде, увешће вас у свет који је временски далеко за нама, а тако близу људској души... Сведок који говори вековима, лепотом и неуништивошћу увек је био најпоузданији. Знају то сви - и који јесу и који нису стајали пред Грачаницом”, записао је један непознати поклоник.

ЦРКВЕ ГРАЧАНИКЕ

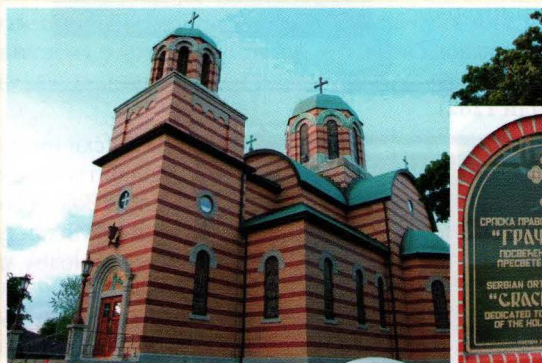

Ако, по речима средњовековног писаника, „само дела љубави остварују“, онда и смртни човек до Вечног може досећи само градећи таква дела, захваљујући, од Бога, дарованој му лепоти стварања. А кроз време, оно што је најлепше, што сведочи вековну повезаност поколења верујућих, људским трудом и по Божијем благоволу добија и своје постојанство. Тако је и косовска прамајка Грачаница, у крстоликом свом зрачењу са земље косовско-сарајевске, изнедрила по свету и у Србији још лепи

Грачаница: Нову Грачаницу у Либертивилу код Чикага, Канадску Грачаницу у Виндзору, Херцеговачку Грачаницу у Требињу, Београдску Грачаницу – Цркву Свете Марке на Ташмајдану и своје најстарије истоимено чедо, иако по архитектури сасвим различито, цркву Грачаницу у околини Ваљева, чији први помен имамо у турским дефтерима из 16. века, а за коју се сматра да је била и старија, и око чије се белој води, у наше време и људском вољом, створила водена омча река Сушице и Јабланице, постојајући је и створивши је, са брежуљком на коме је рођена, на дну већачкој Јабланичкој језера.

Нова Грачаница код Чикага

Канадска Грачаница у Виндзору

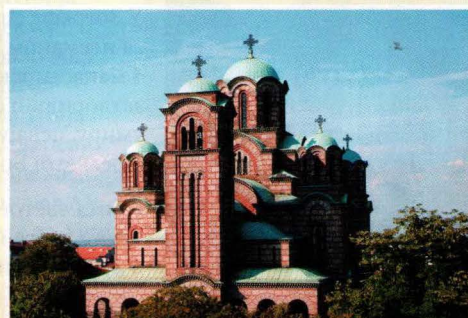

Херцеговачка Грачаница у Требињу

Ваљевска Грачаница

Београдска Грачаница – Црква Свете Марке на Ташмајдану

Мала Грачанка, у селу Грачаница, подигнута у спомен на убијеној српској младићи.

1261.

Рушење Латинског царства и обнова Велике Романије (Византије). У садејству са антипапском Ђеновом ромејски василевс (цар) Михаило Осми Палеолог (1259-1282), оснивач династије Палеолога, руши Латинску империју папских крижара на Босфору освојењем Цариграда. Ослободивши Константиноград од 58-огодишње окупације, поново га чини престоницом обновљеног царства. Ова ромејска «обнова», међутим, носи «изразити печат Запада и класичне антике». Цариградски патријарх поново освећује Свету Софију након педесетседмогодишњег обесвећивања – «1204.г. латинским пљачкама и злочинима, а касније латинским обредима».

1267.

Положај обновљене «царице држава» ипак је веома тежак. Са једне стране, последњи, одбегли латински цар, Балдуин Други, одмах на Западу придобија римског папу Урбана Четвртог и владаре за нови крижарски рат против Цариграда и обнову папске империје и власти на хришћанском Истоку. За то већ почиње да се припрема таст Балдуинов, Шарло Анжујски, господар Напуља и Сицилије, по уговору о обновљењу Латинског царства склопљеном у Витербу 1267. Са друге стране, против Палеолога се оружају и православни Бугари, после раздобља савезништва, а и преостали ситни латински кнезови на Пелопонезу такође предузимају офанзивне покрете. Ситуацију само усложњавају раздори унутар самог ромејства. Због злочина ослепљења законитог престолонаследника, тада још

малолетног Јована Ласкара, који као слеп није могао више владати, против Михаила Палеолога су устали патријарх Арсеније, који га је анатемисао, и народ, али је патријарх 1267. свргнут и бачен у тамницу. За патријарха је, после убрзо збаченог Германа, проглашен царев духовник Јосиф, образовавши снажну струју присталица свргнутог патријарха.

У таквим тешким околностима, лукави василевс Михаило Осми рачуна да би се напад Шарла Анжујског најлакше могао спречити уз помоћ папе, док би се са осталим унутрашњим и спољашњим непријатељима могло изићи на крај сопственим снагама. Зато, одмах по заузећу Цариграда, остварује тесне везе са папом Урбаном Четвртим, потом са Клементом Четвртим, којима упућује неколика посланства са богатим даровима и понудом да се под римским папом уједине Источна и Западна Црква.

1263/4.

Ромејски василевс уз помоћ римског папе склапа мир са бившим непријатељима, Венецијом и латинским кнежевима у Егеју. Упркос дугометрајним преговорима, због папског неповерења сама ствар Уније не напредује. У Цариграду «латиномислећи» јерарси и василевс узалуд покушавају да придобију православне, тврдећи да «помињати папу на богослужењу», наводно, «нимало није противно Источној Цркви» и да «признавати га за брата и за првога међу свим јерарсима није понижавајуће». Што се тиче права апелације папи, оно, по њима, уствари неће ни постојати, јер «у сумњивим случајевима једва да би ко кренуо на пут ка папи на пресуђивање преко мора». Речју, настоје да Унију представе као ствар чисто политичког карактера. Насупрот василевсу, епископат, клир и верни народ Ромејске Цркве, на челу са самим патријархом Јосифом, одлучно се противе унијаћењу као недопустивом заједницењу са «криптојеретичима (тајним јеретичима)» под главешинством римског папе.

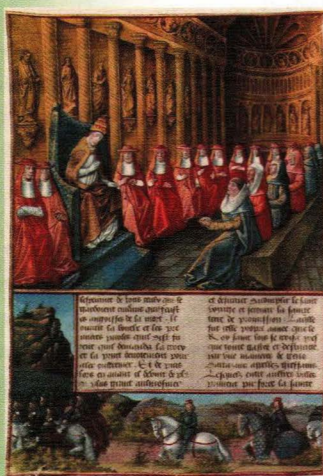
1271.

На папску катедру ступа Гргур Десети (1271-1276), опседнут присаједињењем Источне Цркве Западној као одречењем источних «шизматика» од свих разлика које их одвајају од западних хришћана и приклањање западним учењима. Те године Шарло Анжујски проширује своје краљевство са друге стране Јадрана, заузев најпре Драч, па и већи део тзв. Албаније, земље «дошљака» (Albanus – придошлица),

однекуд друго досељених који се укључују у растући свет нове Латинске империје, Албана, најамника ромејских и римских војски са Кавказа (предака данашњих Шиптара), али и «шизматика» конвертита из Источне Цркве...

Јануара 1274.

Ромејски цар интернира патријарха Јосифа у један манастир, а за његовог заменика поставља Јована Века, који са групом јерараха «латинофрона» саставља посланицу унијатског грчког клира папи, коју василевсово посланство носи на велики концил у Лион. У позиву папе Гргура Десетог за концил који цару доставља папски легат Јероним из Асколија, који у Цариграду делује од 1272.г, папа упозорава да до примања Ромеја у Унију са Римом може доћи само под условом да Грчка Црква прихвати латинско читање Символа вере (са додатком «филиокве») и ако призна папу за главу Цркве.

7. мај -17. јули 1274.

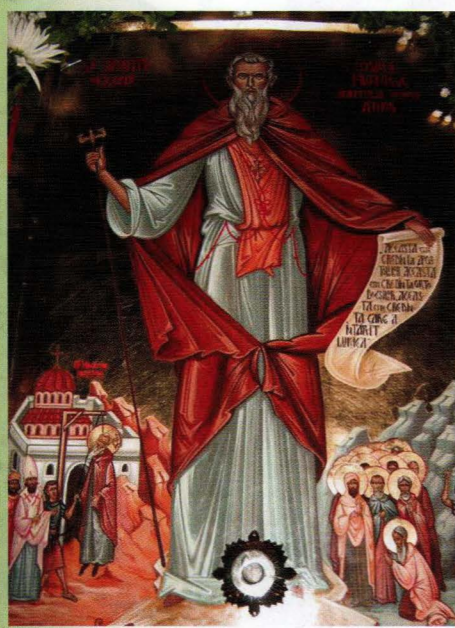
Велики папски концил у Лиону – Лионска унија. 24. јуна 1274. у Лион стиже највише посланство ромејског цара и Грчке Цркве у великом броју: Герман, бивши патријарх цариградски, Теофан, митрополит никејски, више сенатора, међу њима и Георгије Акрополит, велики логотет и историограф царства, Панарет, високи официр царски... То ипак нису били сви који су на пут пошли, него само они који су били на једном броду, док је други брод са целом посадом, осим једног човека, потонуо у олуји. Цариграђани су са свим почастима спроведени до палате папе Гргура, који их је дочекао стојећи, окружен кардиналима и бискупима. По опису латинских извора, «после пољупца мира, они су прочитали царска писма, запечаћена златним печатом, и писмо грчких јерараха, њих 38 на броју, који су пристали на Унију. Грци-унијате су изјавили папи да су дошли да принесу Римској цркви дужну послушност, да исповеда веру коју она исповеда и да признају оно што је грчким епископима најтеже – првенство папе, помињање његовог имена на молитвама и апелацију Светој

столици. Све то подробно је изнео у писму цар Михаило, молећи, ипак, папу да снисходи слабости већине Грка и дозволи да по својим црквама символ вере изговарају без додатка и да сачувају обреде који нису у супротности са римском вером и одлукама васељенских сабора. 29. јуна Гргур Десети «целебрира мису» у којој учествују обе стране. На латинском и грчком чита се Апостол, па Јеванђеља. После проповеди светог Бонавентуре, грчка делегација чита најпре на латинском Символ вере са додатком «филиокве», три пута понављајући члан у коме се говори о исхођењу Духа из двеју ипостаси, од Оца «и од Сина», после чега сви Грци на грчком величају папу. У одлукама овог концила у вези са Унијом каже се је концил одлучио да се «поново уведу у јединство Цркве грчки људи (народи Грка), који, противећи се својим охолом срце, неживену тунику Господинову поцијепаше и од побожности се и послушности Столици апостолској отргоше, променивши обичаје, који су се због тежњи за грехом и код клера и код народа у највећој мери изопачили.»

1274.

После успостављања Уније папа настоји на томе да се између Ромејске империје и Шарла Анжујског потпише мир. Преостаје само да се Унија uvede у Грчку Цркву. У Грчкој након објављења Лионске уније са папом римски услеђују казне за све оне који су је осудили. Патријарх Јосиф је свргнут, а на његово место је узведен век. На богослужењу се почиње помињати папа римски као «врховни архијереј Апостолске Цркве и васељенски папа». Али, показује се да ствари са Унијом теку лоше по њене поборнике. Прихватају је фактички само ромејски василевс са партијом својих полтрона «латинофрона», док маса свештства и лаика одбија да има икакву заједницу са Римском куријом. Православни бацају проклетства на унијате и прекидају са њима све односе и сваки разговор.

1276. (или 1282)

Латински погроми над светогорским монаштвом које осуђује и одбацује Унију. Војска коју папа шаље у помоћ Михаилу Палеологу, на његову молбу, пошто су његовој држави опасно запретила војске изневерених дојучерашњих српско-бугарских пријатеља и заједничника у православној вери, на путу до Цариграда упада разбојнички у Свету Гору и чини нечувене злочине над Светогорцима.

У Зографу спаљују 22 монаха, са игуманом Томом на челу, и 4 манастирска радника, који, затворивши се у манастирску кулу, умиру, певајући псалме и акатист Пресветој Богородици.

Прота светогорског вешају и убијају многе друге монахе у Ватопеду, Ивиру и другим манастирима.

1278.

Михаило Палеолог издаје указ којим се налаже спровођење Уније свим средствима насиља свугде. Истовремено, Век настоји да привуче народ својим унијатским посланицама и разним списима. Али све је узалудно: народ Унију одлучно и једнодушно одбија да прими. У међувремену у Риму, који је издејствовао мир између Палеолога и Шарла Анжујског, сазнаје се да унија у Грчкој Цркви није остварена. Нови папа Никола Трећи жели да види унију на делу и шаље у Константиноград легате да Унију спроведу у дело, али без успеха.

1281.

Нови папа Мартин Четврти због неиспуњених обећања екскомуницира из Цркве цара Михаила Палеолога и благосиља Шарлу Анжујском обнову Латинског царства. Раздражен оваквим поступком, Палеолог забрањује да се римски папа помиње у црквама, али Унију формално не поништава. Шарло Анжујски, неспутаван више папином забраном, започиње рат са Палеологом, али после почетних успеха у «Албанији» победу односи Палеолог.

1282.

У походу против српског краља Милутина чудом Светога Георгија Победоносца гине злочастиви цар Михаило и на ромејски престо ступа његов син Андроник Други (1282-1328), благочастиви цар који ће често бити предмет неповерења као син јеретика. После времена ратовања, Милутинова Србија ће са њим успоставити односе пријатељства.

1283.

Сабор православних јерараха у Константинопољу поништава Лионску Унију и симболично спаљује сва њена документа. Сабор осуђује главну римску заблуду («филиокве») и остале папистичке новотарије, и налаже да се поново освете цркве оскврњене унијатским богослужењима.

ВРЕМЕНСЛОВ ЗБИВАЊА У СРПСКОЈ ЦРКВИ И ДРЖАВИ У ДОБА КРАЉА СТЕФАНА УРОША ДРУГОГ МИЛУТИНА

Око 1252, одн. 1254.

Из брака краља Уроша Храпавог, четвртог сина краља Стефана Првовенчаног, и краљице Јелене од Анжу (Анжујске), «фрушкога (францускога) рода», рађају се синови Драгутин и Милутин. Под краљем Урошем Храпавим (1243-1276) Србија, у великој мери централизована, не делећи се више у краљевској титулатури на посебно именоване области, већ само на «Српске земље и Приморје», доживљава тако велико културно и економско снажење, да српски сребрни новац, динар или грош, бива прихваћен као платежно средство и изван граница Србије.

Пре 1263.

Премештање седишта Хумске епископије из Стона на Пељешцу у Бијело Поље. Све време постојања Латинског царства (1204-1261) и папске окупације срца ромејске православне земље прелази и мисионари Римске курије према српским земљама воде инвазивну прозелитску политику, како из својих центара у Приморју – Бар, Котор и Дубровник, тако и из јужне Диоклиције и са подручја Епира, као и са континенталног југа. Свега четрдесетак година после установљења двеју приморских српских епископија, Хумске и Зетске, са седиштима у манастиру Пресвете Богородице Лужинске у Стону, старом седишту хумских кнезова (и кнеза Мирослава, брата Немањиног), односно на Михаљској Превлаци, у манастиру Светог Арханђела Михаила, које су биле најистуренији светосавски браник „праве вере“ према Риму, и поред тога што су те области биле под влашћу српског краља, због све веће угрожености Православља у суседству снажних центара римокатоличке мисије, у првом реду Дубровника, једна од њих – Хумска, морала је своје седиште преместити дубље у залеђе, у Полимље. То се десило у време када је хумски епископ био брат краљев, потоњи архиепископ Сава Други, и поред

тога што су, по речима дубровачког историчара, каноника Ивана Стојановића, „земље око Дубровника биле српске“, што значи насељене српским православним становништвом, налазећи се само под управом Дубровника који је на име те управе плаћао дажбине српским краљевима и управо због заштите српског краља у то време био поштеђен од напада Венеције (Дубровачка република, стр. 35).

Седиште је отада било при цркви Светих Апостола у Бијелом Пољу, где је после 1254, а пре 1263, како сведочи Лимска повеља, у присуству краља Уроша Првог, архиепископа Арсенија и тадашњег хумског епископа Саве, брата краљевог, одржан сабор на коме су решавана важна црквена питања.

Пре 1263.

Принц Драгутин се жени мађарском принцезом Катарином (Кателином), ћерком краља Стефана Петог, док се покушај ромејског василевса унијате, Михаила Осмог, да уда своју кћер Ану за Милутина, Другог, млађег сина српског краља, и опријатељи се са њим, стављајући тако под своје унијатско окриље и Србију, изјаловљује.

1263. или 1267. г.

После упокојења првога наследника Светога Саве – Светога Арсенија Сремца, кога Бог по престављењу прославни нетрулежношћу моштију, које почивају данас чудотворно у манастиру Ждребаоник, код Даниловграда, дотадашњи епископ хумски Сава, трећи од четворице синова краља Стефана Првовенчаног (у свету Предислав), брат краља Уроша, устоличен је на светосавски архиепископски престо. Имајући свакако у виду његову мукотрпну борбу за чистоту православне вере угрожене од инославне верске пропаганде, архиепископа Саву Другог савременици описују као пастира који је „пазио самислено на првозаконо предање које представљају права вера и наслеђени савршени устави, утврђени Светим Апостолима и богоносним Оцима“.

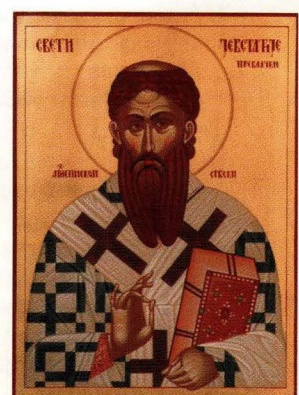
1271.

На светосавски престо архиепископа спских сту узведен је Данило Први, осведочени противник уније. После годину дана он је смењен «због неке кривице која му је приписана», а коју љубављу својом покрише његови Свети савременици, истакавши да је «поживео часно и удостојио се вечног живота.»

Цар-унијата Михаило Палеолог поништава автокефалију Српске архиепископије (од 1219) и трновске патријаршије (од 1235) «поново их подвлашћујући грчком охридског архиепископу» (Шарл Дил). То чини, обнављајући привилегије Охридске архиепископије, дароване јој 1020.г. од Василија Другог Македонца, сходно жељама гркофоне ромејске црквене администрације, у првобитним територијалним оквирима ове црквене јединице, успостављене у 6. веку залагањем цара Јустинијана и сагласношћу папе римског Вигилија, иако су они у међувремену значајно сужени новонасталим словенским автокефалијама, Трновском и Жичком. Чини то, упркос чињеници да је највећи део њених територија и тада насељавало не грчко, него српско-бугарско становништво, које је природно припадало и нагињало новооснованим архиепископијама.

1272.

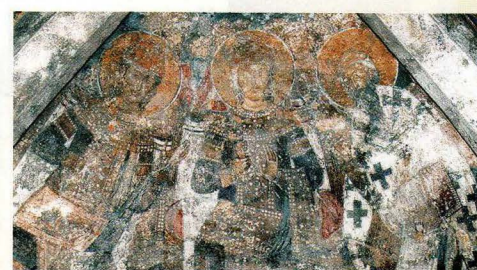
На престо Светога Саве би узведен и «великоимените славе и части од Господа и дара од вишње премудрости да имаде духовну власт православне вере хришћанске» удостојен студенички игуман Јоаникије Први (1272-1276), човек од поверења и сабрат из Хиландара архиепископа Саве Другог,

1272.

Цар-унијата Михаило Палеолог поништава автокефалију Српске архиепископије (од 1219) и трновске патријаршије (од 1235) «поново их подвлашћујући грчком охридског архиепископу» (Шарл Дил). То чини, обнављајући привилегије Охридске архиепископије, дароване јој 1020.г. од Василија Другог Македонца, сходно жељама гркофоне ромејске црквене администрације, у првобитним територијалним оквирима ове црквене јединице, успостављене у 6. веку залагањем цара Јустинијана и сагласношћу папе римског Вигилија, иако су они у међувремену значајно сужени новонасталим словенским автокефалијама, Трновском и Жичком. Чини то, упркос чињеници да је највећи део њених територија и тада насељавало не грчко, него српско-бугарско становништво, које је природно припадало и нагињало новооснованим архиепископијама.

1282.

Потресен судбином старог краља, архиепископ Јоаникије се и сам повлачи са архиепископског престола, у Пилот, где умире 1279. године. Касније се краљица мајка Јелена и син јој и краљ Милутин постарају да његово «свето и блажено тело, које обретоше неначено труљењем, ваистину свето и цело и телом и духом» буде пренесено у Сопоћане и положено поред бившег краља и потоњег монаха Симона.

јачо привржен краљу Урошу, који «управљао добрим и непомућеним животом праве вере, тако да и сви људи његови живљаху мирним и тихим животом». Успротививши се лионском унионизму ромејскога властодршца и не дозволити му да запљусне Српску Цркву, архиепископ Јоаникије Први, како истичу његови биографи, «сачувао је њену веру православну».

Принц Милутин са благословом своје Цркве ступа у брак са непознатом српском властелинком Јеленом, са којом рађа Стефана (Дечанског) и кћер Неду.

Унијатско посланство ромејског цара, посебно «латинофрона» ромејска црквена јерархија на концилу у Лиону тражи од папе да поништи самосталност Српске и Бугарске Цркве. Изасланици Михаила Палеолога истичу да «автокефалне Цркве у Србији и Загорју (Бугарској) нису канонске, јер су основане без папске дозволе, након преузимања Цариграда од стране крижара, када су се Срби и Бугари ујединили са Грцима у настојању да истисну Латине, а на штету Охридске архиепископије» те да је потребно да и папа поништи самосталност тих Цркава (Јиречек). Нема, међутим, знакова да је после концила, римски папа предузео неке кораке за потчињавање Српске и Бугарске Цркве Охридској.

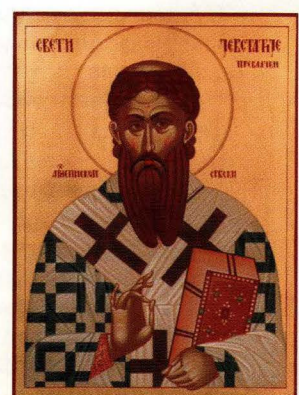
1276.

Млади Драгутин устаје против оца Уроша, у савезу са својом римокатоличком угарском тазбином. После изгубљене битке стари краљ бежи у Хум где прима монашки постриг и умире као монах Симон. Нови краљ Драгутин дели државу на три дела: себи узима највећи северни, мајци Јелени додељује поседе у Приморју, од Дубровника до Скадра, са Плавом у залеђу и дворцем Брњаци у Горњем Поибарју, а један мањи део даје Милутину.

1276.

Потресен судбином старог краља, архиепископ Јоаникије се и сам повлачи са архиепископског престола, у Пилот, где умире 1279. године. Касније се краљица мајка Јелена и син јој и краљ Милутин постарају да његово «свето и блажено тело, које обретоше неначено труљењем, ваистину свето и цело и телом и духом» буде пренесено у Сопоћане и положено поред бившег краља и потоњег монаха Симона.

1279.

На престо Светога Саве би узведен и «великоимените славе и части од Господа и дара од вишње премудрости да имаде духовну власт православне вере хришћанске» удостојен студенички игуман Јоаникије Први (1272-1276), човек од поверења и сабрат из Хиландара архиепископа Саве Другог,

1282.

Млади Милутин својој «српској земљи која беше умањена, јер држава Грчкога царства сезаше до Липљана и снагом растијаше тако да хоћаше узети целу област отачаства христољубивога краља», враћа под власт српског краља српска подручја у Македонији - Горњи и Доњи Полог на горњем Вардару, Овче Поље, Злетово и Пијанец у поречју Брегалнице.

1282.

Михаило Осми Палеолог, «хулни цар грчки, ђаволом наговорен, који се одлучи од вере хришћанске и узе веру латинску, почиње да скупља војску, грчку али и иноплеменичку, од латинских, турских и татарских најамника кана Ногаја, и креће на Милутина «као љута звер». Али, у Тракији, недалеко од једне сеоске цркве мученика Христова Георгија Победоносца, «умиру чудном смрћу усред своје војске, не боловавши него просто издахнувши». Пошто га сахранише као јеретика без молитве и уобичајене части, његов син, наследник Андроник, исте зиме упути своје Грке и Татаре на Србију, који у јуришту стигоше до Призрена и Липљана. Један део Татара крене на реку Дрим, али пошто она беше јако набујала, не смеде да је загази све док са оне стране реке не видеше огромни збег српски, када се «као несите звери устремише на стадо Христово», уздајући се у снагу својих коња. Тада се деси још једно чудо: вода реке нагло још више надође

и једне потопи у налету, а друге при повратку са обале на коју не смедохе изићи од силне српске одбране. Ово чудо, по казивању Данила Другог, зби се после Милутинове молитве Светом Симеону Немањи и значи пораз Византинца. После Божића, Милутинова и Драгутинова војска продре до Сера, Крстопоља и Свете Горе, а Милутин на повратку заузео Дебар, Кичево и Пореч на Трески. Скопље отада постаде српски престони град, а граница између Велике Романије и Србије остаде на линији градова Охрид-Прилеп-Штип, који припадаху Цариграду.

Стефан Драгутин од зета Ладислава добија крајеве који дотад беху, иако насељени Србима,

делови угарске државе - Београд, Мачву и североисточну Босну. Београд са целом Мачвом тада је чинио «Сремску област», а пошто је Драгутин столовао у Београду (и Дебрцу на Сави) носио је звање «сремски краљ».

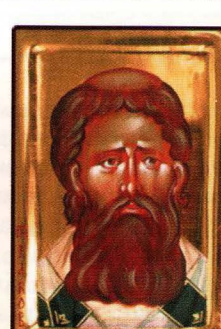
Три Црквом неблагословена брака краља Милутина: 1. Са Гркињом непознатог имена, ћерком севастократора Јована Анђела Тесалског, без деце; 2. на велико незадовољство Српске Цркве, са сопственом свастиком, дотада латинском редовницом, Куманком Ержебет Арпад, из кога се рађа ћерка Зорица или Царица, и 3. са Бугарком Аном Тертер, ћерком бугарског цара, са којом рађа другог сина Костадина.

Краљ Милутин обнавља цркву Светог Ђорђа на Серави код Скопља, из 11. в.

Седиште Српске светосавске архиепископије премешта се због најезде бугарско-куманских у којима је разорена Жича, из Жиче у Пећ.

Нови српски архиепископ постаје «љубитељ и приложник књига» и «правитељ васакому делу закону» - Јаков.

Поред старих светосавских епископија – Захумске, Зетске, Призренске, Хвостанске, Липљанске, Будимаљске, Рашке, Дабарске Топличке и Моравичке, у доба његовог архиепископовања установљене су и две нове – једна са седиштем при старијој цркви Светог Стефана у Бањској, звана Бањска или Звечанска, и друга Скопска, са седиштем при Светој Богородици у Скопљу. По некима, управо архиепископ Јаков, познат као обновитељ и задужбинар многих цркава, преноси седиште Српске архиепископије из Жиче у Пећ.

Римски папа Никола Четврти, играјући на текућа непријатељства ромејске и српске државе и на католичко порекло краљице мајке, која је, међутим, ступивши и брак, примила Православље, позива краља Милутина да пристане уз Рим, али «без икаквог успеха».

Краљеви Стефан Милутин и Драгутин са мајком Јеленом обнављају јустинијановски манастир Светог Сергија и Вакха на Бојани, недалеко од Скадра који су у 17. в. присвојили и

својим латиничним натписима обележили латински бискупи, а чије зарушене остатке деведесетих година 19. века руски консул Јастребов описује следећим речима: «Ова црква је сада без крова, олтар са северне јој стране обађен је у Бојану, која тече под самом црквом.. Сва је унутра живописом на зидовима украшена... и стубови су такође живописани живописом који није византијски, него први српски, јер сви Свеци имају одело исто онако, као што га имају на иконама у Дечанској лаври, у Пећкој патријаршији и у Грачаничкој цркви.»

Мир са татарским каном Ногајем, син краљев Стефан у талачком ропству у Татарији. После успешних ратних сукоба Милутинове и Драгутинове војске са Бугарима, који као осамостаљени великаши без централне власти одбелог цара признаваху власт татарског кана,

преотимају земљу побеђених (посебно Браничево). Због могуће нове велике најезде разљућених Татара, краљ Милутин склапа са њима мир, уз обећање да више неће ратовати, које оверерава слањем свога сина првенца и изабраних српских великаша као талача код Ногаја. Они код кана остају до његове смрти 1299.

На архиепископски престо Светог Саве узведен је Јевстатије Други, који ће на њему остати пуних седамнаест година, обновитељ од безбожних Кумана разорене Жиче, «која на дуже беше пуста». У

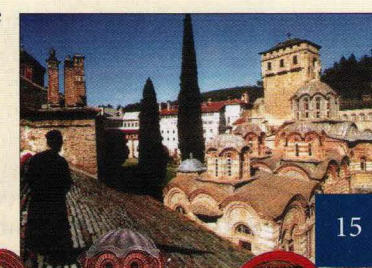
његово доба основане су у областима краља Драгутина две нове епископије – Београдска или Мачевска (Мачванска), са седиштем при храму Пресвете Богородице у Београду испод тврђаве, и Браничевска, са седиштем при цркви Светог Николе у Браничеву, а можда и Босанска, у области Соли и Усоре.

После убиства угарског краља Ладислава куманском руком, Стефан Драгутин не истиче своје право на угарски престо, него га препушта сину Шарла Другог Анжујског, Карлу Мартелу, због чега захвални Шарло додељује његовом сину Владиславу, у наследни посед, мало окрњено херцештво

Славонију. И краљ Милутин у добрим је односима са Анжујцима, са чијим се поседима у Старом и Новом Епиру, у коме се све више истиче присуство арбанашких великаша, додирује део јужне границе његове државе. Ови крајеви повремено бивају освајани у целини од стране Анжујаца, које папа проглашава «краљевима Албаније», а повремено се, као у доба Милутиново, враћају војном силом у границе Велике Романије, при чему арбанашко племство стаје на страну онога ко је преомћнији, у ово доба уз Ромеје, а касније уз Латине.

Краљ Милутин подиже Саборну цркву Ваведења Пресвете Богородице у Хиландару на темељима цркве из времена Светог Симеона и Саве. У граду Цариграду «на месту званом Продром, сазда божаствену цркву Светог Јована Претече, давањем безбројног злата својега, и начини многе дивне и прекрасне палате и подиже болнице, и ту начини мноштво одара за почивање болнима, меке постеле поставив поврх њих, и многа села купивши приложи и многе веште лекаре нашавши, даде им много злато и што им је на потребу, да непрестано надзиравају болеснике и лече их». У граду Солуну, «где Свети отац наш Сава прво рукоположење доби», подиже владарске дворе и цркве у име Светог архијереја Христовог Николе и Светог мученика Георгија...

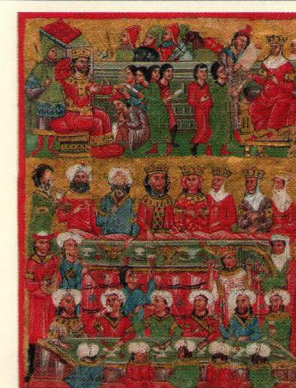

Краљ Милутин осваја Драч, о чему сведочи само једно млетачко писмо у коме се од Милутина тражи да надокнади штету коју су претрпели млетачки трговци откако је Драч узео од цариградског цара. Ромеји настоје да учине крај ратовањима са српским краљем, због чега Теодор Метохит пет пута долази као царски

изасланик на двор к Милутину. Под утицајем свештенства, посебно архиепископа Јевстатија II, Милутин одлучује да склопи мир са Цариградом. Схвативши да изгубљене територије морају остати у српским рукама, Ромеји предлажу да се уговор о миру утврди династичким браком, којим би те области постале мираз невестин у коме би они и даље имали неометан утицај.

Краљ Милутин, годину дана после смрти своје законите, прве жене Српкиње Јелене, склапа, по снисхођењу Цркве, нови, династички брак са ћерком цара Андроника Другог Симонидом, са којом није имао деце. Овај последњи брак сматран је законитим, али чињеница да је венчање обавио миљеник ромејског двора, охридски Макарије, а не српски архиепископ Јевстатије Други, говори да, и овај последњи беше, као и архиепископ Јаков, држатељ «законитог предања у сваком делу», па, дакле, и по овом питању, да брак са Симонидом није одобравао, као ни цариградски патријарх Јован.

После распада Иконијског султаната, турски емири надиру на византијске поседе на Истоку. Из градова се повлаче посаде, а становништво масовно бежи према мору. Андроник Други 1304. у помоћ позива шпанске најамнике «Каталанске компаније», који успешно ратују са Турцима у Малој Асији, али се окрену против њега и удруже са турским пљачкашима. Утврде се у Калипољу на мореузину и започну терор. 1307. померају се према Солуну, одакле терористу Македонију и Тесалију, и на самој Светој Гори зверства чине. Касније, са несмањеном

жестином и окрутношћу, ступају у службу тесалских Грка и атинског војводе, коме на крају преотимају власт и земљу.

Краљ Милутин подиже цркву Светог Јована у Свачу (Шас) код Улциња и обнавља цркву Пресвете Богородице у месту званом Трескавци, код Прилепа, «испуњавајући је неисказаним приносима својим, што је све потребно за службу Богу и Пречистој Његовој Матери, молећи милостивога утврђења и помоћи од Пресвете своје отачаству» и прилаже цркви светог Ђорђа код Скопља и манастиру Свете Богородице Милостиве, на десној обали Вардара према самом Скопљу, и цркви Тројеручице у Скопљу, и цркви Светог Константина у Скопљу...

На Западу оживљавају планови да се обнови Латинско царство на Балкану. Катарина, унука Балдуина Другог, удата за брата француског краља Шарла од Валуа, носи титулу «императорке константинопољске» (царице цариградске), па и њен муж жели не само да се зове него и да буде «император константинопољски» и почиње преговоре о савезу са Венецијом и Каталанском компанијом.

Почетак многогодишњег сукоба, римокатоличким земљама у политици склонијег, Драгутина са краљем Милутином због Милутинове блискости Византији, а потом и због питања наслеђивања српског престола, који Милутин намењује своје првенцу Стефану, а после његове побуне и прогонства до помирења са њим, пред своју смрт, можда млађем сину Костадину, док га Драгутин тражи за сина Владислава.

Рат са Дубровником, као новим штићеником према Византији све непријатељскије Венеције.

Пошто је млетачка флота опљачкала околину Цариграда, будући у савезу са Ромејима, краљ Милутин притиска Дубровник и хапси све дубровачке трговце у

земљи, иако им је на почетку своје владе потврдио повластице које им је дао Стефан Драгутин, заузима приобаље Цавтата и с копна уводи граду Дубровнику блокаду. Дубровчани, пак, блокирају флотом ушће Бојане, заузму Мљет и блокирају Котор, и још добију заштиту млетачке флоте. Идуће године потписан мир уз посредовање Млечана, који је Србија задржала Цавтат и повратила Мљет, а сама дозволила несметану трговину Дубровчанима.

1303. Према истинољубивијим латинским изворима, «у време када Србија израста у водећу силу на Балкану, папа Бенедикт Једанаести труди се да буде у пријатељским односима са краљем

Милутином, али, мада српски краљ омогућује житељима латинске вере у западном делу своје државе да остану лојални Риму, он не чини кораке да Србију присаједини папској курији»

(<http://www.cfpeople.org/Books/pope/POPEp192.htm>).

Краљ Милутин обнавља Богородицу Љевишку (живопис 1313) у Призрену, седиште призренске епископије, као и запустелу црква Светог мученика Христова Никите у Бањанима код Скопља, између 1307. и 1316.

устаљеном обрасцу, разрађени су сви моменти развијања ове најомиљеније фингиране теме папског прозелитизма: од проверичке понуде високог конвертита готовог да изјави послушност папи и прими његову веру, «подвргавајући себе и сва своја добра суду његове апостолске столице», уз посредовање поверљивих изасланика, преко њиховог путовања (у Француску к авињонском папи, односно Шарлу од Валуа) и излагања понуде пред папским (владаревим) представницима, до ширења папиних (владаревих) руку и радосног примања покајаних «шизматика у крило римске цркве», (односно у савез против Бизанта), свечаног потписивања договора обеју страна и слања повратних писама преко делегације брижљиво инструисаних

папиних легата (односно самих Милутинових изасланика), на која високи адресат одговара, наводним, «званичним ратификовањем» обавеза прихваћених потписима његовог изасланства.

С обзиром на то да су међународне политичке прилике, по краља Милутина и његову државу, у ово доба све повољније, почев од 1306. г. када, после смрти немачког краља, Шарло од Валуа истиче своје претенсије на немачки престо и 1307. године, када умире његова жена, несуђена «императорка константинопољска» Катарина, док 1308. букти сукоб римског папе и од њега анатемисане Венеције, који слаби међународне позиције обеју страна, евентуални страх од рата са Западом не може се сматрати разлогом који говори

у прилог (у историографији широко прихваћеној тези) о аутентичности ових

Краљ Милутин шаље ромејској војсци цара Андроника у помоћ свога најбољег војводу Новака Гребострека са 2000

војника најпре на Босфор, где удружени Ромеји и Срби савладавају турске пљачкаше из Каталанске компаније, који су се утврдили у Калипољу, а онда у Анатолију, где, такође, ратоваху против Турака. Након свађе са Андроником, због његовог одбијања да, по западном обичају, подели царство са двојицом својих синова, његова жена Јоланта-Ирина од Монферата, мајка српске краљице Симониде,

настанивши се у Солуну, користи добре односе Србије и Велике Романије и честе посете свога зета краља Милутина, кога обасипа богатим даровима, да укључи своје синове у већ проширени круг претендента на српски престо после Милутина. Стање у Србији усложњава се продубљивањем сукоба сремског краља Драгутина, кога је, према латинским изворима, «узео папа под заштиту Светога Петра», и краља Милутина због Милутинове намере да својим наследником учини свога првенца Стефана, прогласивши га још 1309. а можда и раније за «младога краља» и поверивши му на управу немањићку дедовину Зетску земљу, дотад под управом престареле краљице мајке Јелене.

Борба међу браћом, после одбијања Милутина да се придржава закратко обновљеног Дежевског уговора, који место наследника престола резервише Драгутиновом сину, још се више распламсава.

Краљ Милутин некадашњи мали метох грачанички Светог Стевана претвара у раскошно изидани и украшени манастир са новом црквом Светога архиђакона Стевана звани Бањска, на речиси Бањској, десној притоци Ибра, северозападно од Косовске Митровице, који је пред крај

За ову годину симптоматично се везују настанци трију римокатоличких “извора” “сведочанстава” о наводној спремности српског краља Уроша и државе да пређу у папску веру: “Опис источне Европе” од анонимног француског доминиканца, уходе Шарла од Валуа, затим, највероватније фалсификованог, одговора папе Клемента Петог на тобожњу конвертитску умолницу краља Милутина и «Уговор о савезу и пријатељству између Шарла од Валуа и посланика и прокуратора велможнога владоца краља Уроша, краља рашкога» са «видимацијом» - овереним преписом наводног Милутиновог писма о извршеној «званичној ратификацији» тога уговора из 1313. г. У Србији се 1308. појављује као ухода самопроглашеног «императора константинопољског и управитеља Ромеја»

Ш. де Валоа који настоји да преотме и сам престо њеног законитог носиоца, француски редовник доминиканац непознатог имена, који га извештава о приликама у Краљевству Рашкоме Милутиновом као најпоузданијем савезнику Латинима најмрскијег непријатеља - ромејског цара Андроника. Ухода Шарлов у своје реферисању показује више симпатија за Драгутина као „човека правичног и доброг, који воли и штити католике“, док краља Милутина описује као „подлог и препреденог, човека који се не куње на Јеванђеље, Христово тело и светитељске реликвије, а католике силно мрзи и гони“.

Са чудноватом подударношћу по времену настанка, у папистичким архивама, кроз историју познатим и по завидној фалсификаторској продукцији конвертитске «документације», која има

за циљ да оклевета и окаља најистакнутије исповеднике и проповеднике Православља угроженог папским прозелитизмом у традиционално православно земљама, појављују се сумњива писма тадашњег римског папе, поводом тобожње «велике жеље» Милутинове да промени веру и приведе српски народ Римској курији, као и горепоменути Уговор са преписом ратификационог писма, уместо самог тог писма.

У овој «документацији», у којој се не наилази ни на један аутограф самога краља Милутина, који се, уосталом, у својим повељама и писмима увек потписивао као «Стефан Урош Други, са Богом самодржац (или краљ) Српске земље и Поморске» а не, како стоји у Уговору и његовој «видимацији» - као «краљ Рашке», одн. «краљ Далмације, Хрватске, Диоклије, Србије и Рашке», по

1308.

1309.

проверичких контаката српског краља са папом и Шарлом од Валуа и њихове пратеће «документације», на уштрб његовог стварног пријатељства са Цариградом. Сасвим је могуће да су и «сачувани» папски «одговори» на несачувана Милутинова писма, као и Уговор са Шарлом од Валуа и његова «видимација» - фалсификати, по намерама и злурадости слични наводним писмима римског папи, исфабрикованим и подмнутим великом бранитељу «праве вере» светосавске у 17. в. у западним крајевима Пећке патријаршије - Старој Херцеговини, Светом Василију Острошком Чудотворцу.

Паулин, исповедник папе Ивана Двадесетдругог бележи уз ову годину да су «папски легати отишли у Рашку», исто као што и Стефан Балузије, писац животописа папе Клемент Петог у оквиру обимнијег дела «Животописи авињонских папа», под том годином записује: «Папски нунције и легати...послати краљу Ра(с)ције, који је пре тога папи упутио своје гласнике,

дајући му до знања да хоће да се подвргне вери и послушности Римске цркве и да самог себе и своје краљевство њему приведе», били су «примљени са дужним поштовањем», али «жељени исход нису постигли ... јер је краља», како се вели, «/од провере/ одвраћао страх од мајке и брата», те «ништа уопште ништа није учинио». Будући да су легати имали задатак да га приме у крило Рима и уруче му папину почасну заставу, као израз новог верског идентитета српског краља и његовог народа, и символ наложене му даље борбе за искорењивање источне «шизме» на Балкану, то значи да је краљ Милутин, праунук Стефана Немање и унук Светога Саве, одбио да узме у руке папин стег.

На светосавски престо Српске Цркве устоличен је нови архиепископ Сава Трећи, бивши игуман хиландарски и епископ призренски, који надгледа изградњу Богородице Љевишке. Испуњавајући завештање Светога Саве редовно шаље помоћ Хиландару и то захтева и од свих својих наследника.

17

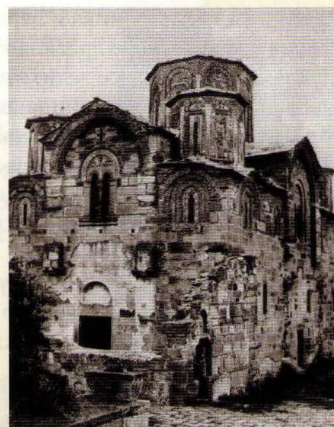
1313. или 1318.

1314/15-1321.

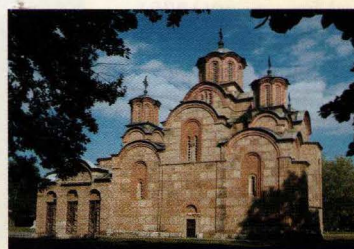
1314.

живота Милутиновог постао седиште бањског епископа, доцније архиепископа српског и свештеног повесничара Данила Другог.

Краљ Милутин «из основа зида» манастир Светог Ђорђа у Старом Нагоричину, источно од Куманова, данас у Македонији.

Краљ Милутин, видеви «разрушеније и паденије храма Светије Богородице Градчанскије», јепископије липљанскије» на речници Грачаници јужно од Приштине, обнавља га из основа, овековечивши своје ктиторство чувеном Грачаничком повељом.

Умире стара краљица Милутинова мајка Света Јелена Анжујска као монахиња, сахрањена у својој задужбини, манастиру Градцу. Окривљен за ковање завере

против оца са својом зетском властелом, по Милутиновом наређењу, бива ослепљен његов првенац и наследник Стефан (Дечански) и прогнан у Цариград.

И ЉУДИ ГРЕШНИ ПОКАЈАЊЕМ, ТРУДОМ И МОЛИТВАМА ОНИХ КОЈИ ИХ ЉУБЕ ДОСТИЖУ СВЕТОСТ

Пишу историчари како су неки Немањићи били велики грешници, како је брат издавао брата, брат се борио против брата, отац ударао на сина, син на оца. То није неистина, али је неистина да је то и само то био цео садржај њихова живота, да је то цео њихов животопис. Они причају причу донекле, али не до краја. Као кад би Свети Лука, историчар апостолских дела, испричао о Савлу како је ватрено гонио хришћане, па ту застао и свршио причу, не испривавши други део, тј. како се Савле обратио у Павла, гонитељ у апостола, грешник у покајника, христорац у Свеца. Заиста, неки од Немањића грешили су као људи по људској слабости, али су се кајали за грехе и умирали су као покајници. Не знамо за Вукана да ли се покајао, зато је и остао ван славе и ван календара, јер је устао против своја два Света брата и везивао се за Римску цркву. Због тога је окарактерисан као издајник, и као праобраз свих издајника србских, и то увек са истим именом: Вукан, Вук, Вукашин, Вујица. Међутим, Драгутин се покајао због свога устанка против брата Милутина, замонашио се и као монах Теоктист веригама се обложио у покајању и искушењу, сазидавши неколике предивне цркве у славу Божију - Озрен, Тавну, Рачу, Лозницу и цркву у Ариљу. И посветио се. Зашто србски историчари не допричају причу до краја? А крај дело краси, вели србски народ. Кајао се и краљ Милутин због греха према сину своме Стевану, и горко оплакивао свој грех пред игуманом манастира Пандократора, у коме је ослепљени Стеван приморан био да борави. И посветио се Милутин не као грешник него као покајник, и не као покајник само по речи него још више на делу, служећи Господу своме Христу до краја свога дугог века. Ниједан од модерних историчара србских није се задржао на ономе што је најкрупније и најважније у погледу личности овога славнога краља, на име, да се посветио и да бугарска престоница Софија чува његово тело као своју највећу светињу. Не виде то они, јер је нехришћански и несрбски мрак замрачио њихов духовни вид. Они не опраштају грех ономе коме је Бог опростио и кога је Бог чак и посветио. Не може се историја србског народа писати само мастилом, него и крвљу и сузама из срца.

СВЕТИ КРАЉ МИЛУТИН - БРАНИЧ ПРАВОСЛАВЉА НА БАЛКАНУ

Велики син Православне Цркве краљ Милутин спасао је Балкан од унијаћења. У тренутку када је византијском цару ослабила савест, овај витешки и богоносни краљ српски устао је одлучно и с помоћи Божијом спасао Православље не само у својој земљи, него и у свим земљама балканским. Ко изближе испита живот Светога краља Милутина, разумеће зашто је Бог њему давао успех за успехом кроз цео живот и у свим пословима. Када је Милутин ступио на престо, одмах се заветовао Богу саградити онолико црква колико година буде краљевао. Краљевао је 42 године и 42 цркве сазидао. При неким црквама, као у Солуну и Цариграду, зидао је и болнице за сиромашне људе, где би сиромаси добијали све бесплатно. Осим тога, он је особито волео да своје огромно богатство растаче на сиротињу. Често се овај моћни и богати краљ ноћу преоблачио у одело бедника, и са двојицом, тројицом слугу својих ходио по народу, распитивао се о недаћама људи и обилато помагао бедне. Усред свога великог богатства, он је живео сасвим скромно и патријархално, мада се такав није показивао међу странцима. На скроман живот он је навикао још у кући оца свога, краља Уроша. Прича се да је цар Михаило Палеолог послао своју кћер Ану са једним изасланством на двор краља Уроша, нудећи своју ћерку Милутину, само да би тако придобио српског краља за унију са Римом. А краљ Урош, видећи безумну раскош византијску на принцези и њеним пратиоцима, рече: „Шта је то и нашто то?! Ми нисмо навикли на такав живот!“ И показа руком на једну српску принцезу са преслицом у руци: „Ево“, рече, „у каквом оделу ми узимамо снахе своје!“

*Свети Николај Жички
(из „Охридској пролоја“)*

Кајао се краљ Милутин зацело и због других грехова својих, које историчари обично са злурадешћу истичу у својим разматрањима, ослањајући се на често тенденциозне и пристрасне судове и опаске високопарних византинских писца о српским „варварима“ и оспоравајући краљеву светост, нарочито због његове вишебрачности, која је, уколико су подаци о његовим браковима тачни, уистину представљала нарушавање црквених закона. 1282/3. и 1283/4. г. краљ Милутин пролазио је кроз велику личну кризу, током које је, иако му је прва жена Српкиња Јелена (мајка Стефана Дечанског), којом се оженио пре него што је

Свети краљ Урош II Милутићин, на фресци у храму Усијења Пресвете Богородице у Грачаници

ступио на престо, 1274/75. г, била још жива, склопио чак три незаконита и неважећа брака: са Гркињом Тесалком непознатог имена; са Угарком латинске вере Ержебет, сопственом свастиком, што је огрешење чинило још тежим, и бугарском царском кћери, Аном Тертер. Када се једина Милутинова законита жена Јелена преставила 1298. г, створиле су се могућности за склапање другог законитог брака, по канонима Православне Цркве, које формално није признавала претходна три краљева брака. 1299. год. већ 44-годишњи краљ Милутин, у великој мери руковођен политичким разлозима, да би учврстио пријатељство са Михаиловим наследником, Андроником, и осигурао границе своје државе, склапа брак са његовом „врло несташном ћеркицом Симонидом, омиљеном цару а изузетно и мајци“, Латинки Јоланти од Монферата, која је, ступивши у брак са православним мужем, променила веру и име, и била прозвана Ирина.

Према једнима, Симонида је имала „свега шест“, а према другима – „осам година“. Црквеним законом дозвољена граница ступања у брак у средњем веку у Византији за женски пол била је 12/13 година, а за мушки - 14. Доња граница за веридбу девојчице била је 7 година, а касније је подигнута на 12. По канонском црквеном праву, које је важило како у Византији, тако и у Србији, једна иста особа могла је највише три пута да заснује брачну заједницу, а ако би се брак склопио у доба невестиног малолетства, она је до тог свог пунолетства боравила у свекрвиним просторијама, обучавајући се у свему потребном. Како пише византински писац Георгије Пахимер, 1298/99. цар Андроник и краљ Милутин „учинише заклетве и уговоре, па царевна (тј. царска кћи) би названа ‘краљевном’ (тј. краљевом кћери)“, што указује и потврђује да се и на византијској страни очекивало да ће Симонида у Србији бити само одгајана до сазревања за брачне односе. И тако се и збило. Пошто је, по сасвим изузетном снисхођењу Цркве, јер је био у питању други ”законити”, али пети по реду брак српског владара, и то, са благословом, занимљиво, не Српске него Охридске архиепископије, чији првојерарх лично обавља чин овог венчања, српски краљ се малом Симонидом „жени, чекајући потом /у раздвојености/ одговарајуће време за брачно спајање, а до тога доба је међу децу и праве пријатеље увршћује“. Свадбена светковина са гозбом приређена је у Солуну и траје неколико дана, после чега одмах Симонида креће за Србију, по свој прилици, са својом свекрвом, краљицом мајком Јеленом Анжујском, удовом краља Уроша, преминулог 1276.г.. Краљица мајка беше „фрушкога“, тј. францускога (латинског) рода, по неким у сродству са самим Шарлом Анжујским,

напуљским краљем, по другима са неком од бројних француских племићских породица, које су владале грчким областима, а по трећима кћер сина Исака Другог Анђела – Јована Анђела из брака са мађарском принцезом Маргаретом-Маријом. Ако је судити по кодификованом српском праву у Законику цара Душана, као и случају Ирине од Монферата, ако је уште била инославна принцеза, Јелена је, ступивши у брак са православним краљем, такође прешла у веру мужевљевоу, искрено је пригрливши и у питањима вере саветујући се целог века са најугледнијим православним духовницима, штедро помажући Цркву, али добротворећи и многим латинским храмовима у Приморју. Познато је, пак, да је Јелена Анжујска, живећи по мужевљевој смрти у подвизима хришћанског удовиштва, а пред крај живота и монаштва, док је још живела у своме дворцу у Брњацима, „бринула не само за душу свих, но и удовицама, сиротима и ништима и свима потребитима, богатство земаљског царства свога нештедимице раздавала, да су се око ње сви дивили таквој врлини и богољубљу њезину“. Томе је придодала и другу

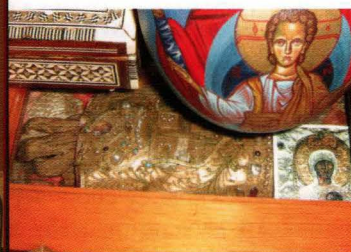
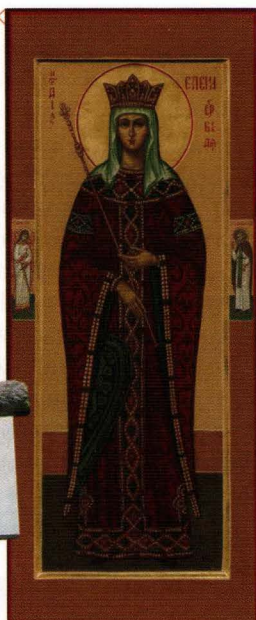
врлину: „Заповедила је у целој својој области сабирати кћери сиротих родитеља и, њих хранећи у своме дому, обучавала их је сваком добром реду и ручном раду, који приличи полу женскоме. А када би девојчице стасале, удавала их је за пробране мужеве и оне би одлазиле у своје нове куће, дариване сваки благом, док би /Света настојатељица/ на место њих узимала друге девојчице и одгајала их као и претходне.“ Девојчице су већи део времена проводиле учећи домаћичке вештине: да преду вуну, шију, ткају и везу. Училе су и да читају и пишу, напамет училе псалме и училе се Светом Писму, одлазиле су на богослужења, јутарња и вечерња и Свете литургије, походиле Свете подвижнике, чије је савете духовне Света краљица увек тражила и за себе и друге као руководство у животу, бавиле се добротворним радом, помажући у неговању болесних и сиромаша... Боравећи у најизабранијим просторијама овог својеврсног девојачког завода своје племените свекрве, под надзором најврснијих зналаца појединих вештина и окружена пажњом и љубављу саме краљице мајке Јелене, време свога дорастања за брачни живот, а то значи четири, односно шест, ако не и више година, провела је нова српска краљица Симонида на двору у Брњацима, повремено зацело пратећи краљицу мајку на њеним путовањима по њеној Зетској земљи. О љубави и

Краљица Симонида на фресци у храму Усијења Пресвете Богородице у Грачаници

благодарности, са којом се као
њена васпитаница целог живота
односила према својој
добротворки и њеној светлој
успомени веома речито сведочи
Симонидин гест после
упокојења краљичиног
1314. г, када је, добивши
за то и благослов
Милутинов, отпутовала
за Београд и наговорила
своју јетрву Катарину, жену
краља Драгутина, са којим
је Милутин још био у
сукобу, да заједничким доласком на гроб
краљице мајке и поклоњењем посведоче
братску љубав и помирење својих мужева, за које се
њихова мајка са болом молила до последњег даха свога,
не дочекавши га. То њихово похођење гроба краљице
Јелене у Градцу описује архиепископ Данило Други: «И
пођоше обе радујући се у Господу и имајући велику љубав
међу собом. И, дошавши у дом Пресвете Богородице, у
место звано Градац, поклонили се икони Пресвете и
потом пођоше на гроб блажене и, са љубављу га
целивавши, омочили ковчег њезин топлим сузама. И ту
многочене дарове и прилоге дароваше дому Пресвете
Богородице, и покрише гроб блажене Јелене златним
плочама, обдаривши игумана и све часне монахе и ту се
утешили и духом и телом. И подигавши се отуда опет обе
одоше к превисокоме краљу Урошу. И велико славље
учини краљ због њихова доласка. И многе дане
проведоше скупа у великој слави и радости. А краљицу
Катарину краљ Урош почаствова многим изабраним
даровима и сву властелу свога вазљубљенога брата
Стефана, и тако је отпусти са славом њеном дому.»
Покајању краља Милутина које га је, уродивши „делима
достојним покајања“, уздигло до истинске светости,
посведочене не нечијом пуком прокламацијом, већ силом
Божијом његових нетрулежних моштију у Бањској, које
су у доба турске најезде, после пада Смедерева, пренесене
у Бугарску, где се и данас чувају (у цркви Свете Недеље) у
Софији, свакако су од пресудне помоћи, поготову у
годинама и након раздобља његових брачних бура и
бродолома, и у искушењима краљевања, биле управо
молитве његове Свете мајке, краљице Јелене, по речи
њеног агиографа архиепископа Данила Другог: „О љубави
срдачна, о болећивости материнска, види како се моли за
синове своје, управљајући ка Господу молбу за њихова
сагрешења, поставши слична оном мужу Јову, који
узношаше молитву за своје синове, молећи се ка Господу
и и говорећи у уму своме: ‘Да ли ће заборавити синови
моји закон Господњи у младости својој?!’ Два сина њезина
беху у тим данима моћна и самодржавна краља у своме
отачаству, у српској земљи, наиме благочастиви краљ
Стефан, звани Драгутин, и брат његов, краљ Стефан

*Три године након
ујокојења, Светија
Јелена Анжујска у сну се
јавила епископу Сави и
рекла да не жели више
да лежи у земљи, њосле
чеја је са њочасијима
молићвеним њено
нејрулежно шело
јренесено из јроба у
кивоји у цркви. На*

*слици: нејрулежна рука краљице
Јелене у манастиру Тврдош код
Ђребиња*

знаком ограђивани, такве победисте и низложисте,
пошто Бог у своме великом човекољубљу утврди ваш
престо да непоколебиво владате у свом отачаству. За сва
добра која вам учини дужни сте да му служите
преподобијем и правдом у све дане живота вашег...
Можете, осим ако нећете... Прародитељи ваши изнеше
пред Бога добра дела и подвиге, држећи земаљско
царство и у њему богоугодно живећи и управљајући
разумно. Тако чинећи, обретоше себи Господа милостива
и удостојише се да на висинама живе са Анђелима,
бесконечно блаженство примивши од Господа, а имена
своја записаше у Књиге живота, док њихове молитве, од
Бога примљене, утврђују ваше домове. Достојно је да и ви
ревнујете, њиховом животу подражавајући, да се ни ви не
лишите вечних добара у Господу. А ви љубављу срца
држите се сами, имајући једномислену вољу у телу, по
пророку који хвали братску љубав и говори: ‘Како је
добро и красно кад браћа живе заједно!’ Брат који се дели
од брата љубављу, такав је сличан птици која је излетела
из свога гнезда и која лети на друга места, коју лако може
ухватити сваки птичар или ловац. А брат кога брат
помаже јесте као тврди и висок град: „Боље је два него
један, једноме је тешко!“ То је над мајчиним самртним
одром у величању које јој приноси, «трзајући власи главе
своје, бијући се о лице своје и плачући» исповедио и сам
краљ: «Блажена си, мати моја госпођо, хранитељко
младости моје и заступнице живота мога!... Блажена си,
јер си извором суза својих омила нечистоте душевне и
плотске! Блажена си, госпођо и мати моја, непресушни
изворе воде живе, који напаја садове младоснога узраста
чеда отачаства твога! Блажена, јер се твојим молитвама
утврђују државе благоверних краљева земље српске!
Блажена си и опет кажем - блажена, јер ја грешни твојим
молитвама чекам да примим проштење грехова мојих у
страшни дан!...»

Урош, звани
Милутин. За
њих се мољаше
Господу да се не
ухвате у мрежу
греховну и сама
поучавајући их
богоразумним
речима збораше:
„Децо моја,
опомињите се да сте
пород и васпитаници
хришћанске вере и
народа благовернога,
од младости вођени и
крепљени Духом
Светим, никада се не
бојећи од
непријатељства
иноплемених народа
који вам чињаху
насиље, него, крсним

Почеци хришћанске историје на просторима данашњег Косова и Метохије могу се пратити још од апостолских времена, када су по предању Свети апостоли Андреј и Павле посетили ове просторе и донели светлост Јеванђеља. Овде су своју веру у Христа посведочили и први хришћански мученици, међу којима су посебно значајни Свети Флор и Лавр, који су крајем 2. столећа пострадали у Липљану, познатијем у антици као Улпијана, римски муницип, који је после разарања у варварским најездама и обнове црквица као ромејски (византински) град. Липљан-Улпијана многовековно је седиште епископа, који су јурисдикцијски током историје бивали потчињени Солунском викаријату, под контролом римског папе, односно ромејској царској Јустинијани Прими, као центру независном од Цариграда и Рима, па онда поново Солунском викаријату, док царском одлуком нису подведени под власт Цариградске Патријаршије. У 10. веку, када је ове области освојио бугарски цар Симеон, «Липјанска јепискупија» прикључена је Бугарској Цркви, а од 11. века, када ју је у рату Византија повратила, одлуком цара Василија Другог ушла је у састав наследнице Јустинијане Приме – Охридске архиепископије, чијег је јерарха одређивао, искључиво из редова цариградског грчког клира, непосредно ромејски цар, док га је цариградски патријарх само устоличавао. У 11. веку охридски архиепископи жалили су се да међу њиховом паством нема Ромеја већ да је састављена од самих Словена, које су они у својој ученој необавештености називали искључиво Бугарима, не и Србима.

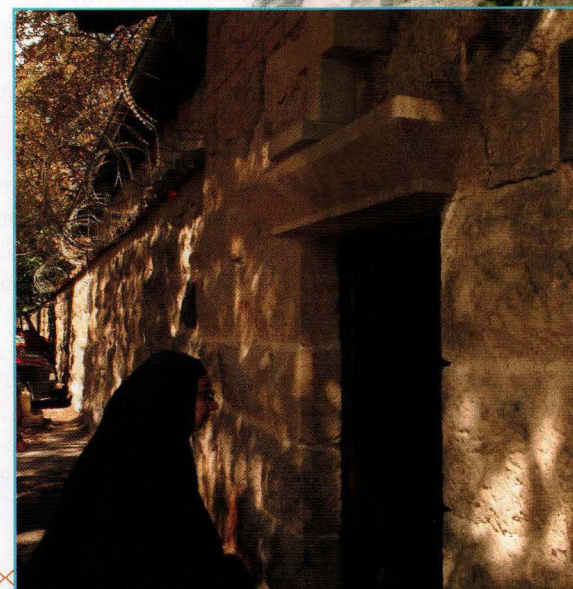
На српским територијама под влашћу охридских епископа налазиле су се три епископије Рашка, Призренска и Липљанска. Територије ових последњих двеју биле су ослобођене од ромејске власти и ушле и формално у састав српске немањинке државе 1189. Почетком 13. в. поново су их закратко заузели Бугари, па Ромеји, а од 1214. коначно су ослобођене и заувек остале интегративно језгро српске државе.

У обновитељској Грачаничкој повељи краља Милутина, исписаној на западном зиду ђаконик(он)а новосазиданог храма, истиче се да су храму краљ Стефан Првовенчани и архиепископ Сава издали повељу којом су престоном храму «Липјанске јепискупије» (Грачаници) даровали «села и засеља и паше, летишта и зимишта», на простору Липљана, Мораве и Тополнице. Одређене поседе је «Липљанској јепискупији» дао и Урош Први, док је обновитељ Грачанице, краљ Милутин неке њене поседе одузео (нпр. грачанички метох Бањску 1286-1292) и доделио их другим епископијама, штедро је обдаривши новима и у непосредној близини Грачанице, и уз Ситницу и у Родимљи, и у Доњем Пологу - област (X)Тетова.

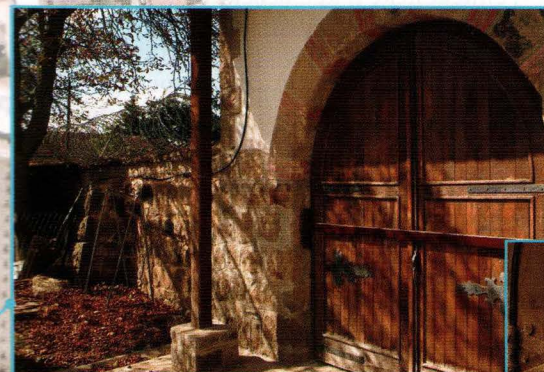
Сматра се да је седиште Липљанске митрополије пренето у манастир Грачаницу управо у Милутиново доба и да је у њој било до пада српске земље под турску власт 1455, када се «Липјанска јепискупија» последњи пут у старим записима и документима помиње под тим именом, док њени простори касније улазе у састав других епископија Српске Цркве. Ипак по једном препису са остатака неких плоча које је оставио Милош Милојевић у 19. в. се, изгледа, још чувао натпис који је сведочио да «у Грачаници, у цркви Свете Богородице, постави Свети Сава јепискупију», док неки стручњаци сматрају да је епископ при тробродној василици која је откривена испод темеља Милутиновог здања престоловао још од 9. века. У неким временима су «јепископи липјански» називани и «грачаничкима» или «новобрдским».

„Косово није тако равно, како нам га често песма описује. Косовске планине, залазећи дубоко у равниште косовско и често израсла и одвојена брдашца и мале висиче пребијају га и преламају у неколико поља, која носе и своја засебна имена“ (Б. Нушић). Тако две енглеске путнице (гђице Ирби и Мекензи) половином 19. в. ходећи Старом или Правом Србијом, како су се тада називали Косова и Метохије, „приближивши се огранцима оних брда што омеђавају Косово на истоку, ту у једном удољу и присоју, наиђоше на манастир и село Грачаницу. Гледана из далека, црква изгледа као грудва нека, од самих лукова и кубета, завршавајући се у висини једним великим кубетом. Када се приближите, опажате да малих кубета има четири, а да међу оним занимљиво испреплетаним луковима, виши су зашиљени, а нижи округли...Призор препун чудесне милине...“ Консул Тодор Станковић 1898.г. записује: «Црква Грачаница и око ове сиромашно српска село чине на Србина и радостан и жалостан утисак. Радостан је што види величанствену цркву са пет кубета, задужбину краља Милутина, која га подсећа на славну прошлост Србино-

Западна кайија манастира

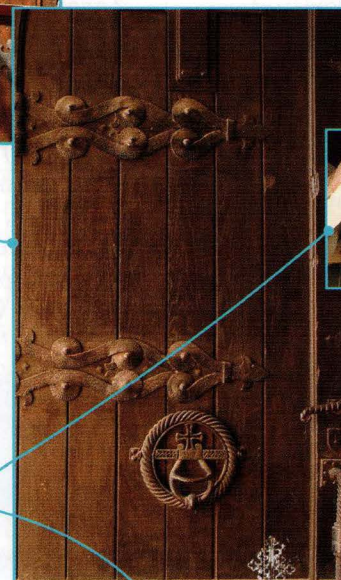

ву, а жалостан због села Грачанице са ниским и сламом и коровом покривеним кућама. Црква представља негдашњу и моћ и славу, а село - садашњост српску...» Грачаница црква, сведок српске моћи и славе, сведок јуначкога боја косовскога, у коме падоше два цара, а после овога и сведок српскога ропства и српских патњи, сведок је и најновијој слави српске војске у 1878. години, када је она после освојења Прокупља, Ниша, Пирота, Трна, Брез-

Северна кайија

Источна (главна) кайија манастира

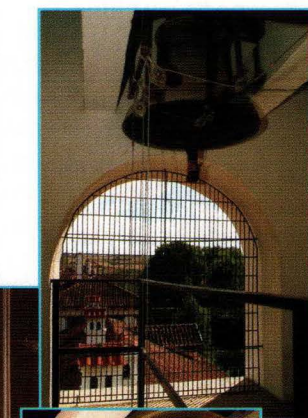

Манастирски конак

ника, Лесковца, Врања, Куршумлије и Ђиљана победоносно избила на Косово Поље и у светој се Грачаници

помолила Богу за својега витешког Господара и врховног команданта књаза Милана...», мада се одатле морала повући. Четрдесетак година касније енглеска списатељица Ребека Вест у својим путописима „Црно јагње и сиви соко“ примећује: „Чак и из даљине јасно је да је Грачаница, као и катедрала у Шартру, верско здање, мада је

њен исказ смернији, мисао и осећање које преноси једнако су сложени, а узвишена тема је иста. Грачаница је заправо онаква каква би катедрала у Шартру била да стоји сама по сред земље лишене свега што је Француска представљала у време када је саграђена и потом - без Сорбоне, Париза, Француске академије, без иједног савременог представника културе која је катедралу изнедрила, око које миљама унаоколо нема ни најмањег трага оног благостања које оваквој култури пружа физички ослонац – ниједне угојене кокоши, ни грмена масла, ниједне боце доброг вина и ни једног јединог удобног мадраца. Такви

призори уобичајени су у Африци, Азији или Америци, који имају своје пирамиде, свој Ангкор-Ват и споменике Инка, али ми у Европи на то нисмо навикнути. Наше историјске трагедије остављале су мрљу понеком пасусу, али су ретко истргнуле све странице из књиге историје, остављајући само корице у боји да нас копкају наговештајима. Од Грачанице, међутим, катастрофа нам није оставила ништа осим Грачанице... Грачаница лежи на голој пољани, по којој само ретко дрвеће баца сенку и њена порта се никако не може упоредити са вртовима око џамија њених поробљивача, испуњеним чесмама, фонтанама и мермерним клупама. Тај простор био је при нашем наиласку затрпан грађевинским материјалом, а недалеко одатле налазила се једна полудовршена зграда са скелама...

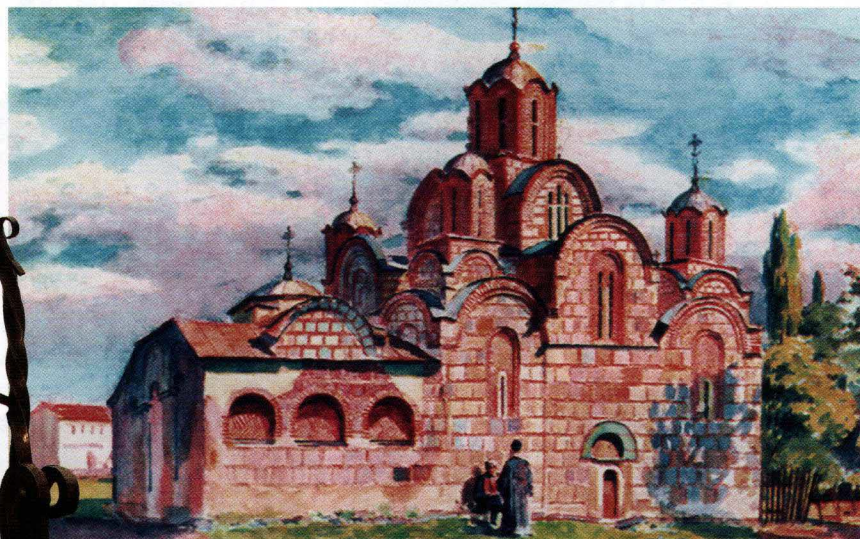
То је било стање манастира четрдесетих година 20. века успостављено, највероватније, од шездесетих година 15. века када су Турци, после пада Новог Брда и Смедерева, загосподарили читавом Старом Србијом. Међутим, на основу записа из времена после Маричке битке 1371, у коме се каже да је у једном турском упаду „*сиаљен грачанички њирџи (кула) и у њему многи људи и књије*“, закључује се да је манастир у то доба зацело био, слично Дечанима, а сходно средњовековној схеми манастирских насеља окружен заштитним зидом са бар

једном одбрамбеном кулом. У средини кружног простора, никла на темељима старије свештене структуре, богословски симболично, као символ свеживотног средишта, стајала је - црква, око које су уз оградни зид двор морале бити распоређене уобичајене појединачне грађевине - пре свега трпезарија-благоваоница, која такође има свештену богословску симболику, а поред ње редом « високе полате», епископске и краљевске одаје, и монашке ћелије, библиотека, оставе, кухиња-мађупница, винице или вински подруми, и друго. Изгледа да је у манастиру постојала и преписивачка радионица, у којој су вероватно настали многи рукописи, нажалост уништени у похарарама и пожарима. Ктиторска представа краља Милутина који у руци држи модел цркве показује да првобитно црква није имала спољашњу припрату, која је дозидана половином 14. в, са свих страна отворена као трем, а спаљена и зарушена у турским најездама после Маричке и Косовске битке, заједно са околним здањима, док је црква остала неоштећена. 1383. епископ новобрдски (липљански) Симеон обнавља припрату која можда тада добија звоник. Манастиру је припадала и испосница Светога Луке, 2-3 км на исток удаљена од њега у Кижничком потоку, посвећена овом Светом апостолу, чије су мошти у доба Ђурђа Бранковића боравиле неколико дана у манастиру и у самој испосници. После пада

Србије под турску власт вероватно постепено нестају сва стара околна здања. После пада Новог Брда 1455, новобрдски митрополит Венедикт напушта Грачаницу и уточиште налази у непоробљеном делу српске државе, у манастиру Враћевшници. У турским исправама манастир се помиње већ од 1487. године. Из њих се види да је још поседовао имања,

иако прилично умањена. 1570. се прихватио и дужности да одгаја соколове за султана, што му је доносило пореске олакшице. Почетком 16. века обновљен је живопис у спољашњој припрати. У другој четвртини 16. века, у манастиру поново столује један новобрдски јерарх, митрополит Никанор. У његово доба у Грачаници се преписују књиге за потребе цркве и библиотеке. 1538-1539, по налогу истог митрополита књигопечатник Димитрије печата Осмогласник-Октоих, у коме је приказан и изглед Грачанице из тог доба. Крајем седме деценије 16. века, после поновног успостављања Пећке патријаршије, та-

Древни бунар у манастирској њорши

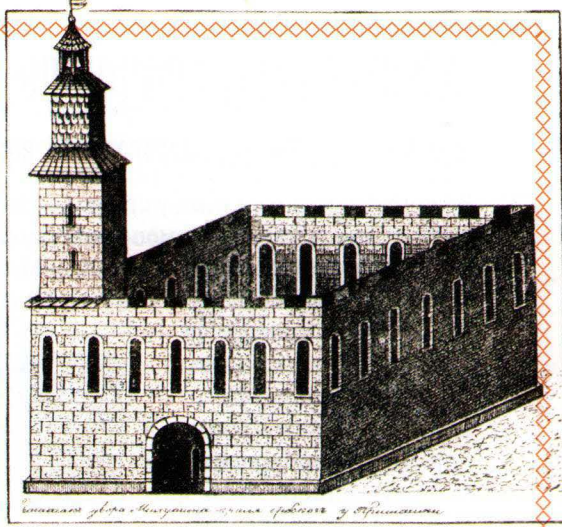
Манастир Грачаница
1913, Т. Свракица,
разгледница у
историјском музеју
Србије

дашњи херцеговачки митрополит Андоније, будући српски патријарх, постаје ктитор обнове грачаничке припрате: отворе на припрати зазиђује и цео унутрашњи простор даје изнова живописати, што се завршава октобра 1570. године. Извесних заслуга за ову обнову имали су и патријарх Макарије и тадашњи новобрдски митрополит Дионисије, обојица, као и митрополит Андоније, из куће Соколовића. Патријарх Пајсије око 1620. препокрива цркву оловом. Током 17. века манастир се више пута помиње. Већ од друге половине тог века, а посебно у 18. веку, Грачаница и као црква и као манастирски комплекс доста пропада и постаје парохијска црква, која повремено и сасвим запушћује. У раздобљу 1813-1830, у доба приштевског Јашар-паше Џинића, захваљујући висprenости младог попа Риста Другог Поповића, овај злогласни новобрдски потурица, који је са Грачанице скинуо оловни кров и поставио га на своју џамију у Приштини, и мермерне плоче њеног пода преотео за патосање свога хамама, постао је чудноватим обртом и добротвор манастира, поклонивши му ћерамиду за нови кров и земљу око цркве за конаке и двориште са дозволом да га могу оградити. Срби цркву одмах ограђују дрвеном оградом, која је замењена каменим зидом у време попа Танаска Поповића средином 19. в., када је саграђен зацело и конак који у «Успоменама (сеоског кмета грачаничког) Николе Поповића», њихов записивач син Николин Јанићије, чувени учитељ и новинар, описује као «лепи конак крај цркве, који беше виши и лепши од трокатнице Ђајине куле», са чијег се чардака клепалом објављивао блиски почетак службе Божије. Два у 20. в. објављена документа показују да су српске власти 1856. и 1867. године дале средства за поправку цркве и градњу нових манастирских зграда, али, и поред помоћи из Београда, манастир још увек није био довољно заштићен.

Од читавог тог комплекса, до данас неистраженог, чије се само понеко здање наслућује у темељима, данас стоји једино црква Успења Пресвете Богородице. Предање каже, а и обиље подземних вода близу саме цркве са недалеким Робовачким блатом говоре да је некада манастир, наомак Лаба и Ситнице, на левој обали реке Грачанице, био окружен трима језерима. Ребека Вест записала је речи одушевљење једног српског архитекте, њеног домаћина и водича, који јој је о Грачаници рекао: «Погледајте је, ништа на њој није случајно. Њу није градила простота, већ крајња духовна сложеност. Пуна је изузетних решења која тешко могу разумети они који нису архитекте. Куле које држе куполе померене су у односу на своју средишњу осу. То је учинио неко ко је тачно знао да се тиме постиже учинак елеганције и лакоће, а да се тако нешто постигне потребно је много теоријског и практичног знања. О, шта је све овај градитељ знао“ Помислите само, испод

У граду Приштини сјајале су у последњој четврти 19. века развалине српског владарског дворца, сматрало се, краља Милутина, који је он са краљицом Симонидом, обновио пре него што је Грачаницу зидао и да је «за сво време, док се Грачаница зидала, он са Симонидом седео у њему». Путописац Милош Милојевић брижљиво је истраживао ове урвине и нашао да су «четвороступне и дужина им је 25. а ширина 30. хвајти. Сви су зидови још високи, без једне стубе, 4. хвајта, до бив: другој боја. Ова висина првој боја с туба, што се са источне и западне стране виде целих по 7. а са северне и јужне по 5. првој боја, прозора. Баш пре самој земљи, или урвинама од овог дворца, стубе мали прозорчићи, који казују: да су ту биле коњушнице, а још ниже подруми. У северном је углу доминала кула висока сада око 15. хвајти, а сав је овај дворца био на 4. боја, као што причају стари људи. У овој је кули постојало старо звоно...»

Двор Краља Милутина у Приштини.

овог тла има много подземних вода, На једном месту вода је једва један метар од зидова. Али, он се није узбуђивао, био је сигуран у своје знање. Ја се не бих усудио да подигнем грађевину овакве величине и значаја тако близу воде. Али он јесте, и био је у праву, јер и после шест стотина година она стоји онако, као и када не била саграђена, ни сантиметар ближа тој води. Такве ствари варвари не могу да постигну, такве ствари су тешко постизали и културни народи, али... морате ући. Унутрашњост Грачанице рећи ће вам све о људима који су је саградили...“

Недалеко од манастирског насеља налазио се на брежуљку Дреновац, кладенац Гласна Вода, крај кога је краљу Милутину, према народном предању неки тајанствени глас у сну рекао да, када устане изјутра пре сунца, какав облак угледа, такву и цркву сазида“ те он, угледавши пре сунца облак красан и велик са пет купола, такву цркву и сазда. Стари путописци описивали су ову воду као врло добру, лаку и бистру као стакло и лековиту, а око ње - красан луг, истичући лепоту целог крајолика и због положаја, јер се одатле простире поглед на Косово све до Митровичких висова.

АРХИТЕКТУРА ГРАЧАНИЦЕ

ЦРКВА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ – ВИСОКА И НЕБОЗРАЧНА

Византијско-српски стил у српској архитектури током средњег века обухвата временски период од краја 13. до краја 14. века и географски простор Метохије, Косова и северне Македоније. За време краља Милутина развијају се централне цркве типа уписаног крста које имају пет кубета које са свих страна подупиру сводове, нпр. манастир Грачаница, манастир Старо Нагоричино, црква Свете Богородице Љевишке... . Грачаничко петокуполно здање, које се својим луковима степенасто пење у вис, уз хармоничну игру сложених кровних површина на којима се смењују кубета и полукружни сводови, основе двоструког уписаног крста (квадрат у квадрату, црква у цркви), замисао је којој је тешко наћи премца у свету како на Истоку, тако и на Западу. На жалост, историја не памти име генијалног архитекте овог ремек-дела. Предање вели да су Грачаницу градила три брата, неимари са Косова, Ђорђе, Добросав и Никола. Поједини историчари уметности сматрају Николу за протомајстора, који је грађевину осмислио, али се са сигурношћу не може тврдити да је он један од твораца овог ремек-дела.

Грачаница је грађена на темељима византијске базилике из 11, а можда и 9. или чак 6. века. Састоји се из два дела: први део чини главна црква, сазида на изворно као једна целина, а други део - спољашња припра, призида на уз првобитну западну фасаду цркве, у другој четвртини 14. века, као велика отворена припра, која је после разарања од стране Турака обновљена 1383. Судићи према основи, она је вероватно покривала исти простор који заузима и данашња спољашња припра, али је њен просторни и структурни распоред био другачији, слична хиландарској, са два слободна стуба у

средишту који су подупирали сводове. Била је отворена са три стране и над њом се, по свему судећи, уздизала звонара, ослоњена на два пара у зид напола уграђених јакних стубова (пиластара). Они сада носе слепу куполу. Отвори су, ради учвршћења конструкције, зазидани у 16. в.

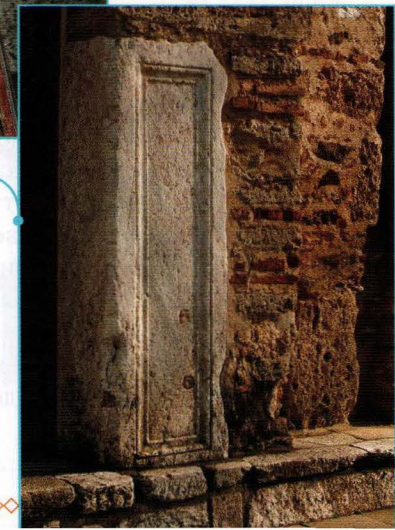
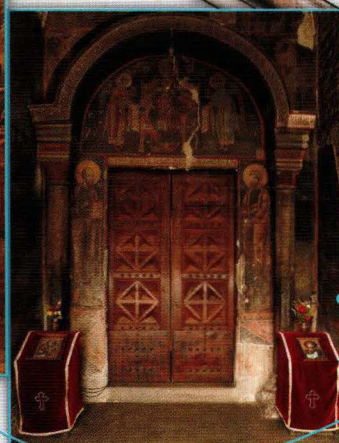
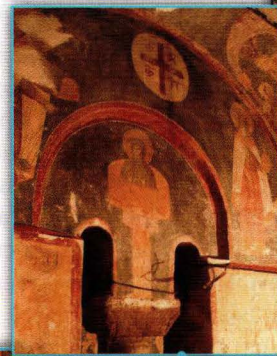
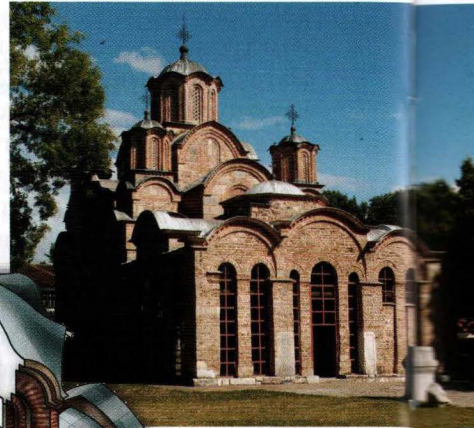
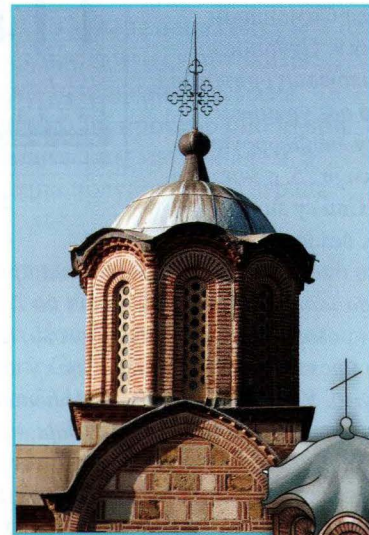
Главни део цркве је у облику неправилног правоугаоника (13,2 м на западној страни, 13,5 – на источној, 15,5 – на северној и 15,4 – на јужној). Тај део цркве чине брод (наос), олтарски простор, бочне капеле, унутрашња припра и опходни бродови.

Према речима др Гојка Суботића, у свом основном, доњем делу сведена, четвртаста, црква се у висини рашчлањавала у облике који су се, степенасто моделовани, дизали ка главном кубету. У основи једноставна и разумљива, композиција ових маса у највећој мери открива сложену унутрашњу схему, иако карактер и распоред свих просторних и конструктивних елемената споља нема адекватан израз. У језгру здања се налази уписани крст са четири самостална ступца над којима се диже купола на коцкастом постољу. Она је подупрta полуобличастим сводовима изнад кракова

крста, такође високих, који заједно доминирају целином. «Особену улогу у спољној композицији имају, међутим, просторни елементи који чине својеврсни омотач средњег дела. Различитих облика и висина, они су хармоничним односима и у особеном ритму образовали целину јединствених композиционих вредности: у продужетку кракова крста, над травејима исте ширине, спуштали су се одговарајући, за један степен нижи полуобличасти сводови, а на угловима су се дизала кубета истоветног изгледа и структуре као главна. За овако поједностављено приказану схему у литератури је истицано да је образована «постављањем једног уписаног крста на други», а затим да је целина обликована на начин који је тежио да оствари савршенство спољног изгледа. Окосницу су свакако чинили «двоструки, двостепени укрштени сводови» са кубетом у средини, чија су противтежа биле четири издигнуте куполе на крајевима. Симетричног положаја, оне су, као и сводови над спољним травејима, покривале различите елементе простора са посебним садржајем и функцијом.

Унутрашњост, испресецана множином носача, који поједине делове заклањају, обичном се посетиоцу не открива јасно, мада је снажан утисак које остављају богатство форми и игра светлости у њој. Погледу испод куполе отварају се простори на свим странама, у виду који зависи од висине и начина на који су одговарајући травеји засведени. На истоку се кроз лучне отворе између стубаца и стубова може сагледати дубоки олтарски простор који ширином одговара наосу, а над средњим делом носи слепу калоту. Најшире, слободне визуре из средишта према спољним странама храма отварају се на северу и југу, где су последњи, нешто нижи сегменти првобитно имали и непосредне бочне улазе, док се на западу само кроз лучно завршени пролаз видео простор унутрашње приправе са крстасто пресведеним средњим делом. На спрату изнад ње изидана је невелика просторија која је у другим епископским храмовима имала улогу катихумена. До ње се доспевало каменим степеницама кроз јужни део широког зида између нартекса и наоса, а осветљена је била прозором на западној страни.

Северно и јужно од брода и олтара, црква је имала својеврсне бочне бродове и, у њиховом наставку, у источном делу, затворене капеле са полукружним апсидама. Ови простори су у унутрашњости били неједнаке висине и имали различите сводне конструкције, а ни кубета на њиховим угловима нису се задржала на висини суседних травеја. Ослоњена својим коцкастим постољима на посебне, сразмерно уске четвртасте просторе, она су се испела до висине на којој су успоставила изванредну равнотежу са средњим делом и образовала једну од најплеменитије обликованих целина позновизантијског

У изградњи манастирске цркве коришћени су комади камене иласџике са грађевина или надгробника на овом локалитету, чиме је истицан вековни континуитет овој светој месту

градитељства. Томе је допринела и брига да се доследно понављају одређене форме и очува танано ухваћени ритам.»

По др Гојку Суботићу, карактер грађе и начин зидања били су израз познате зидарске праксе којом је у градовима и западним областима обновљеног Византијског царства - нарочито у последњим деценијама 13. и почетком 14. века - изведено више споменика. «Класична употреба камена, опеке и малтера овде је досегла посебан степен умећа, испољен у избору материјала и његовом прилагођавању размерама и структури појединих делова. Лице основног кубичног волумена, странице кракова крста и површине постоља кубета изведени су редовима крупних квадера пешчара и кречњака у различитим тоновима, у алтернацији са двоструким низовима опека и слојева малтера. Камени блокови су при томе најчешће били уоквирени спојницама малтера и насатице уграђеним опекама - у нижим зонама дебљим - у тзв. ћелијастом слогу. Поткровни венци, оквири отвора, архиволте које су затварале забате појединих делова фасада и кубичне основе тамбура, као и куполе у целини изидани су, међутим, опеком чији су се слогови бојом и фактуром издвајали из равних површина остварених каменом грађом. Шире могућности украшавању пружиле су, по обичају, лунете изнад прозора, где су опеке у доста једноставним, махом полукружним низовима образовале неколико мотива. Но сам начин њиховог низања - као и читав зидарски поступак, уосталом - није био одвећ тврд и строг. У унутрашњости, ступцима вишеструко издељени ентеријер имао је неуједначено осветљење не само због различитих пропорција појединих делова грађевине него и због његових неједнаких извора. Као и у другим храмовима са куполом, светлост је највише продирала кроз високе прозоре њеног тамбура и расипала се по површинама поткуполног простора и суседним травејима, а у кракове крста допирала кроз трифоре на забатима мање куполе, високо издигнуте, над релативно уским просторима у угловима, нису истом јачином могле да озраче и ниже делове, нити се светлост из њих непосредно и у истој мери могла да шири на травеје поред њих. У таквом ентеријеру, осветљеност горњих простора - небеских станишта у космичком схватању Божијег дома - смењивале су дубоке сенке у нижим, појачаване тамним испарењима свећа и тамјана, у којима су током већег дела дана свештени ликови губили своје обресе.»

Манастир Грачаница
Аксонometriја

цртежи:
Ана Савић, м.арх.
Милица Голић, м.арх

14. фебруар 2011.

ГРАЧАНИЦА ИЗНАД ИСТОКА И ЗАПАДА

Светозар Радојичић,
у својој студији о
Грачаници објављеној
1966. године, посебно
истиче како Грачаница
значи искорак
од градитељских
принципа Византије:
„Грачаничка црква
је племенита и
веома самостална
варијанта византијске
петокуполне цркве.

У основи јако правилних контура, сасвим се изгубила - у византијској архитектури истих година јасно наглашена - подела на три брода (као нпр. у Св. Апостолима у Солуну). У Грачаници су проскомидија и ђаконикон (бочне капеле) као и у старој рашкој архитектури, одвојене капеле. Средњи свод вешто је проширен пред олтарском преградом, тако да језгро унутрашњег простора представља лађу са певничким трансептом; унутрашња архитектура Грачанице у суштини је само монументализована и сложенија обрада простора традиционалне старе рашке школе. Рашка традиција није се испољила само у унутрашњости Грачанице. И сва спољашња композиција маса са наглашеном степеничастом ритмиком пењања у висину типично је рашка и везује се директно за оне тенденције вертикализма који је, у знатно скромнијим решењима, већ био нарочито наглашен крајем 13. века у Ариљу. Грачаница је, свакако, дело генијалног архитекта (можда протомајстора Николе у његовим зрелим годинама?), који је савременим средствима тада актуелну интернационалну тему знао да обради у духу једне националне архитектуре која је имала своје посебне естетске идеале. Динамика грачаничке унутрашње и спољашње конструкције страна је византијској архитектури; жива, контрастна игра пластичних облика исто је страна класицизму ренесансе Палеолога. Облици Грачанице имају у себи изразито антикласицистичке вредности, које би се, можда анахронично, смеле назвати романтичним. Снажно истурена у висину, богато рашчлањена и интензивно обојена црвено-белим контрастима опеке и малтера на тамбурима кубета, Грачаница веома срећно сажима у себи супротне тенденције византијске и готске архитектуре; та симбиоза - дело талентованог мајстора - не своди се на механичко мешање хетерогених облика. Грачанички архитект се служи материјалом и конструкцијама византијске архитектуре раног 14. века. На готски начин преломљени луци на крацима горњег крста, који носи постоље главног кубета, не би сами по себи могли дочарати готику. „Готика“ грачаничког

мајстора знатно је суштинскије изражена смелим конструкцијама пропорција, ритмова и контраста, који су византијској архитектури били и остали страни...”

У литератури поједини аутори истичу како је унутрашњост цркве „мрачна и тесна“ зато што је подређена спољашњем складу конструкције. О томе Радоичић каже следеће: „Грчаничка архитектура открива се у целини као организам са сасвим одређеном целовитошћу естетске концепције, која се подједнако изражава и у облицима спољашње архитектуре, и у просторима унутрашње архитектуре и у стилу фресака сликаних за ту архитектуру. Интимни, хумани и веома прорачунати почетни стил ренесансе Палеолога није одговарао оној српској средини раног 14. века која је неговала велику уметност. У којој је мери српски образовани слој знао и могао да испоји своја уметничка схватања и у оним годинама кад је цариградски стил доминирао у животу и уметности најбоље је показала Грачаница. По броју купола, техници зидања и плану просторија Грачаница припада типу византијске истокуполне цркве из раног 14. века. Међутим, све остало што одваја Грачаницу од грчких цркава, у принципу се не слаже са естетским концепцијама цариградске архитектуре. Престоничке грађевине задржавају интимне пропорције, широке ниске облике, лаке носаче, на којима мирно почива горња конструкција; прегледне, непомичне форме као да лебде у добро срачунатој равнотежи; равномерно осветљени и компактни простори унутрашње архитектуре дефинишу у контурама исте облике који се показују у пластици спољашњих маса.

Грачаница се у свему одваја од ових принципа. Њене спољашње масе динамично расту у висину; пластични облици су немирно испресецани наглим контрастима светлости и сенке. Наглашени вертикализам целине даје згради одређени карактер споменика који је чврсто укомпонован у отворени широки пејзаж. Унутрашња архитектура понавља водеће идеје спољашње и читава стреми у висину, и она је сва у оштрим контрастима немирне светлости и сенке. Снажни стубови и сводови централном простору наоса избацују у вртоглаву висину калоту куполе; монументална и драматична атмосфера цркве као да

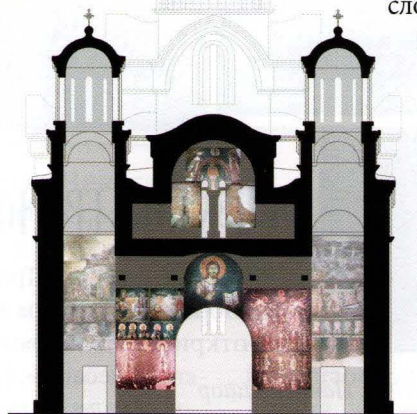
још директније изражава унутрашње вредности архитектуре. Средина која се снагом, динамиком и променљивошћу темперамента ретким преосталим Јелинима чинила варварска и опора ипак је научила да се суверено служи елементима једног сложеног стила и да у њему изрази своје идеале лепоте. Вертикализам унутрашњег простора ефектно је подвучен градијацијом светлости, која расте у висину. Једном усмерена у висину, српска ће црквена архитектура од Грачанице до пред саму пропаст стално тежити на више, да буду храмови „светли же и висоци и небозрачни ... на висоту светле .. »

ГРАЧАНИЦА У 20.В.

Почетак XX века представља и почетак новог поглавља у животу Грачанице. Године 1903. прокријумчарено је и постављено црквено звоно. Тада се,

први пут од 16. века, огласило црквено звоно у Грачаници. Избијањем Балканског рата у октобру 1912. године Грачаница је коначно доспела у српске руке. На жалост, овај датум није означио и крај пропадања манастира. За време Првог светског рата, тачније у новембру 1915. године, Грачаницу су опљачкали Бугари. Лоше старање о манастиру наставља се чак и након коначног ослобођења и стварања Југославије 1918. године. У периоду од септембра 1919. до јула 1920. године о Грачаници се старао архимандрит Севастијан Дабовић, у чије доба су пропале многе старе одежде и иконе. 1923. године мермерна плоча са натписом „France — Serbie/1914—1918», поклон француског маршала Франше Д’Епера, постављена је на северну страну југозападног главног ступца у наосу и при томе је уништен део фреско-декорације. Највећа штета нанета цркви из незнања била је постављање мермерних подних плоча. Наиме, 1924. године власти су дале дозволу да се уништи турски амам у Приштини (који је изградио Јашар-паша) и да се мермерне плоче употребе за под у Грачаници. Године 1927. Грачаница је још једном „поправљена» тиме што је цела

њена спољашња база прекривена цементним малтером са исцртаним спојницама чији је циљ био имитација камене градње.» Исте те године о манастиру се бринуо остарели и оронули калуђер Димитрије Ивић, а број житеља у манастиру је спао само на неугог домаћина. Грачаница је преживела Други светски рат без већих оштећења. Од 1957. до 1964. године црква је била подвргнута археолошким испитивањима, а архитектонској конзервацији од 1963. до 1967. године. Од 1968. до 1974. године чишћене су и конзервисане фреске.

Небеска Литургија

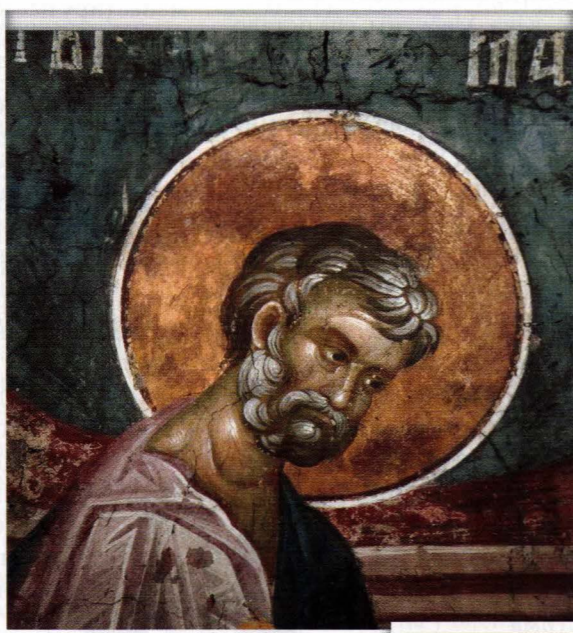
ЖИВОПИС ГРАЧАНИЦЕ

Најстарије фреске у Грачаници, које су украшавале зидове једнобродне цркве, на месту данашњег здања краља Милутина, открио је П. Мијовић, који је утврдио време настанка тих фресака – 13. век. Наравно, фрескопис из периода краља Милутина је најраспрострањенији у храму и представља заокружену тематску и стилску целину. Постоји, такође, и неколико каснијих уметака из 15. и 16. века.

Христос Пандократор у врху кубетиа око којеј је композиција Небеске литургије (горе десно), са Светим пророцима Исидором (лево) и Светим јеванђелистима у пандагифима испод њих

Главнина живописа грачаничког представља најсуперије достигнуће Милутинове дворске сликарске школе и дело је чувених солунских живописаца Михаила и Јевтихија и скупине њихових ученика. Савремена истраживања још увек нису прецизно одредила годину настанка главнине грачаничког живописа, али по темељитој анализи проф. Б. Тодића постоје убедљиви аргументи за хипотезу да је година 1318-та - година почетка живописања,

Савремена истраживања још увек нису прецизно одредила годину настанка главнине грачаничког живописа, али по темељитој анализи проф. Б. Тодића постоје убедљиви аргументи за хипотезу да је година 1318-та - година почетка живописања,

Свети јеванђелисти: Марко (са увећаним детаљем порицрећа), Јован, Мајтеј и Лука, и (горе лево) један од анђела насликан између њих

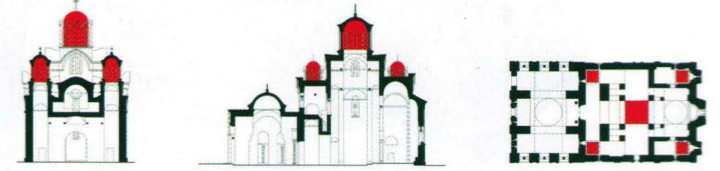
а 1320/21. време година његовог завршетка. Чине га велики број композиција, портрета, стојећих фигура и богато илустрованих циклуса, које теку у непрекидном ритму. Због бројних историјских портрета и натписа, сликарство у Грачаници рано је постало предмет истраживања. Током 16. века у Грачаници су извођени сликарски радови искључиво у спољној припрати. У Грачаници је, први пут у старом српском сликарству, насликана усправно, у виду увис разгранате лозе устројена лоза Немањића, са 16 портрета. На улазу у цркву налазе се портрети ктитора краља Милутина и његове жене Симониде.

Грачаничке фреске су очуване и припадају наративном сликарству, карактеристичном за српску и византијску уметност прве половине 14. века. Уметничке одлике фресака и њихово упоређење са другим целинама из тог времена указују да грачаничко зидно сликарство представља академску форму српске ренесансе Палеолога. Снажне вертикале, изломљеност површина и сложен унутрашњи простор Грачанице приморао је сликаре да прилагоде формате фигура и композиција. Не одступајући од византијске симболике, одређене јерархије простора и представа у њему, сликари групишу теме у поједине делове цркве. На њиховим фрескама препознају и «изванредне аналогије са виртуозним византијским рељефима у слоновачи, бројни хеленистички мотиви и њихови књижевни извори, сјај ванредних илуминација средњовековних рукописаних књига, као и трагови идеја фасцинантног, а заувек изгубљеног сликарства солунских и цариградских цркава». Стилски доследно «испреплетано у духу класицизма ренесансе Палеолога, на зидовима Грачанице просинуло је богато уметничко наслеђе православног Истока, намерно да у својој вишеслојној садржајности баш ту дочека вечност, показујући јој своје најлепше лице.»

РАСПОРЕД ФРЕСАКА

Грачаница има три епохе живописа. Најстарије и најбоље фреске су у унутрашњој припрати. Оне су из времена, око 1321. године и одлично су очуване. На зидовима наоса уз фреске из циклуса из живота и страдања Христа, насликан је и низ композиција литургијске садржине, затим месецослов са илустрацијама свих дана у години, призори из живота Богородице и Светог Николе. У спољној припрати од првобитног живописа из 14. века остало је веома мало очуваних фресака. Сачувана је сцена Крштења, на јужном делу источног зида. Током 15. века у Грачаници је радио сликар који је остварио једно изузетно уметничко дело. Од његових фресака остао је портрет Теодора, сина Ђурђа и Јерине Бранковић. Најмлађе фреске, настале у другој половини 16. века, налазе се у спољној припрати, у појасу где су некада били отвори arkada. У северној бочној капели, посвећеној Светом Николи осликане су и сцене из живота Светог Николе, а у јужној, посвећеној Благовестима, циклуси из живота Богородице и Господа Исуса Христа.

ВЕЛИКО КУБЕ И ЧЕТИРИ МАЛА КУБЕТА

Главна купола Грачанице уздигнута је на висину од око 18 метара. Овај простор у цркви се схвата као слика Небеса, па је на средишњем кружном пољу полукупле насликан Господ Сведржитељ (Пандократор) који благосиља и држи склопљено Јеванђеље. Оваква представа Христа среће се у византијској уметности од 9. века. Око Христа Сведржитеља приказана је Небеска литургија коју служе анђели. Између прозора су, као што је уобичајено, ликови осам највећих старозаветних Светих пророка, а са орнаментом у венцу изнад глава, у пандатифима - Свети јеванђелисти.

На средишњим пољима малих кубета насликана су попрсја четворице јеванђелиста. У југоисточном кубету - Свети Јован Богослов, са три огњена кола, а у простору испод Светитељи у низу по један, односно по двојица и представа Благовести. У југозападном кубету у кружном пољу насликан је Свети јеванђелист Марко окружен са пет анђела Господњих, а у простору

испод су пророци и испод њих календар. У северозападном кубету је Свети јеванђелист Матеј окружен са пет арханђела, са пророцима и календаром испод, а у североисточном кубету - Свети јеванђелист Лука са три огњена кола, са Светитељима у низу по један, или по двојица, раздвојени низом херувима.

Свети јеванђелисти Јован, Матеј, Лука и Марко у малим, бочним, кубетима

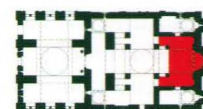
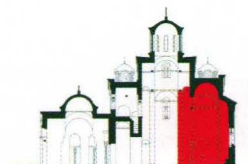
Свети Кирил Александријски и Свети Тимошеј и сцена календара за јун у кубету испод јеванђелисте Матеја

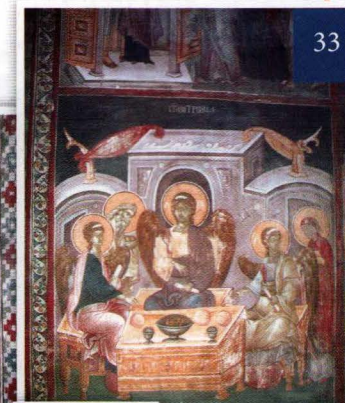
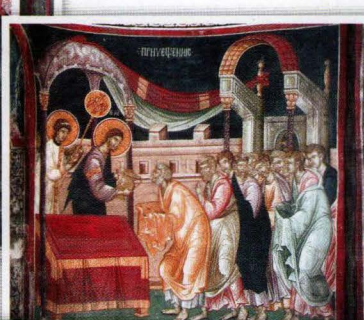
ОЛТАРСКИ ПРОСТОР

Олтарски простор је најсветији део хришћанског храма, одвојен је олтарском преградом, иконостасом од црквене лађе (наоса). У врху централне апсиде је изобразен Христос Емануил, а испод Њега - Богородица Шира од Небеса. Са стране су арханђели Михаило и Гаврило. Арханђели у царским одежама клањају се Богородици. Испод је Причешће апостола, коју чине Христос Агнец и два анђела. Са стране су представљени архијереји, на челу са Светим Јованом Златоустим и Светим Василијем Великим.

Христос Емануил у врху олтарске апсиде

Херувими, бесћелесни служитељи Божији са шест крила, други анђелски чин у небеској јерархији.

ЛАЂА ЦРКВЕНА (НАОС)

Лађа или брод цркве је њен средишњи део, намењен верницима, и са олтарским простором чини језгро и нераздвојиву целину црквене грађевине. Од олтара је одвојен иконостасом. Иконостас има својеврсну улогу носача постоља за посебно поштоване иконе. Према православном предању, постоји уобичајен програм зидног сликарства лађе црквене, без обзира на архитектуру, заснован на одређеним канонима, односно по зонама.

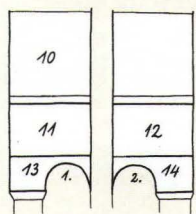
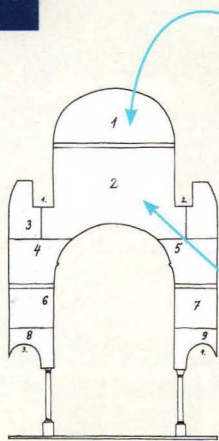
У највишој зони је циклус Великих празника, испод је најчешће циклус Христових страдања, док је у трећој зони циклус Христових чуда и поука. Грачанички сликари су у простор лађе сместили обиман сликани програм, који је прилагођен архитектонском склопу цркве. У највишим деловима црквеног брода налазе се сцене из циклуса Великих празника, а у јужном и северном травеју насликан је циклус Христових страдања. Сцене циклуса читају се од источног крака горњег крста у смеру кретања казальке на сату.

ЗАПАДНИ ДЕО ЦРКВЕНЕ ЛАЂЕ

У западном делу наоса налазе се фреске Улазак Христа у Јерусалим и Распеће, које су оштећене. На источном зиду, својим димензијама и

положајем издваја се монументална фреска Силазак у ад. Испод Великих празника, распоређене су сцене из Христових проповеди. Оне су једно-

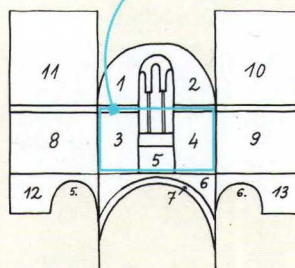
Христов њориреи са композиције Силазак у ад

ИСТОЧНА СТРАНА

1. СРЕТЕЊЕ - УНОШЕЊЕ ХРИСТА У ХРАМ
2. СИЛАЗАК У АД 3-5. фраментни
6. ХРИСТОС ПРЕД ПИЛАТОМ
7. ЈЕВРЕЈСКИ СВЕШТЕНИЦИ
8. фраментни
9. МИРОНОСИЦЕ НА ПРАЗНОМ ГРОБУ
10. РОЂЕЊЕ ХРИСТОВО
11. ПРИЧА О МИТАРУ И ФАРИСЕЈУ
12. ПРИЧА О МУДРИМ ДЕВОЈКАМА
13. Св. САТИР (њорсје)

14. Св. АНДОНИН (њорсје)
15. У луку - испод источной зида: једанаест међалона - Светишћели: 1. АНТАЛА, 2. ЈОСИФ, 3. А ... ПСИ ... , 4. НИКИТА, 5. ТЕ ... , 6. ЛАВ РИМСКИ, 7. СИМЕОН, 8. ТЕРАПОН, 9. ... УВИЈА, 10. АВИВА, 11. САМОН; Четири фиуре светишћели - чишћиво је - СИАН; 16. ХРИСТОС ИСЦЕЛИ ОНОГ КОЈИ ЈЕ ИМАО СУХУ РУКУ
17. сцена са судијом
18. сцена из Христових страдања
19. ЈОСИФ (ИЗ АРИМАТЕЈЕ) МОЛИ ПИЛАТА ЗА ХРИСТОВО ТЕЛО
20. МИРОНОСИЦЕ НА ХРИСТОВОМ ГРОБУ - „НЕ ДОДИРУЈТЕ МЕ”

ЈУЖНА СТРАНА

1. ХРИСТОС ГОВОРИ ТРОЈИЦИ АПОСТОЛА ДА НИКОМЕ НЕ ПРИЧАЈУ ДА СУ ГА ВИДЕЛИ
2. ХРИСТОС ПОУЧАВА ЈЕВРЕЈЕ -

- ХРИСТОС ПОЗИВА ЛЕВИЈА
3. ЈЕВРЕЈИН ПИТА ХРИСТА ШТА ДА УЧИНИ ПА ДА БУДЕ СПАСЕН
4. АПОСТОЛИ ПИТАЈУ ХРИСТА КАДА ЋЕ БИТИ КРАЈ ОВОГА СВЕТА
5. два њорсја: Св. - ; и Св. НАЗАРИО
6. међалон: Св. ДАМЈАН
7. орнаментни
8. РЕЧЕ ХРИСТОС МАРТИ ...
9. ХРИСТОС И ПРЕЉУБНИЦА („Нека се баци каменом на њу њрви који је без греха”)
10. ВАСКРСЕЊЕ ЛАЗАРЕВО
11. ПРЕОБРАЖЕЊЕ ХРИСТОВО
12. Св. МАРКЕЛ
13. Св. КАПИ

ставно решене, са наглашеном Христовом фигуром који у ходу говори апостолима или се са престола обраћа већој групи слушајалаца. У истој зони, али у западном делу наоса насликане су сцене Христових чуда које су помешане и са сценама из живота Христа. Добро су очуване фреске Свадба у Кани и Исцељење болеснога.

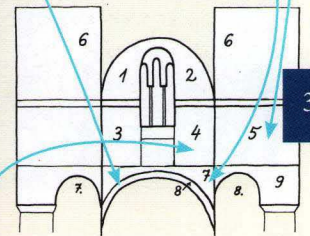
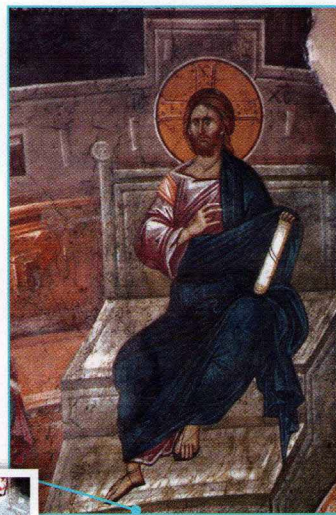
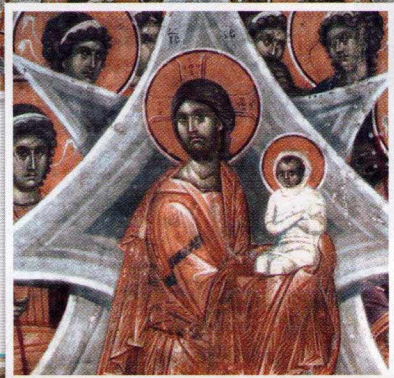
ИСТОЧНИ ДЕО ЦРКВЕ

Тајном вечером, у источном делу јужног травеја, почиње циклус Христових страдања. У нижој зони простиру се сцене Распећа, Скидање са крста и Оплакивање Христа. Фреске са месецословним темама заузимају простор на ступцима који носе куполу у броду, затим у јужном и северном пролазу, у припрати и у простору испод западног пара малих купола. Илу-

Монограм краља Милушина

Детаљи композиције Усијење Богородице

СЕВЕРНА СТРАНА

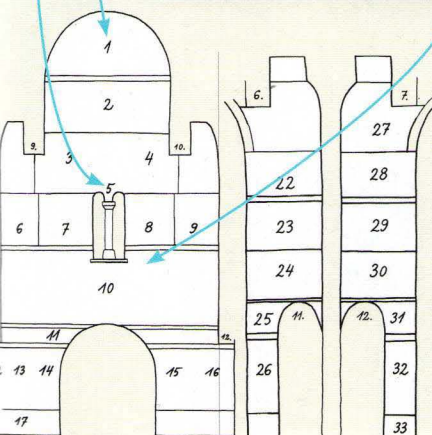
1. „ТИ СИ ПЕТРЕ КАМЕН ..
2. РЕЧЕ ПЕТАР АНАНИЈИ ...
3. ХРИСТОС ЧИТА КНИГЕ У ЦРКВИ
4. РЕЧЕ ПЕТАР: „ТИ СИ СИН БОЖИЈИ”
5. „АКО НЕ БУДЕТЕ КАО ОВО ДЕТЕ ..
6. ДУХОВИ - СИЛАЗАК СВ. ДУХА НА АПОСТОЛЕ
7. Мегаљон: Св. КОЗМА
8. орнамент
9. Св. СИЛВЕСТАР

ЗАПАДНА СТРАНА

1. ХРИСТОС ПРЕГОВАРАШЕ СА ФАРИСЕЈИМА
2. ИСТЕРИВАЊЕ ТРГОВАЦА ИЗ ЦРКВЕ
3. СВАДБА У КАНИ (Брак у Кани Галилејској)
4. ХРИСТОС ПРЕТВОРИ ВОДУ У ВИНО
5. МОНОГРАМ „Стефан Урош Крал,”
6. ИСЦЕЉЕЊЕ СЛЕПОГА
7. ХРИСТОС И ЗАКХЕЈ
8. ИСЦЕЉЕЊЕ БОЛЕСНОГА (у бањи Вийезди)
9. Сцена из ХРИСТОВИХ ЧУДА
10. УСПЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ
11. Осам њорсја Свеиштитеља: 1. ФИЛИМОН 2. ЈЕВГРАХ 3. ЈЕРМОГЕН 4. МИНА 5. НАЗАРИЈЕ 6. - 7. ПРОТАСИЈЕ, 8. - ;

12. Св. ПАНТЕЛЕЈМОН
13. Св. КОЗМА
14. Св. ДАМЈАН
15. Св. САВА (III) архиепископ српски
16. ЦАР КОНСТАНТИН И ЦАРИЦА ЈЕЛЕНА
17. сокл
18. Св. АГАТОДОР
19. МАТЕЈ ОСТАВЉА ЦАРИНУ И ОДЛАЗИ ЗА ХРИСТОМ
20. ЦВЕТИ- УЛАЗАК У ЈЕРУСАЛИМ
21. РАСПЕЊЕ ХРИСТОВО
22. ХРИСТОС И САМАРЈАНКА НА БУНАРУ
23. АЊЕЛО ЈАВЉА БОГОРОДИЦИ О ЊЕНОЈ БЛИСКОЈ СМРТИ; БОГОРОДИЦА ЧИНИ ПОРУКЕ АПОСТОЛИМА
24. ХРИСТОС КОРИ УЧЕНИКЕ (Штао не

- вероваше онима који су га видели да је васкрсао)
25. Два њорсја: Св. ИВАН ВОЈНИК и Св. КИПРИЈАН
26. Св. ИГЪАТИЈЕ БОГОНОСАЦ
27. ИСЦЕЉЕЊЕ БОЛЕСНОГ ОД ВОДЕНЕ БОЛЕСТИ
28. ХРИСТОС КОД МАРТЕ И МАРИЈЕ
29. УЗНОШЕЊЕ БОГОРОДИЦЕ НА НЕБО; АПОСТОЛ ТОМА ПОКАЗУЈЕ АПОСТОЛИМА ПОЈАС БОГОРОДИЧИН
30. ХРИСТОС СЕ ЈАВЉА УЧЕНИЦИМА ПРЕД ЗАТВОРЕНИМ ВРАТИМА; ТОМА НЕ БЕШЕ СА ЊИМА
31. Два њорсја: Св. ХРИСТИФОР и Св. КАНСОУЛ
32. Св. АВИВА
33. сокл

Композиције великој јужној зиду: Скидање са крста, Ојлакивање Христима, и део календара за април (Св. Зојик и 3 непозната светишћела)

стровани месецослов (минолог), односно календар проучен је до данас за раздобље од марта до новембра, док су месеци децембар, јануар и фебруар испуштени или се налазе на сада оштећеним местима. У приземној зони брода насликане су поједи-

начне фигуре груписане по светитељским чиновима. Северни и јужни зид осликани су фигурама Светих ратника, а западни представама Светих лекара - Дамјана, Козме и Пантелејмона.

Фриз са Светим мученицима на јужном зиду лађе

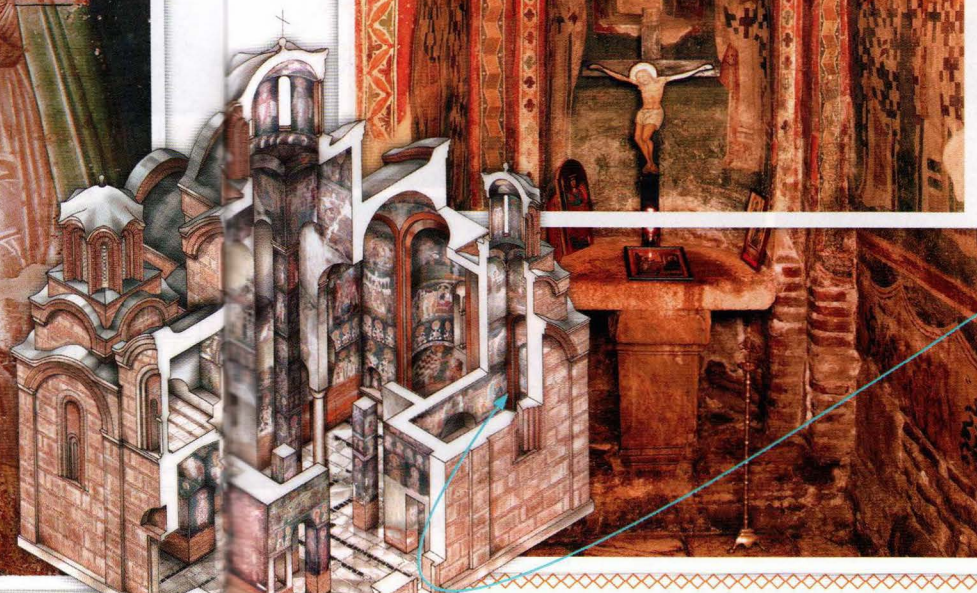
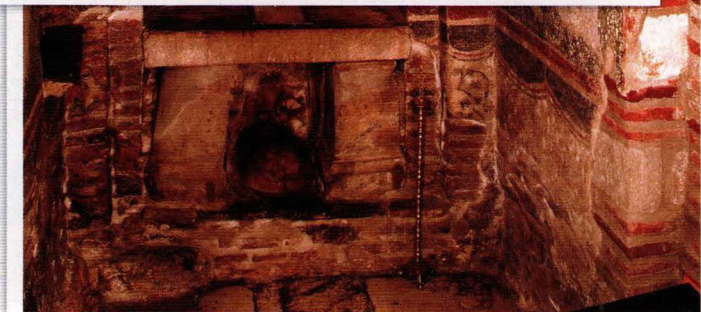
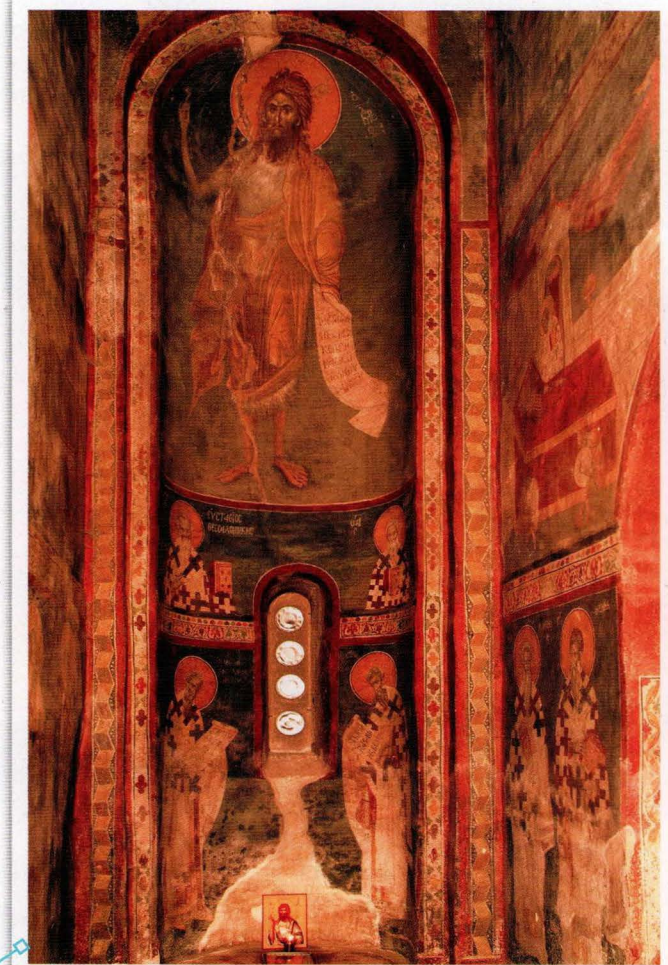
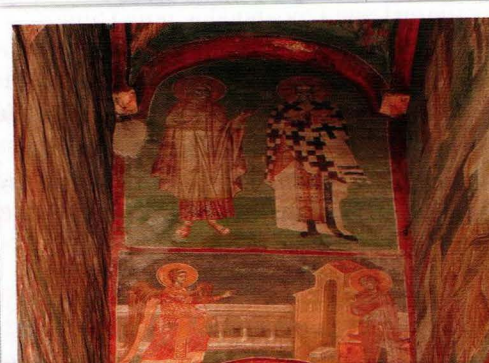
БОЧНЕ КАПЕЛЕ

Бочне капеле су мале цркве унутар велике и имају све елементе које има и велика црква. Издвојени и као засебне целине са посебном функцијом, параклиси око олтарског простора имају фреске са специфичном тематиком.

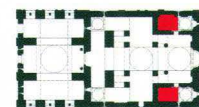
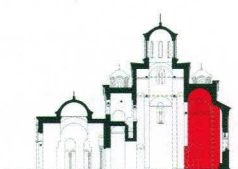
У јужној капели - Пресвете Богородице, са попрсјем Светог јеванђелисте Јована Богослова у кубету, изображена је у врху апсиде Пресвета Богородица «Шира од Небеса», а у највишој зони на зидовима црквике су сцене из њеног живота, од Благовести и Сусрета са Јелисаветом до Бекства у Египат. Поред ових сцена, насликано је неколико новозаветних догађаја и две старозаветне сцене - Давидово покајање пред Натаном и Пророк Мојсеј како гледа купину која гори и не сагорева.

Северна капела - Светог Николе, са попрсјем Светог јеванђелисте Луке у кубету, у врху апсиде има изображеног Светог Јована Претечу, а на зидовима у горњој и доњој зони сцене из његовог живота, од рођења Светитељевог до чуда обарања идола.

УНУТРАШЊА ПРИПРАТА

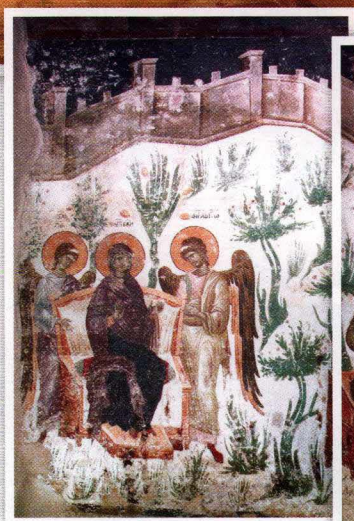
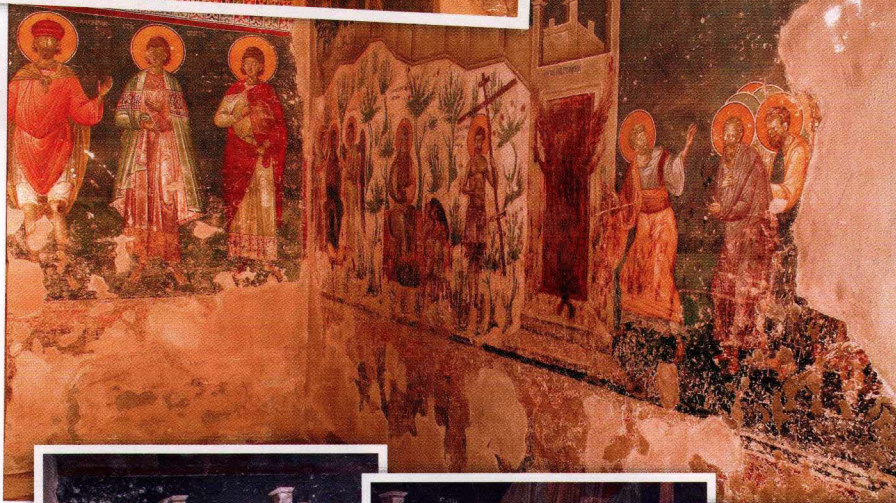
Припрата или предворје (нартекс) је улазни део православног храма. Унутрашња припрата Грачанице је доста уска и ниска и због тога она има карактеристичан програм фресака. Већина фресака у унутрашњој припрати односи се на Страшни суд, затим на делове месецослова и садржи неколико насликаних погрсја и историјске портрете.

У своду припрате насликана је Рука Божија у кругу, са душама праведника. Христос у сцени Страшног суда представљен је у већ познатом иконографском стилу, Деизис, насликан у мандорли и окружен Богородицом и Јованом Претечом. Испод Христових ногу тече огњена река, а даље се настављају алегирија земље и мора. На јужном делу западног зида припрате, као пандан мукама и огњеној реци, насликан је Рај. У овој сцени насликана је Богородица на престолу између двају анђела, Авраам са душама праведника и разбојник са крстом.

Христос Сйрашни судија, део композиције Сйрашној суда

Праведни Јов на ђубришћу

Предсйава Раја, део композиције Сйрашној суда на западном зиду унутрашње припрате

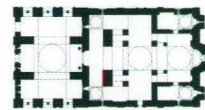
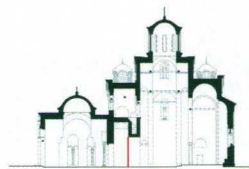
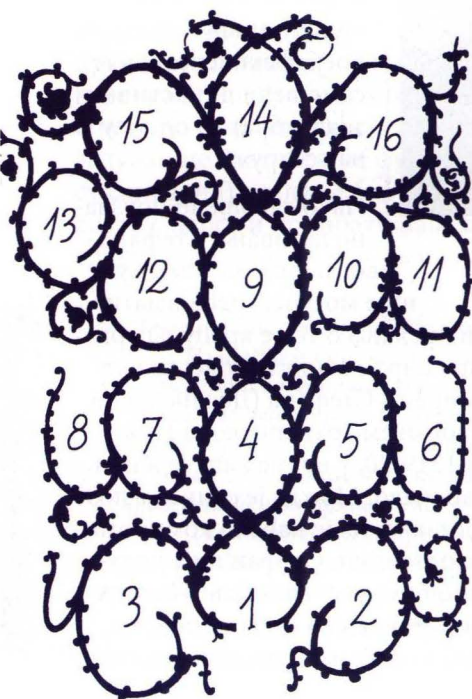

ИСТОРИЈСКИ ПОРТРЕТИ

ЛОЗА НЕМАЊИЋА

У Грачаници је, крајем другог или почетком трећег десетлећа 13. в. уместо дотада уобичајене хоризонталне родословне слике владарске куће Немањића први пут изобразена нова родословна представа са вертикалним композиционим устројством у унутрашњој припрати, која иконографски понавља «Лозу Јесејеву». За њом су уследиле «Лозе Немањића» у припрагама Пећке патријаршије, Дечана и Матеича, односно на источном зиду западне улазне куле у Студеницу. Родословна лоза почиње са дна композиције од представе Стефана

1. Свети Стефан Немања
2. Вук(ан)
3. Свети Сава
4. Св. краљ Стефан Прввенчани
5. Краљ Владислав
6. Краљ Радослав
7. Свети Сава II
8. Стефан, син Вук(ан)ов
9. Св. краљ Урош Први
10. Драгућин, браћ Милутинов
11. Брњача, сестра Милутинова
12. Владислав, син Драгућинов
13. Урошић, син Драгућинов
14. Свети краљ Милутин
15. Косијадин, син њејов
16. Царица, кћер Милутинова

Непознати српски архиепископ, Св. арх. Арсеније, Св. Сава Први и Св. Симеон Мироточиви, на зиду сјољашње црквице. Непознати архиепископ је вероватно Сава Други, син Првовенчаног краља и унук Симеонов.

Свети Сава Српски, део композиције са Светим царом Константином и царицом Јеленом

Немање, насликаног у владарској одежди са рукама које шири према лози, која се грана навише. У пољима њених преплета насликани су остали Немањићи.

Са обе стране Стефана Немање су његови сино-

ви Свети Сава и Вукан, а изнад је Стефан Првовенчани.

Са леве и десне стране Стефана Првовенчаног насликани су Стефан Радослав, архиепископ Сава Други, Владислав и Стефан, Вуканов син.

У средини треће зоне насликан је краљ Урош I, а са стране Драгутин, Прњача, Милутинова сестра и Драгутинови синови Урошић и Владислав.

У врху лозе, је краљ Милутин, окружен сином Костадином и ћерком Царицом. Два анђела са владарским одличјима у

руци слећу према краљу Милутину, док је у самом врху лозе Христос који благосиља обема рукама.

Проф. Д. Војводић је указао да, «иако је општеприхваћено мишљење да је у Грачаници Милутинов син Костадин означен као престолонаследник, тиме што је постављен уз десни бок старог краља» (уместо првенца и некадашњег «младог краља» Стефана, који је због побуне био ослепљен и прогнан у Цариград), «Костадин на тој представи нема ни титулу ни краљевска знамења (инсигније), па чак ни уобичајени свештени обод или златокруг (ореол) око главе, које су носили озваничени наследници српског престола».

По Војводићу, ваља такође учити да је «наспрам наведеног престолонаследника, у истом реду насликана његова сестра (уствари полусестра) Царица, која нипошто није

улазила у круг могућих наследника власти, већ се на лози јавља искључиво као припадница династије». Сходно томе, закључује проф. Војводић, треба гледати разлог појаве Костадиновог лика, односно природу јерархијског првенства које је добио у односу на Царицу, женског потомка и будућу одиву: «Иконографски је истакнут само већи династички значај брата у односу на сестру».

Иако савршено поуздано датовање Стефановог повратка у земљу није могуће, треба имати

у виду да се процене или предања о томе крећу од три године до годину дана пре смрти Милутинове, то јест до тог повратка и до помирења Стефана (Дечанског) и краља Милутина, посредовањем архиепископа Никодима, дошло 1318/9. или 1319/20, у време када је живописање Грачанице већ започело. Можда је сликање лозе у том часу већ било поодмакло, па је нађено компромисно решење: Костадин је остављен, Стефан није додавац, али је Костадин остао без престолонаследничких означја, која су му у почетку можда и била намењена, управо због Милутинових колебања и промене одлуке

Тодор Бранковић

Смрти грачаничкој митрополији Дионисија. Лево је српски патријарх Макарије Соколовић. У то време је Грачаница била седиште новобрдске митрополије. Горе се види анђео који носи митрополијову душу на небо.

у погледу наследника после помирења и повратка првенца Стефана, који је бар од 1309. до 1314. носио титулу «младога краља».

Краљица Симонида, насликана је на северној страни пролаза између иријраише и наоса, док је краљ Милутиин на јужној страни. У шемени лука насликан је Христос, окружен херувимима који их блајосиља, а два анђела са крунама слећу ирема краљевском иару. Симонида је обучена у иранацу, у левој руци држи жезло, а на глави јој је иројолома са великим обоцима.

Тодор Бранковић, представљен је у узрасту од десетак година. Насликан је у мало погнутом ставу, обучен у дугачку црвену тунику са уским рукавима украшену бисерима. Завршни поступак фреске примећује се у пажљиво исцртаним обрвама, капцима и зеницама. Ктиторска композиција краља Милутина и краљице Симониде налази се у пролазу између припрате и наоса. На зидовима цркве насликани су и портрети српских архиепископа и патријараха, као и сцена погребa грачаничког митрополита Дионисија. Уметничку вредност има и портрет младог Теодора Бранковића, сина Ђурђа и Јерине Бранковић. Овај портрет је један од најлепших у Грачаници и припада најбољим делима прве половине 15. века.

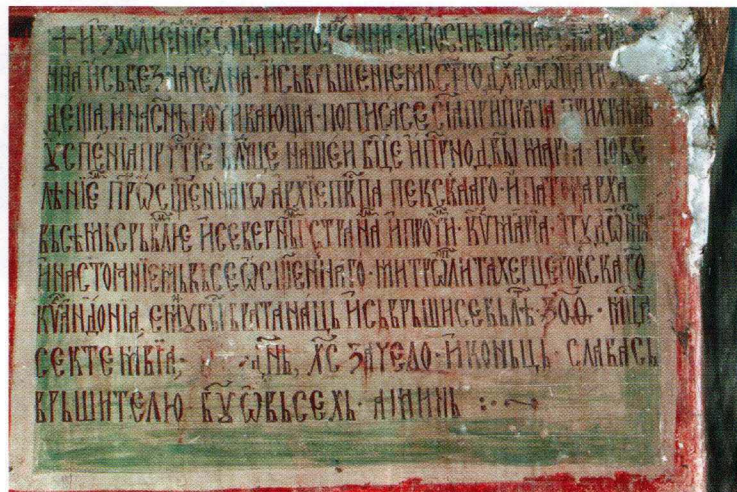
НАТПИСИ НА ЖИВОПИСУ

Натписи, текстови или слова чине саставни део црквеног живописа и иконописа. Посебној врсти натписа припадају ктиторски натписи, као древни обичај да се забележе имена и титуле оснивача задужбине. Натписи на фрескама потврђују да су сликари Грачанице били пореклом из Грчке. У олтару, наосу и припрати највећи број фресака је са српским натписима, док у капелама, у катихумени,

бочним пролазима и западном пару купола преовлађују натписи на грчком језику. Јављају се мање правописне грешке што је уобичајено за тај период. Сликари су углавном добијали текст на папиру, који је затим био исписиван на прегледним површинама уз сцену којој је намењен.

Текст изнад улаза у цркву

Текст ктиторској натписа из спољашње иријраише:
 “Изволењем Оца нерождена и јосиешенијем Сина рождена и сабезначална и савршењем Свештога Духа, од Оца исходеће и на Сину јочивајућега, живојиса се светиа иријраиша ири храму Усејена Пречистије Владичице наше Бојородице и Свагадјеве Марије, јовелењем ирвосвештеноја архиепискоја иећскоја и иаиријарха свем Србљем и северним стјранама и остјалима, кир Макарија Соколовића, иирудом и насјојањем свесвештјаној митројолијта херцејовскоја кир Андоија, који беше синовац, и саврши се љејта Госјоднеј 1570, сешембра 12...”

РИЗНИЦА МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ

Манастир Грачаница је поседовао богату ризницу, изванредну збирку књига, икона и других предмета богослужбеног карактера. Њен ктитор, краљ Милутин, цркву је „украсио изнутра”, снабдевши је иконама, крстовима, књигама, одеждама, завесама и другим предметима потребним за богослужење, израђеним од дрвета, тканине и метала. Нажалост, добар део ове ризнице је страдао током векова, нарочито у немирним временима око Косовске битке.

Данашња ризница манастира Грачанице је врло скромна. Од свих првобитних предмета скоро да ништа није

ИКОНА СВ. ФЕВРОНИЈЕ

О миџрополићу Викџору, чији се њорџреџ налази на икони са жиџиџем Свеџе мученице Февроније из 1608. џодине, мало се зна. Осим овоџ џомена на џрачаничкоџ икони, џосџоџи џош само један џодаџак из 1593. џодине, када се Викџор џомиџе да је као новобрдски миџрополић џриложио Дечанима изванредно леџу џосуду за сџомен душе сџарца Пеџрониџа.

Грачаничка икона Свеџе Февроније са ликом миџрополића новобрдскоџ, односно џрачаничкоџ, рађена је на џиџаноџ џодлози дрвене даске. Икона је вискока 95,8 цм, широка 68,5 цм, а средџи део иконе незнатно је издубљен. У центриалном џаноу иконе осликана је Свеџа мученица Феврониџа. Она сеџи на сџолици са наслоном, држи крстџ у десноџ руци, а у левоџ свиџак. Одоџо, два анђела слећу и сџављаџу џој мученички венац-круну на џлаву. У левом доџем уџлу код ноџу Св. Февроније, у коленоџриклом џоложаџу је мала фиџура кџиџџора, а изнад џлаве, црвенкасџим словима на златноџ џозадини сџоџи најџиџ Свеосвеџиџени миџрополић Викџор новобрдски. Кџиџџор је обучен у фелон са џлавим крстџовима (џолисџаврион) и молиџвено џружа руке џрема свеџиџџелџки. Пред џим је свиџак на којем је исџисана молиџва од које се чиџа само: “Прими сџе џриношениџе.” Око центриалноџ џаноа насликана је у врху Боџородица на џресџолу са Христџом између два арханђела, а на бочним сџранама, у малим квадранџним џољима, су сцене које џачно џо жиџиџу џисуџу муке Свеџе Февроније и џренос џених моџиџиџу. Иконоџсаџ се држао дословно џознатџх жиџиџа ове Свеџиџџелџке, инсџиџираџуџи нарочџто на џеном мучениџџву и чврстџини вере, као и на казни коџа је досџиџла џене мучиџџе и оне коџи су хџџели да је џоколебаџу. Бирање оваквџх жиџиџа и инсџиџирање на џима на овакав начин, свакако је у време џурскоџ роџсџива имало своџ одређени значај.

Није џознатџ коџи су разложи били да миџрополић Викџор наручи израду ове иконе, џо џемаџиџици јединсџивену у срџскоџ умеџносџи. Изџлега да је око 1600. џодине џојачано џоџиџовање Свеџе Февроније у нашим крајевима, јер се

остало. Ако се изузму три крста и две плаштанице из 18. и 19. века, грачаничка ризница чува само неколико значајних икона и тридесет осам рукописних и дванаест штампаних књига. Међу иконама су посебно занимљиве две иконе: Свете Февроније, са сценама џеног мучења и портретом митрополита Виктора, и икона Хрстова са апостолима и портретом митрополита Никанора. Поред овџх икона, сачуване су џ Дионисијеџе царске двери из 1564, једна певница са коштаном интарзиџом, икона Богородице са пророцима и неколико икона са старог иконостаџа из 14. века.

уџраво џиџ џодина џреџисуџе џено жиџиџе, слика џена икона, а миџрополић Викџор сџавља се џод џену заџиџиџу. У нашем средњовековном живоџису, Свеџа Феврониџа се налази само у календару Сџароџ Наџоричана, Грачанице и Дечана, џод 25. јулом.

ИКОНА БОГОРОДИЦЕ СА ПРОРОЦИМА

У првој половини 16. века, кад и икона Христа са Никаноровим ликом, настала је добро сачувана икона Богородице са пророцима. У средишњем делу иконе представљена је Богородица на престолу, а уз ивице су осликани пророци са својим текстовима, исписаним на развијеним свицима, којима су најавили Богородичину улогу у делу спасења: Мојсије носи куйину, Данило сивену, Гедеон руно, Јаков лествице.

ИКОНА ХРИСТОВА

На икони Христа са апостолима, која је вероватно из 1567. године, налази се лик грачаничкој односно новобрдрској митрополији Никанора. Око великог лика Христа на престолу, са стране, на рубовима, на посебним даскама, осликани су апостоли. Портрет митрополија се налази на доњем рубу ове, по димензијама, изузетно велике иконе (269 x 139 cm). Портрет митрополија Никанора сада у ред најреалистичнијих и најлепших портрета нашег 16. века и наше раније уметности јурског периода уочише. Митрополиј је средовачан, риђ, љавих очију и крајке браде, а полег му је уперен ка ледаоцу. У коленоприклоном положају, покривених руку, обучен је у светлољубичастии фелон, епитрахил и омофор. Пред њим је свијак са другим његовим текстом којим се митрополиј молебно обраћа Христу, а са груде стране свијка прилази у лећу анђео који Никанору доноси митру. Велика је штећина што је текст на митрополијовом свијку јако оштећен. Вероватно би се на основу њега могао јасније разазнати мисао и намера књијора и иконописца.

Први подаци о Никанору као митрополију су из 1528. и трају до 1667. године, када срећемо његово име и портрет на овој икони Христа Спаситеља. Био је познат у историји као

црквено-политичка личности и организатор, али и као њаца и уметник. Истиче се његова делатност у оснивању грачаничке шtamпарије и објављивању њене једине штампане књиге, Осмојласника (Окјоиха), као и његови најори на сакупљању и преписивању наших књига. Са делимичном сигурношћу сматра се да је дуборезни целивајући крст, који се чува у Народном музеју у Београду, његов рад и датира из 1551. године, а поклонио га је својој задужбини, цркви Вознесења код села Смире. Не зна се до када је Никанор остао на трону грачаничкој митрополији и да ли је што било до његове смрти. Зна се сигурно да је за његовог наследника изабран митрополиј Дионисије, рођак, и један од најближих сарадника патријарха Макарија Соколовића.

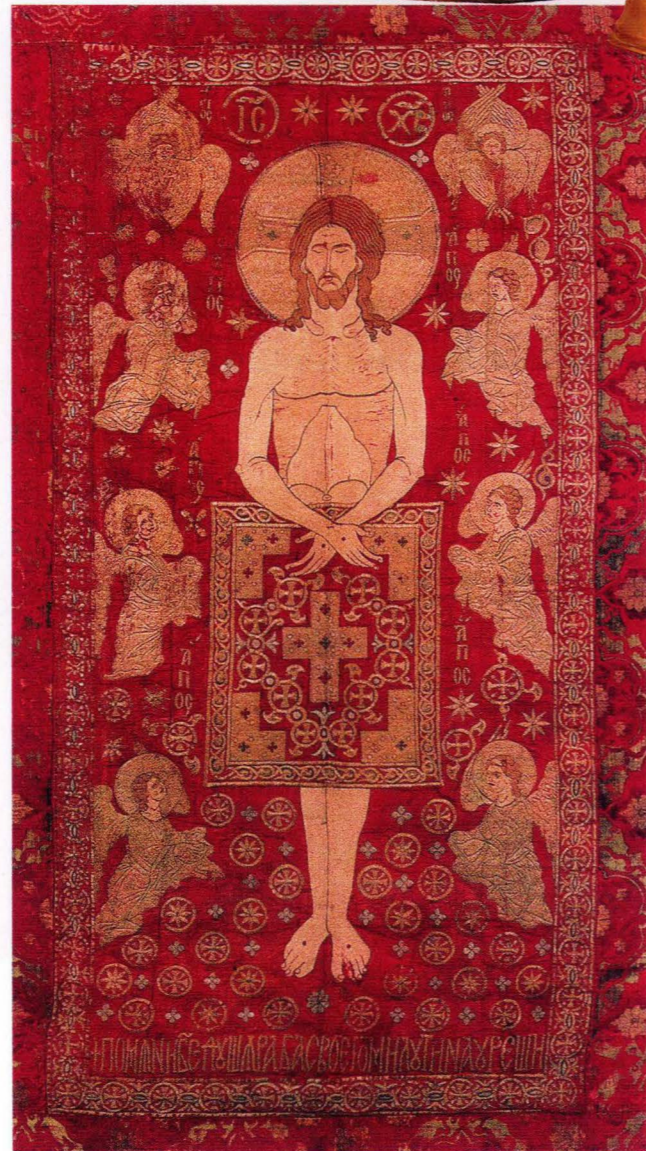

ПАЈСИЈЕВ КРСТ

Нешто пре 1612. године, на тирон грачаничкој митрополији долази Пајсије, постоји и патријарх, који се многа стварао о Грачаници: преокрива је, брине о њеним књигама, а 1621. године доклања јој свој велики осликани крст над иконостасом. Овај крст је израђен у дуборезу са позлатом, величине 205 x 147 cm. Крстом доминира велико распеће Христово крај кога су звезде и симболи јеванђелиста, а на краковима се налазе ликови Богородице и св. Јована. У доњој крста представљен је Христос у робу и Богородица и св. Јован у илачу са стране. Пајсијев крст својим ликовним квалитетима припада слабијим делима зографа прве деценије 17. века. 1630. г., отишавши по Пајсијевој жељи, урађен је још један крст. И он је био украшен дуборезом и осликан, а његов аутор, јеромонах Стефан, поред свој имена забележио је и годину када је завршио своје дело: "Овај свети и часни крст сатвори се наређењем преосвећеној архиепископији и патријарха кир Пајсија... руком јеромонаха кир Стефана..." После 1630. године замрсе уметничка делатност у Грачаници, а ни за њену ризницу не набављају се нове ујвари.

ПЛАШТАНИЦА КРАЉА МИЛУТИНА, с краја XIII или почетка XIV века, по уметничком везу и ликовном садржају, убраја се међу најлепше примерке уметничкој црквеној везу у Музеју Српске Православне Цркве у Београду. Плаштаница је рађена по узору на византијски вез, на црвеној свили златним и сребрним нишима. Исход монументалне представе истрадалог Христа налази се кинорски запис: "Помјани Боже душаја раба својејо Милутина Уроша."

Неки од очуваних предмета Грачаничке ризнице и данас су у бојослужбеној употреби

ПЕВНИЦА СА КОШТАНОМ ИНТАРЗИЈОМ

Данас се у цркви манастира Грачанице чува једна певница украшена коштаном интарзијом, и једини је предмет те врсте у овој цркви. По стилу и начину израде, ова певница припада групи црквеног намештаја који је током 16. и почетком 17. века рађен за православне цркве у нашим областима, када под турском управом. Певница је шестострана, израђена је од ораховог дрвета, а висока је 114 cm. Стране певнице се састоје од шест правоугаоних илота на којима се понавља мотив сложен од две повеће шестокраке звезде, чија је површина покривена бесконачном шаром мањих, међусобно укривених звезда изведених у коштаном интарзији.

НОВАЦ КРАЉА МИЛУТИНА

ПЕРПЕР као рачунска јединица, којом се бројало 12 динара, искованих од домаћеј сребра у домаћим ковницама, јављају се редовно у српским исаним сјоменицима од времена краља Милутина. Лоично је ишшо се перпер, којим се бројао домаћи ковани новац, у српским исаним сјоменицима јавља када и динар као средство унутрашње трговине. Јер, идеални перпер је служио искључиво за бројање стварних 12 динара. Без динара, не би било ни перпера. Динар се јављају, ујоредо са перпером, у функцији мере вредности само онда када се радило о изражавању величине новчаних сума мањих од 12 динара, односно од једног перпера. На пример, у члану 20. повеље краља Милутина манастиру Грачаница из 1321. године, помиње се шакса од четвори динара за послуш и шакса од седам динара за руку. Послух је значајно саслушање судског сведока, а рука узимање шјужбе у ишшук.

Певница је доста оштрена, нарочито у доњем делу, али и поред тога, она представља изванредан доказ о креативним и занатским способностима њеног мајстора. По коштаном интарзији, чисто и прецизно изведеној, она се може сврстати међу најбоља остварења у групи тако декорисаног црквеног намештаја из друге половине 16. и првих деценија 17. века. Ова врста занатско-уметничке вештине била је изузетно цењена у том периоду. По стилу и декору, грачаничка певница има сличности са старим певницама које и данас служе у црквама Косова и Метохије, Македоније, источне Босне и Црне Горе. Орнаментни интарзије са грачаничке певнице не одвајају се ни по чему специфичном од мотива који су примењивани на интарзираним дрвеним предметима из 16. и 17. века сачуваним у православним црквама на подручју Балкана које је било под Турцима. Порекло им је без сумње оријентално, са извесним модификацијама које су припадели у средњем и последњем периоду византијске уметности. Ову тврду убедљиво доказују оригинални примерци црквеног намештаја интарзираног кошу из 13. и 14. века, сачувани на Балкану (двери из Прохитона у Кареји, двери из Хиландара, „Хрељин“ престо у Рилском манастиру). Мајстор грачаничке певнице остао је анониман. Према поређењу са сличним црквеним намештајем из Македоније, можда би се претпоставило да је био пореклом из тих крајева или да се формирао у некој тамошњој радионици. Биће да су црквени намештај украшен интарзијом од кошти израђивали ишшук мајстори, свакако наши, домаћи људи са ових простора, међајући место боравка према поруцима појединца или управе манастира.

СТАРЕ КЊИГЕ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ

У ОКОМ МАНАСТИРУ ЈЕ 1539. ГОДИНЕ НОВОБРДСКИ МИТРОПОЛИТ НИКАНОР СА РАДОМ ДИМИТРИЈЕМ ОСНОВАО ШТАМПАРИЈУ И БИБЛИОТЕКУ

Од свог оснивања манастир Грачаница је имао своју библиотеку, али је она страдала врло рано, за време турских пожара и пљачки 1379-1383. Стога у њој нема најстаријих рукописних књига, нити се у ризници манастирској налазе иконе из доба краља Милутина и богати поклони којима је манастир даривала образована Милутинова супруга, византијска принцеза Симонида. Према једном запису из 1388. године „књиге су изгореле у пиргу и са њима мноштво људи“, а уследила је обнова библиотеке, када је неки писар те књиге „почео писати од почетка“. Тако се показало да уобичајено смештање књига у манастирску кулу као место сигурно од пљачке и пожара, у време турске најезде постаје веома опасно, јер су Турци, у својим налетима, најпре уништавали одбрамбене делове манастирских комплекса.

Око 1530. у Грачаници постоји преписивачка радионица са скромним мајсторима. 1539. је по жељи, и уз настајање митрополита новобрдског Никанора, у Грачаници прорадила штампарија, а тада је, вероватно, обновљена и библиотека. Митрополит Никанор, који је био покретач на послу штампања Октоиха петогласника, једине књиге грачаничке штампарије, имао је и вредну приватну библиотеку. Грачаничка библиотека морала је бити још прилично богата почетком 19. века, а онда се њене књиге проређују и нестају. Око 1840. године Михановић је однео две огромне драгоцене књиге Минеја из 14. века, које се сада налазе у Југославенској академији знаности у Загребу, у Гиљфердинговој збирци, сада у Русији, налазе се Требник из 14. века, одломак пергаментног Јеванђеља из 13. века, одломак из Наказанија Јефрема Сирина из 14. века, одломци из Пандекта Никона Черногорца из 14. в. Из Грачанице је у збирку Хлудову (сада у Москви) доспео Минеја из 1388, а у збирци Српске академије наука чува се Номоканон са записом из 1631. године, у Народној библиотеци у Београду зборник Панегирик из 1580. године, у Академији наука у Лењинграду налази се Децембарски

ОСМОГЛАСНИК – Када је новобрдски митрополиит Никанор основао штампарију 1539. године, ризница манастира Грачаница је обојана. Тада је у манастир дошао иштампар Димитрије и њу одиштампав Октѡих (од њејѡ до осмој гласа) у коме је у дрворезу сачуван изглед грачаничке ѡриѡраше (која је у 16. веку измењена зашваранем ѡшвора између аркада). На ѡм дрворезу ѡредшављени су и ликови свештѡх ѡесника Козме, Јована Дамаскина и Јосифа.

минеј митрополита Никанора.

Руски научник Гиљфердинг је у свом путопису „Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији“ из 1858. доспевши у Грачаницу записао: „Када сам прегледао цркву, почео сам брижљиво испитивати рукописе. Прилично велика гомила рукописа лежала је на два од оних столова... Међу тим рукописима није било старих. Претпостављам да су старе књиге уништене у време када је манастир био запуштен, а да су књиге које се сада овде налазе у току обнављања манастира скупљене са разних страна за потребе богослужења. Моју пажњу привукао је велики ковчег са разноврсним комадићима хартије и другом старудијом. Ковчег је стајао у ризници. Замолио сам да се изнесе и у њему, у фрагментима, нашао сам једно врло старо и занимљиво Јеванђеље бугарског правописа, писано на грчком палимпсесту.“ На овим путовањима један од најважнијих Гиљфердингових задатака био је да на простору Старе Србије обиђе манастире и покупује преостале документе о српској историји и писмености. У том послу је био веома спретан и упоран, па је са тога пута по Косову „неколико товара старих писама (књига) са собом у Русију однео“. Сам вели у овим записима да су се под товарима купљених и накупљених старих, изузетно вредних, књига „улегнуле његове животиње“. Као историчар и научник, није могао да се начуди „овдашњим Србима што су тако равнодушни према споменицима своје рођене повеснице“ и „што у Србији није још нико помислио да је нужно скупити и сачувати рукописе, којих, по свој прилици, има доста по тамошњим црквама и манастирима.“

У „Путопису дела праве Старе Србије“, Милош Милојевић наводи да је 1872. године у манастирској библиотеци било осамдесет књига. Он оптужује стране

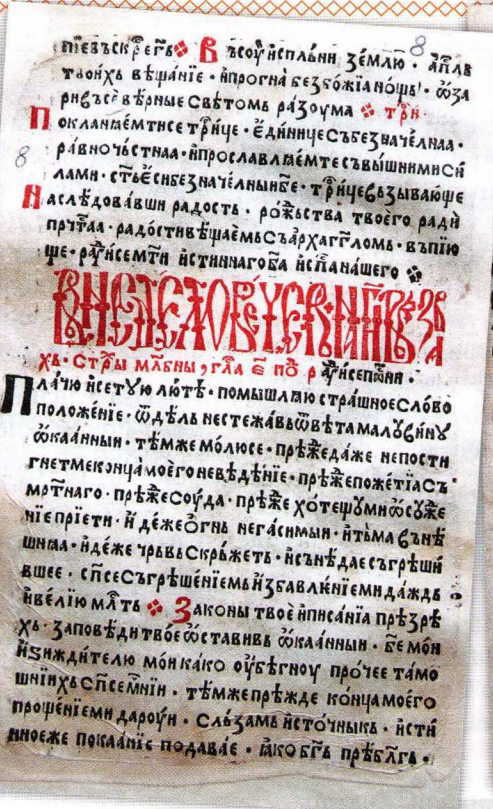
Осмогласник или Октоих. Назив ѡиѡише од грчкој октѡ (“октѡ”) - осам, и ѡхѡс (“ихос”) - глас. Ова књѡга, која се обично састѡји из два дела, садржи у

посетиоце, нарочито Русе, за растурање манастирског блага.

Према забелешци, коју је начинио Владимир Мошин 1961. године у манастиру је сачувано укупно 38 рукописних и 12 старих штампаних књига. Све рукописне књиге су српске редакције, али је само 15 сачувано у целини, док су остале у одломцима, од њих је 22 рукописа из 16, а 11 из 15. века.

На листи „Старе и ретке књиге од изузетног значаја“ Закона о културним добрима Републике Србије, из 1990. год, од броја 1028. до 1065. побројане су грачаничке књиге, међу којима су неке од најстаријих: Четворојеванђеље (одломак) из 1390-1400, Апостол (одломак) трећа четвртина 14. века, Триод цветни (одломак) крај 14. века, Зборник житија из 15. века и Минеја празнични из 15. века.

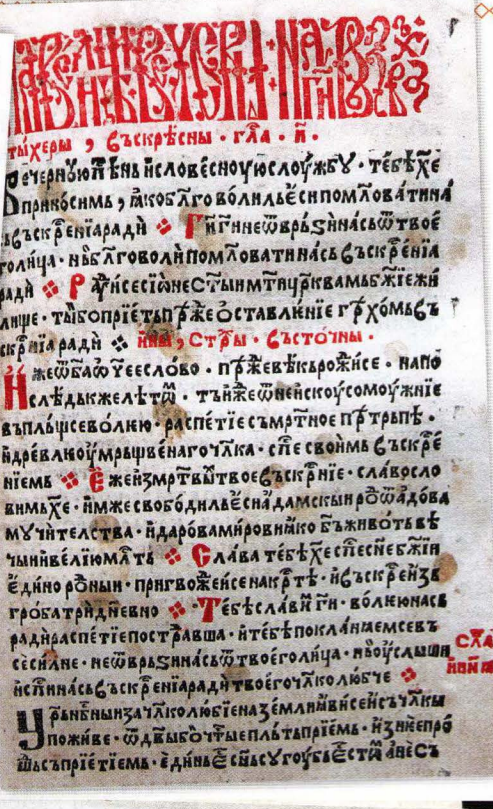
(Да би неко дело ѡсшало културно добро од изузетној значаја ѡиѡребно је да има ѡсебан значај за друштво, историјски и

осам гласова (или ѡсева) расѡређене ѡроменљива молишвословља која се ѡевају на различитим црквеним службама седмичној круѡи, ѡио јесѡи која се мењају у зависности од дана у седмици, будућу

културни развој народа, да сведочи о ѡресудним историјским догађајима и личностима и да ѡредшавља јединствене ѡимерке стваралаштва свој времена)

ОКТОИХ ПЕТОГЛАСНИК, Грачаница, манастирска штампарија, штампар “раб” Димитрије, повел. митропол. Никанора, 1539. г. Папир, 208 л, 305 x 215 мм. МСПШ—ЗРГ 273.

да је сваки дан ѡсвећен ѡсебном сѡмену (Свешѡиа или ѡразника).

ДАРОВНА ПОВЕЉА

Већ дуго албански научници покушавају, искривљујући истину, да докажу свету да су Косово и Метохија њихови исконски простори које су у средњем веку освајали српски владари. Међутим, наспрот тим неистинама и таквом мишљењу, историјски извори сведоче праву истину. Захваљујући подацима који су сачувани у средњовековним документима, потпуно је јасно да су Косово и Метохија били централне српске области. То доказују, како повеље српских владара, тако и турски дефтери у којима је забележено много места и личних имена људи који су у тим местима живели.

Међу нашим старим културним споменицима у науци је познато двадесет пет повеља краља Милутина, од којих се неке чувају у Србији, док су друге расуте по свету. Међу њима пада у очи повеља цркве Грачанице нарочито тиме што је у целости исписана на зиду цркве на коју се односи. При крају своје владавине, сазидавши архитектонски драгуљ, манастир Грачаницу, краљ Милутин је богато обдарио метосима, земљом и људима, старајући се о њеном процвату.

Ова повеља налази се у десној капели, поред олтара, у који се и улази из главног олтара, испод велике фреске Пророка Илије. Највероватније је преписана са златопечатне пергаментне повеље, која је изгубљена. Текст заузима простор изнад зазиданих врата, и то целом ширином 1, 80 м, на висини 2 м од пода, заузимајући 1, 50 м у висини. Да би могао писати слова писар је повлачио неким оштрим предметом, по још свежем малтеру, линије које су му омогућавале равномерност у писању. Повеља је исписана у педесет и три реда са крстом у лево и изнад почетка првог реда. Испод текста у једном реду је

Хрисовуље су историјски документи, као владалачка писма или повеље, најчешће из XII, XIII или XIV века, писани су на пергаменту неправилно, неодређеног облика. При дну су били зајечани воском, понекад од пергаментних остатака (златопечатне) и свиленом врџом и називали су се хрисовуље. Повеље су обично биле у облику свитка, а једна од ретких повеља уклесана у зид јесте оснивачка повеља краља Милутина у манастиру Грачаница.

Свитак је првобитни облик српске књиге на пергаменту или на хартији.

титула владара и година издавања повеље 1321. Првих десет редова су јако збијени, а онда је, вероватно, писар приметно да има довољно места, па је остатак текста растреситији. Документ је доста добро очуван, ако се узме у обзир да је у време када су Турци са цркве скинули оловни кров, она била прекривена ћерамидом, услед чега је дошло до влажења зидова и оштећења на фрескама и самој повељи.

Повеља је исписана на белом зиду фреско техником, меко-црном бојом, словима висине нешто преко једног сантиметра, рашком редакцијом српскословенског језика.

Свака манастирска повеља у извесној мери представља део „земљописа“ старе српске државе који, нажалост може да буде само делимично састављен, јер оно што је сачувано само је наговештај онога што је постојало. Где није сачувана повеља, ту нема ни знања о манастирским имањима.

При анализи Грачаничке повеље, помињу се акта манастира издата од ранијих владара. Краљ Милутин каже и зашто приступа обнови Грачанице: „Видех разрушеније

и паденије Свете Богородице Грачаничке, епископије Липљанске, сазидах из основа и пописих и украсих изнутра и споља.“ А затим говори о ранијим актима: „Хрисовуље што их учинише прародитељи и родитељи Светој Богородици Грачаничкој, епископији Липљанској, у којима села и засеок и паше, летишта и зимништа, нашавши краљевство ми једно отето, а друго изгубљено и ваистину дато од прародитеља и родитеља.“ Повеља је сама по себи закон, а особеност Грачаничке повеље чини то што се у оквиру ње саопштава и посебна скупина одредби названа Закон стари Србљем, састављен од 11 чланова, где се набрајају обавезе поданика, Срба према својој цркви.

ИЗ ХРИСОВУЉЕ

„Цар царева и Госјод јосјодара, свейлосј жива и нејрисјуйна шјто небесима ујравља и земљом царује и јреисјодњом јосјодари, који животјом и смрћу влада, узије на Гору јшаворску, хојшећи да јокаже ученицима својим свейлосј божансјивене славе своје. Постјарајмо се и ми, од свих

сиромашинији душом, и срцем, и умом, да достийи немо висину божанској усхођења, не бисмо ли уледали славу Боја нашеја, који усхйеде из ирвеликоја својеја милосрђа да йомилује род људски, умрйивъен ирехом, ие да ја нађу они који Боја ираже...

Сйоја и ја, од свих ирешнији, Сйефан краљ Урош Друи, йраунук Свейоја йосйодина Симеона, слује Христйа мојеја и Пречисйе Њејове Майшере, засйуйнице рода хришћанској, и ја вайијем: Подийни ме из дубине иреховне и йросвейтили ми очи срчане, иречисйа Владичице! Буди ми йомоћница и йокров о сйрашном и друом доласку, и мени који краљујем йо вољи Божјој, Госйода Боја и Сйаса нашеја Исуса Христйа, краљу Сйефану Друојме Урошу, йраунуку Свейоја Симеона!

Видех разрушење и йад храма Свейе Бојородице ирачанске, ейискойије лийланске, ие создах од йемеља и живойисах и украсих унуйра и сйоља. Ово, дакле, да сви знају йиса Краљевсйво ми...

И даде Краљевсйво ми цркви ейискойије лийланске рибнике све од воде родимске све док не уйиче у Сийницу, све риболове йразнику и њему шйо је до сийа, и шйо се находе воденице йо йој води на Пауњу од йорњеја рибника до Сийнице, и од века воденице шйо је имало Краљевсйво ми, йоловина сваке воденице да је цркви ейискойије лийланске, а ейиской да сйави свакој воденици йвоздје и камен један. И цркву која је йу на Пауњу йодложих йод власйи ейискойије лийланске са йојом Добромиром и с децом, и шйо је у ие цркве два човека - Храна и Радосава, оба с децом.

И сенокос шйо ја је косило Краљевсйво ми, ниже сокалника, и са земљом од шйоја сенокоса йраво долем, йоре с йим исйим њивама, на архиейискойово сйојийише, и йамо одозйо у йоље, и воденица која је ниже рибника доњеја, да је цркви ирачанској...

ЗАКОН СТАРИ СРБЉЕМ

...Меројах да цеди слад; йрийуйт йоднише да ја охмељи. Ако цркви буде йребало више слада, да ја йој охмељи.

И да носи меројах йонос до крајева сйана: ко коње има, о Рођењу Христйову сваки меројах да доведе йо воз дрва.

И да носи меројах луча, о Рођењу Христйову и о йразнику Свейе Бојородице.

И да лове 3 дана зечева

заманицом, осим йојова.

Послух црквени 4 динара, а руке 7 динара.

И иде йод се йарничи црквени човек на краљевом суду, да је йлоба црквена и йослух и рука.

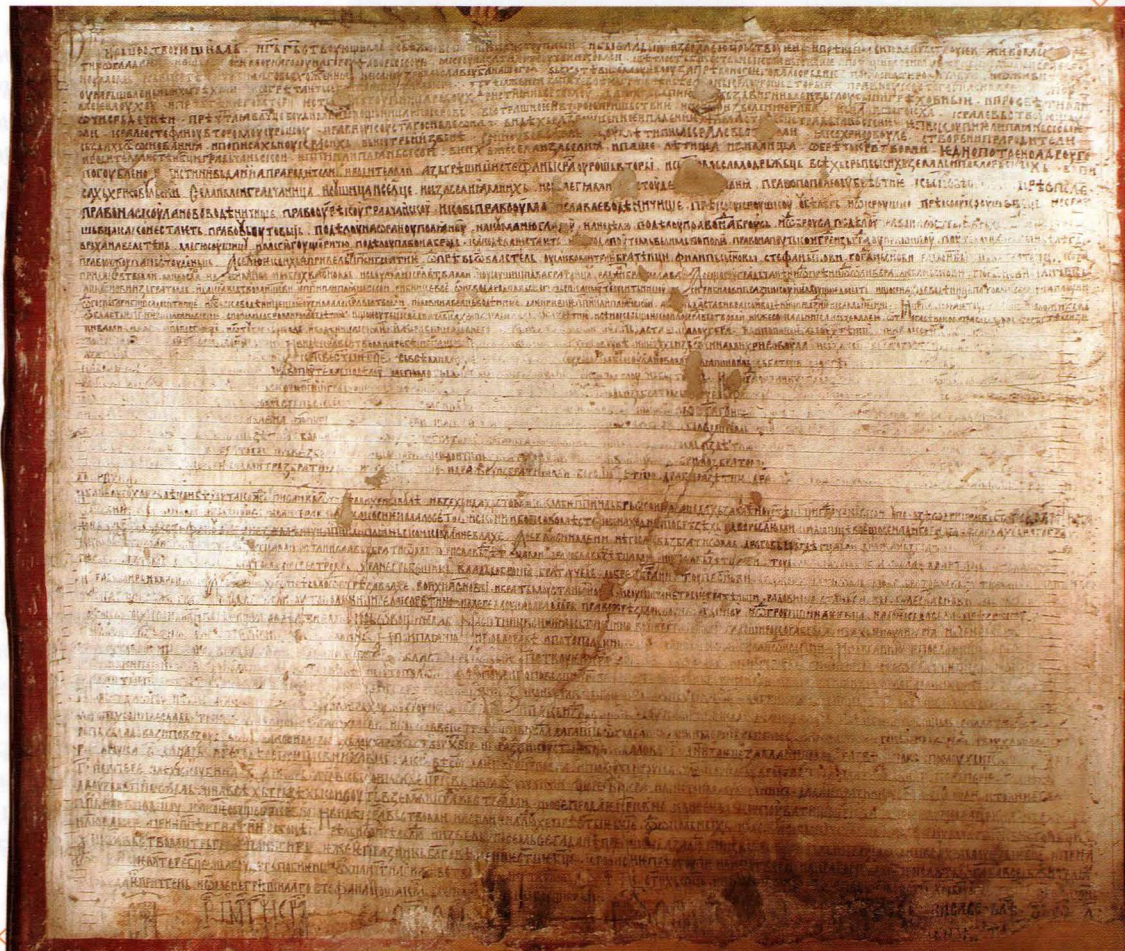
Човек који йокраде йријайшеља свој, да йлаици цркви 3 йерйера...

(...) И виде Краљевсйво ми насиље над људима Пресвейе Бојородице од околних и од међусобних људи. И сйворих милосйи цркви Свейе Бојородице и људима њеним йри ейискойу Ийнаицију, ко није йовео сйор и добио йарницу о људима, и извео је ово йосле йоја, да не буде йрейрека суду - за људе, ни извода, но дајем и исйраћам ово све храму Свейе Бојородице.

И йриложи Краљевсйво ми йри йанађуру, шйо јестй йразнику Блајовешйење Свейе Бојородице.

Ко ли ово йресйуйи или йошвори или разори, да је йроклей од Госйода Боја Сведржийеља, и од Пречисйе Майшере Бојородице, и да буде убијен силом Часној и живойворној крсйа Госйодњеј и од 318 Свейих ојаца никејских и од 12 айосйола и од свих Свейих, који су Христйу Боју ујодили. Амин: и издајнику Јуди да буде йрибројан, и од мене ирешној Сйефана Уроша краља да буде йроклей на веке будуће, амин.

Сйефан Урош, йо милосйи Божјој краљ, с Бојом самодржац свих срйских земаља и йоморских Писа се у лейо 6830. индикйа 17.

они Ти послужише у овом животу, а на висинама са анђелима ликују. Од њихове телородне природе би и овај господин мој благочастиви краљ Стефан Урош, њихов пород и васпитаник, чији ћу похвални живот, ја грешни Данило, покушати исповедити, колико ми буде даровано од Тебе, Владико мој Христе Спаситељу. Ради слушања свима који се Тебе боје, и још који љубе име Твоје. Јер његовом доброподатљивом руком храњен сам био од младости моје, па ми грешноме није лако да оставим толике његове милости и љубазне поуке према мојој грешности. Теби, Спаситељу мој, узашиљући хвалу и о овом ћу почети говорити.

Ово дете (Милутина) породи премудрост, задоји благодат, а узрасте Свети Дух. Сама десница силе Владичине венча његову главу венцем који не вене и даде га као многосветли светилник своје отачаству, који напредује Божијим промислом, да се прослави богоугодним делима и да сабере оно што је расточено од државе његова отачаства. Дobar пастир умних оваца целе своје области, и њихов добри учитељ и наставник, зидатељ божаствених цркава, и не само зидатељ, но и палих (цркава) обновитељ, у намери да све приведе ка истинитој вери, тако се прочуло његово име у све народе и царства, и ради толике лепоте његове телесне и лепога изгледа, тако да су многи околни цареве желели љубав са њиме, чувши за целомудрени смисао његов.

Узрастом је био млад, а благодаћу Божијом висок и цело отачаство његово красило се због њега, унапред видећи да ће у дане његове поживети у правој вери и чистоти... Сви грађани и бољари са чашћу сретаху овога благочастивога, и са страхом и трепетом припадаху ка његовим ногама, и клањаху се њему, гледајући у њему истинитога цара, који је дошао са великом силом на њихову победу.

А сада чујте, вазљубљени, ова дела благочастивога господина мога превисокога краља Уроша, и видесте ли толику безмерну љубав Господњу према њему и победу на замке непријазне. Јер ко се слушајући неће дивити, или гледајући ово, неће одати Богу хвале, који га је прославио тако добрим делима двоструко? А ја грешни и недостојни раб Христа мога Данило, који сам пожурio да исповедим величија неисказаних чудеса овога мога господина, помишљам у своје уму, откуда ми и ове изречене речи, јер обузет веома страхом хтео сам ћутати, а љубављу богоугодних његових дела рањен, усуђујем се да узнесем њему похвале, ободрен силом Светог Духа. Дело ми је драго, но добри мој Спаситељу Христе, колико хоћеш дај ми, јер посматрајући дивна и неисказана дела овога доброга и вернога слуге Твога, трептим и дрхћем одакле ћу почети, чиме ли ћу окончати. Ко ће набројати његова чудеса? Који ће многоречити језик исказати тајна дела његова Богу, која не може сазнати човечја природа? Које ће се усне отворити достојно на похвалу му, (да

га разумно узвеличају? Ево дивни и прекрасни приказ за вас, христољупци, који сте се сабрали, прилежно слушајући ово о благочастивоме. Треба осмотрили његове трудове и подвижничке напоре, ноћна бдења и топле сузе, неисказане милостиње, па чак и до смрти његове, незлобиву нарав, тиху и послушну, о чему се потрудисмо да после овога проговоримо, од немоћи мога скудоумља. Као што је немогуће звезде небесне избројати или песак морски, тако је немогуће и овоме христољупцу све изложити. А изложисмо нашем богољубљу онолико колико грешни видесмо очима својим и она дела његова чији тајници постадосмо, како нам бише саопштена од пређашњих сведока живота овога христољупца, којима га Бог прими и оно што је било на крају његова живота.

Но хвалим твој богољубазни живот, о богољубива главо, коју венча десница Владичина, и благодаћу Светога Духа узведе на највећу врлину. Назва се отац сиротих и заступник удовица, хранитељ гладних, одећа нагих, поборник увређених, утеха жалосних... Као Александар, македонски цар, узвеличан силом на земљи, тако се исто и овај узвелича у Богом дарованој својој држави, као што се могао видети у часном лику мужанства свога и добротe своје...

Млади краљевић Милућин, фреска у Сојоћанима

ШТО МИ ЈЕ ЈЕЛА ВИСОКА, ТО МИ ЈЕ ЦРКВА ГРАЧАНКА

—избор из народне поезије

Кад је зайочетио стварање наших ейских њесама – не може се тачно знаћи, јер прве јасније вести о њима имамо тек од XVI века, али је природно претпоставити да су оне – као и код других народа – њеване многу раније, пре појаве Немањина, у вези са другим личностима и догађајима. Вук Караџић тако нешто и претпоставља. „Ја мислим” – каже он – „да су Србљи и прије Косова имали и јуначких њесама од старине, но будући да је она премјена тако силно ударила у народ, да су њихово све заборавили што је било донде, па смо оданде почели наново приповиједати и њевати.” Нажалост, ми не знамо, и – по свој прилици – нећемо никад сазнати, ни то какве су изгледале ейске њесме које су се њевале у доба пропадања старе државе, у XIV и XV веку, док су домаћи феудалци још били у животи, и да ли су те њесме и у којој мери носиле печат њиховој ушцаја. Песме које су до нас дошле, Вукове и старе, крајкој и дугој стиха, о ранијим и њознијим временима, све су добиле свој коначни облик и смисао у доба њурске владавине, у доба кад је хришћанска раја била јединствена у односу према њурском освајачу, и зато су све – у основи – њрожеће једним истим, ослободилачким, народним духом и чине једну целину не само садржином него и формом.

ЦРКВА ГРАЧАНКА

Заспала Света Недеља
Светома Петру на крила,
Свети је Петар буђаше:
„Буђај се, Света Недељо,
Разгледај доле на поље.
У поље јела висока.
Пустила гране до земље,
На гране листе широке,
На листе цвеће црвено,

На цвеће пчеле попале.
Што ми је јела висока,
То ми је црква Грачанка.
Што су ми листе широке,
То су ми књиге попове.
Што ми је цвеће црвено,
То ми је причес’ у цркви.
Што су ми пчеле попале,
То ми је народ у цркви.

КРСНО ИМЕ МИЛУТИНА КРАЉА

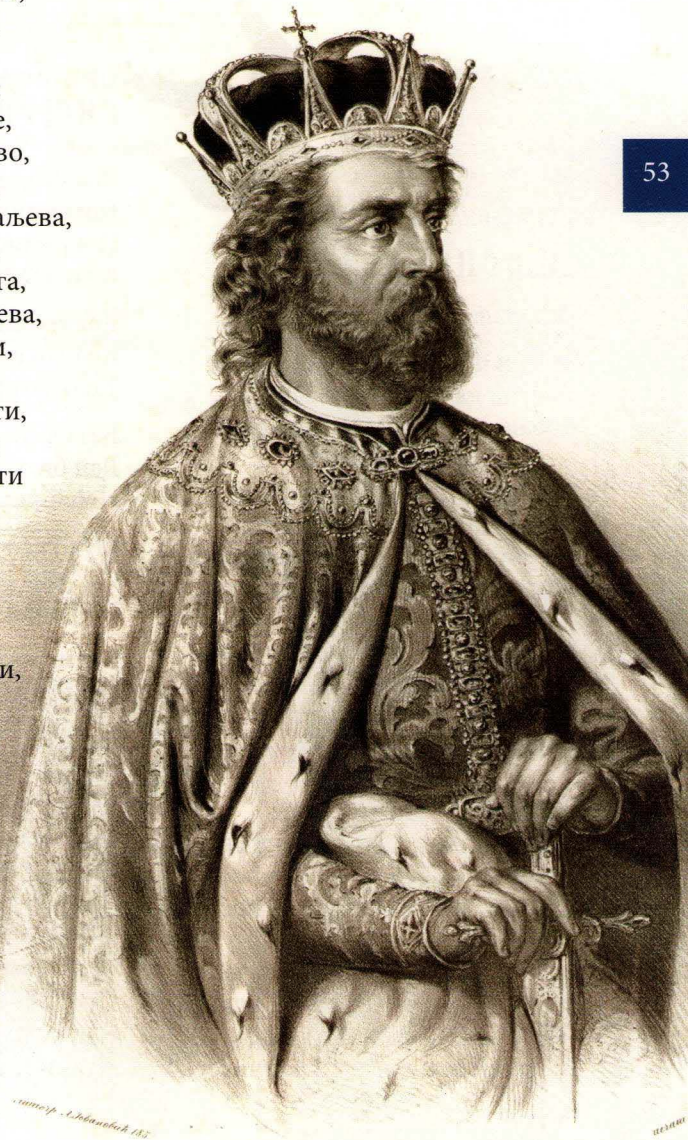
Краљ Милутин крсно име служи,
Крсно име Светитељ Јована,
Саставио доста Србадије,
Србадије и старе и младе,
Три му пуне софре и долије,
Једна софра од сухога злата,
Друга софра од срме жежене,
Трећа софра од шимшировине,
Што је софра од сухога злата,
За њом сједе седам ђенерала,
И остала сва српска господа,
Међу њима игумане Максо;
Што је софра од срме жежене,
За њом сједе простачки кметови;
Што је софра од шимшировине,
За њом сједе ђеца из ћелије,
А око њих слуге неколике,
Што им служе вино и ракију,
Замеђено и зашећерено,
Кад се хладна напојише вина,
Те им винце угријало лице,
А ракија савет отворила,
Онда рече краље Милутине:
»Србадијо, моја браћо драга,
Послушајте што ћу говорити:
Када сване и огране сунце,
Да идемо у нове ћелије,
Да ми наше књиге расклопимо,
Да видимо наше старописе,
Што нам књиге од старина пишу,
Што ће наша ђеца дочекати,
Шта ће народ српски запамтити,
Шта ли носи потљено вријеме?»
Кад то рече краље Милутине,
Он то рече, сви му кајил бише,
Пак од земље на ноге скочише,
Те одоше у нове ћелије,
Доведоше ђецу философе,
И по реду старе калуђере,
И остале многе сановнике,
Расклопише књиге старовнике,
Пак гледаше четири сахата,
Кад изишла четири сахата,
Онда рече краље Милутине:
»Златна брадо, игумане стари,
И ђечице, наши философи!
Шта нам књиге старовници пишу,
Толкујте нам, да разумијемо?»
Проговара игумане стари,
И остала ђеца философи:
»Господине, краље Милутине!
Наше књиге старовници пишу,
Да ће постат на земљи невјера,
И змајеви ‘оће побјегнути,

У висине небу под облаке,
Иза тога преузет се царство,
И на земљи нестати јунака,
Срб ће Србу невјеру чинити,
Супрот тога изгубити царство,
Народ српски пресјенуће сунце,
Наше цркве порушити Турци,
Понајприје Стамбол притиснути,
Старог града цара Костадина,
И велику, Јасофију цркву,
Што је так'е у свијету нема,
И у њој ће оборит олтаре,
Па уз цркву призидат мунаре,
И на њима хучит мујезини,
Кад поруше цркву Јасофију,
Порушиће много намастира,
И бијелу Петковицу цркву,
У Призрену нашем Цариграду,
Кад поруше Петковицу цркву,
Биће туга вас народ хришћански.«
Кад Милутин саслушао р'јечи,
Сузе проли низ бијело лице,
Сузе проли, а њима говори:
»Философи, моја ћецо драга,
Високо ме ви опечалисте,
Да, ми тога дочекат' нећемо?«
Њему веле ћеца философи:
»Господине, краље Милутине,
Тог' се не бој, тог' дочекат нећеш,
Ни четврта ћеца након тебе,
Тешк' ономе ко тога дочека.«
Кад вијећу так'у учинише,
Сузе проли сва српска господа,
Књижевницим' краље говораше:
»Философи, моја ћецо драга!
Послушајте, што ћу говорити,
Када акшам на земљицу па'не,
У свилу се нову обуците,
Пак отид'те у нове ћелије,
Запалите муме и чираке,
Расклопите књиге старовнике,
Пак гледајте с вечер' до сабаха,
Те видите што нам књиге пишу,
Кад се српско пак преузме царство,
Оће ли се икад повратити?
Кад се наше пак поруше цркве,
Оће ли се икад поградити,
И на њима звона ударити,
Нашу браћу сунце огријати?«
Пак од земље на ноге скочише,
И одоше у нове ћелије,
Запалише муме и чираке,
А у руке књиге прихватише,
Те гледаше с вечер' до сабаха,
Кад виђеше што им књиге пишу,
Од земљице на ноге скочише,

Те с' умише и Богу молише,
Кад с' умише и Богу молише,
Посједаше у нове ћелије,
А слуге им вино донесоше,
Замеђено и зашећерено,
Ту се хладна напојише вина.
Док ево ти Милутина краља,
А за њиме седам ђенерала,
Ситно шећу, гледају преда се,
Па одоше у нове ћелије,
Ђено сједе ћеца књижевници,
Књижевницим' добро јутро вичу,
Књижевници Бога прихватише,
А испред њих на ноге скочише,
Сједе краље у нове ћелије,
Пак до себе млађе поредио,
Све посједе седам ђенерала,
Славно краље стаде бесједити:
»Ћецо моја, моји философи,
Виђесте ли што нам књиге пишу
Кад се наше пак преузме царство,
'Оће ли се икад повратити?
Кад се наше пак поруше цркве,
Оће л' браћу сунце огријати,
'Оће ли се икад поградити.«
Говоре му ћеца књижевници:
»Господине, краље Милутине,
Танко ће се повратити царство,
А још тање поградити цркве,
Док с' не сложи све седам краљева,
Пак сви једну вјеру узвјерују,
Чисту вјеру Христа крштенога,
Кад се сложи све седам краљева,
Онда ће се земља прославити,
И наше се име поменути,
Србину се Призрен повратити,
Петковица поградити црква;
Онда ће се Стамбол повратити
И Софија Грцим' од Турака,
На Софију оборит мунаре,
А оградит високе звонаре,
А у њојзи поградит олтаре,
И остале поградити цркве,
Што су стари цари направили,
И на свакој звоно ударити.«
А кад зачу краље Милутине
И његово седам ђенерала,
Он завуче у џепове руке,
Извади им стотину дуката,
Пак отален на ноге ћипио,
А за њиме игумане стари,
И његова ћеца философи,
И његово седам ђенерала,
Пак одоше у бијелу цркву,
У бијелу Петковицу цркву,
Петковицу своју задужбину,

Што је краље себи направио,
Задужбину за живота свога,
Те служаше тајну летурђију,
Служише је шест пуно са'ата,
Кад с' послужи тајна летурђија,
Краљ Милутин изиђе из цркве,
А за њиме седам ђенерала,
Пак и они игумане стари,
И његови млади философи,
И остала славна Србадија,
Сви одоше у краљеве дворе,
Посједоше за пуну трпезу,
А око њих слуге неколике,
Донесоше вино и ракију,
Пак сједоше хладно пити вино,
Пак ту пише вино и ракију,
За пунијех нећељицу дана,
Кад прослави Светитеља свога,
Сваки оде завичају своме.

САВРЕМЕНА ПОЕЗИЈА О ГРАЧАНИЦИ

Византијски цар Андроник II је, приликом склапања мира са Србијом 1299. године, српском краљу Милутину понудио руку своје ћерке Симониде, као израз пријатељства и дубоке наклоности. Лепоти византијске принцезе, касније српске краљице, дивили су се и Латини и Угри, војсковође и велможе. Симонидина красна фреска у манастиру Грачаница исказ је тог дивљења. Нажалост, фреска је оштећена и Симонида је без очију. Милан Ракић је Симониди посветио истоимену лирску песму, а у психолошкој драми Милутина Бојића „Краљева јесен“, она је главна јунакиња. Симонида је умрла 1340. године као монахиња. У српском предању и поезији Симонида се памти као символ лепоте, чедности и женске трагике у временима тешких историјских преламања када нестају царства, династије, војске и народи. Милорад Б. Протић је открио 20. марта 1938. астероид који је назвао 1675 Симонида. У астероидном појасу између Марса и Јупитера, на 300 до 600 милиона километара удаљеном од Сунца, налази се и 15 астероида који су названи српским именима. Један од астероида који је открио исти научник зове се Србија. Томе треба додати и поједине кратере на Месецу и Марсу, назване по српском математичару и астроному Милутину Миланковићу. Право да именује малу планету има онај ко открије ново небеско тело.

ПЕТАР САРИЋ СИМОНИДА

Док стојимо испред твога лика
Потамнимо
Поцрнимо
Ко курјаци

Колико си лепша
Колико си ближа
Тако нагрђена

Без очију
Дан би остао без сунца
Ноћ би пала без шапата

Муко наша
Сахрана се кроз векове
Не умори

Вилна госпо
Зар још траје та сахрана

Сутра ми је крсна слава
Кад би твоје очи хтеле
Да ми горе

Место свећа
У три лика бих се обрнуо
Првим ликом
Очи бих ти повратио
Другим ликом
Ране бих ти извидео

Трећим ликом
Опет бих те ослепио

ИСМЕТ МАРКОВИЋ УКРАДЕНЕ ОЧИ

Симониди
Сад
кад си сама
друмови те
изводе у шетњу
а где да кренеш
и крочиш
где да источиш
своје мермерне сузе
да ти кану
и из чега

сад кад си сама
друмови те изводе у шетњу
и стално
лече те осмесима

НЕВЕН МИЛАКОВИЋ СИМОНДИНИ СВАТОВИ

Осмјех јој дјетињи круном ископнише
сватови царски кадифом кићени,
кад их спази помисли: „Нисам дијете више”,
а суза јој заискри у предивној зјени.

Погледа ка Небу и смјерно се прекрсти:
“Нека буде Воља Твоја Свевишњи Господе!”,
а медаљон с’ ликом Христа стезаху јој прсти
кад их пусти да је судби пресуђеној воде.

Светачком се кроткошћу прихвати бремена
што јој људи прелешћени свијетом одредише,
постаде и слушкиња и владар и жена,
ал’ Христоса ни тренутак од ње не сакрише.

Тако призна Вјера Њена и друге Сватове
Ангеоским редовима самим предвођене,
зачу да је Христос Својом заручницом зове
и опет јој суза кану из предивне зјене.

И постаде заступница свог несрећног рода,
Молитва и Источница што Љубављу блиста,
Светитељка што по земљи похараној хода,
ал’ надасве послушница и невјеста Христа.

А онда је походише и трећи сватови,
из геене, страсном вриском испраћени,
узалуд се радоваху сатански скотови,
не нађоше чак ни сузу у предивној зјени.

И очи јој ископаше немоћне хијене,
тим су само покварили пар покрета киста,
Њој и даље мјесто Мире из предивне зјене
капљу сузе радоснице јер је поред Христа.

МИЛАН РАКИЋ СИМОНИДА

Ископаше ти очи, лепа слико!

Вечери једне, на каменој плочи,
Знајући да га тад не види нико,
Арбанас ти је ножем избо очи!

Али дирнути руком није смео
Ни отмено ти лице, нити уста,
Ни златну круну, ни краљевски вео
Под којим лежи коса твоја густа.

И сад у цркви, на каменом стубу,
У ископшену мозаик-оделу
Док мирно сносиш судбу твоју грубу,
Гледам те тужну, свечану и белу;

И као звезде угашене, које
Човеку ипак шаљу светлост своју,
И човек види сјај, облик, и боју
Далеких звезда што већ не постоје,

Тако на мене са мрачнога зида,
На почађалој и старинској плочи,
Сијају сада, тужна Симонида,
Твоје већ давно ископане очи...

ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ

ГРАЧАНИЦЕ

Грачанице, кад бар не би била од камена,
кад би се могла на небеса вазнети,
ко Богородице Милешеве и Сопоћана,
да друга рука крај тебе траву на плеви,
да ти ране не ходају по паперти.

Или твоја звона да бар не туку
ко срца предака, Грачанице,
да бар Светитељи с твог иконостаса
немају наших неимара руку,
ни анђели Симонидино лице.

Да бар ниси толико дубоко
укопана у ту земљу и нас саме
да се нисмо привикли у тебе клети,
Грачанице, кад бар не би била од камена,
кад би се могла у висине узнети.

Грачанице, да си нам бар јабука,
да те можемо ставити у недра
и загрејати студену од старости,
да нам бар пољима око тебе нису
предака дивних расејане кости.

Да те бар можемо подићи на Тару,
у Каленићку порту те пренети,
заборавити ликове по твојем олтару.
Грачанице, кад бар не би била од камена,
кад би се могла на небеса вазнети.

БРАНКО В. РАДИЧЕВИЋ

ГРАЧАНИЦА

Угледаше је у облацима.
И озидаше привид.
Са мистрије као са усне
прокапале молитве.

И многи захвати из ње
за спас душе.
Ал нико да се досети
да њу спасава.

Страх се увлачи
у сваку твар,
у свете сасуде и молитве,
у записе и невеселе призоре,
у живот.

И као што привид
сиђе на земљу
где се скамени у храм,
тако и храм,
заљуљан страхом,
хоће у привид.

Дрхтуљи манастир
на рукама жена.

У звонари кука птица
уместо звона.

БРАНКО В. РАДИЧЕВИЋ

СВ. ЈОВАН ГРАЧАНИЧКИ

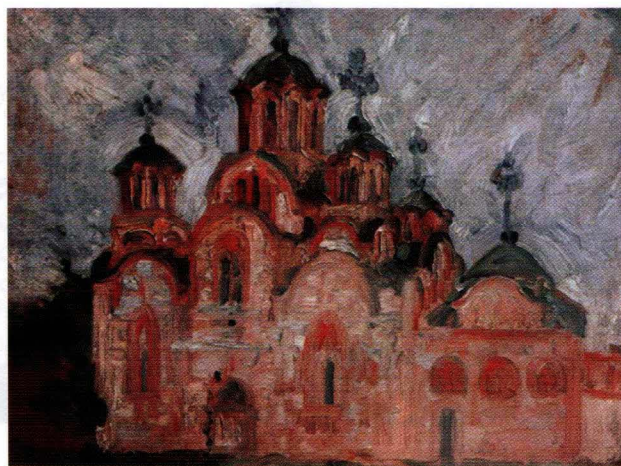
Претечо небески, Јоване Крститељу,
у помоћ дозива из Ивањице човек,
именом - Михаило, презименом од Лазаревића.
Болан је. Очију нема. А ти - из дуvara прогорео.
Какав ли си тек жив у небеским дубинама,
где Исус прилази руци твојој а сунце живо
очи своје затвара - кад погледа у твоје очи.

Уз Михаила клече и моле се, прво Теби,
па онда Господу Богу, Светој Деви и Христу
људи, овдашњи, наши, имена српска и презимена српска:
Сава Михаиловић, из Каоне,
Обрад Властелица од Јелице,
Немања Савић из Јелендола,
Велизар Милосављевић од Дучаловића,
Сретен Лепосавић из Биоске,
Васа Јанковић од Златибора.
Све сами Срби... што пост Божји посте,
иконе шутују, веру држе и већ хиљаду година ратују
од Косова поља до Косова поља - за земљу своју.

Гледај: штакама ти прилазе,
празним рукавима пале свеће,
а душе им отворене, јер ниједан очију нема.

Претечо, како си се под већама разгорео!
А само си делић себе,
траг Јованов у златној слици на зиду.
И шта је за тебе ивер ватре. Дај нам данас
по једну жишку за празне наше подвећице.
Дај нам данас, не бисмо ли прогледали.
Да видимо - ко то језди низ Поље, низ Косово.

Ако је Мурат, Светитељу Јоване,
додај још сјаја небеског очима својим.
И не искорачуј - ми ћемо га дочекати.
Прогледај само кроз наше очи и пут нам осветли.
А после - окрени главу - ако не можеш гледати.
Земља те моли!

ГРАЧАНИЦА У СРПСКОМ СРЦУ

Из „Успомена Николе Појовића“, сеоској кмету грачаничкој у другој половини 19. в., записаних његовој сина Јанићија Појовића, познатој учитеља и новинара и (са другим рукописом под насловом „Живот Срба на Косову“) објављених 1987. у књизи „Живот Срба на Косову 1812-1912“.

Кад сам се почетком децембра 1856. родио у Грачаници на Косову, од оца Аксе и мајке Сребре, наша је кућа била задружна и у њој два попа: поп Танаско, отац оца мога, тј. мој деда, и поп Ђурђе, дедин братанац, син попа Ристе Другог, који већ беше умро. Мало дана после мог рођења, запопио се и мој отац Акса. И тако: у кући смо онда имали три жива попа. А пре њих било их је још четири, од оца на сина, а после она горња три, све скупа девет, од 1759. г.

Једног летњег дана поподне пошао ја, кад ето коња и са њега деда ме поп Танаско позва: „Ајде синак у лојзе!“ Тада у Грачаници, па ни у другим српским селима, осим наше куће нико није имао виноград. А он беше дугачак и широк, и грожђе слатко као мед. Од њега смо имали вина и ракије, толико да нам се, и поред свакодневних гостију, стизало до новог, А грожђе, ко од њега није окусио, па и најео се. Када дође берба ето целог села на мобу: брало се и до миле воље јело, а увече по пуну котарицу свако дома однесе.

Па и сами наши попови, кад би пошли у нурију (парохију) и по две котарице грожђа би стрпали у бисаге, да тамо болесницима даду – „уста да облажу и душу да поврате“, или децу сиротну обрадују. Стога је сва наша парохија, која је била грдно велика, знала и хвалила „Попово лојзе и гројзе“.

А ми деца наше куће, шта смо имали милије од винограда где је, поред лоза, било још трешања, вишања, кајсија, крушака, јабука и праски? Стога сам и ја на позив деде, одмах радо рекао: „Оћу, дедо!“ И натрк пришао коњу. Тада се деда мало саже, дохвати ме за мишке, подиже као перце и себи у крило посади. Тако смо отишли у виноград. Тамо деда веза коња за крушку и баци му мало траве са међе, колико тек да се завара и мирује. Потом из бисага извади косир и, пре него што поче да сече копљице, непотребне изданке са лица (чокота), нашали се: „Сад треба, синак, мало да радимо и вечеру да зарадимо, иначе

ће нас баба оклагитом отерати од софре...“ Ја се на то насмеших, а он мени благо: „Сад, ајде, синак, уз мене и гледај, пази и запамти како ће деда да ради, па после и ти тако кад одрастеш!“ Ја сам га пратио у стопу. Ишли смо с гице на гицу... а деда ни абера од умора – тако здрав старац беше. И да до нас не стиже звук клепала за вечерњу са чардака црквеног конака, деда би наставио даље. Али, тада одједном стаде, прену се, усправи и зачуди: „Ууу, акшам већ!“ Рече и косир спусти на земљу. После из џепа извади мараму и њом обриси зној са чела и лица. Браду седу и дугу до појаса, а широку преко целих груди, зачешља прстима и дланом заглади. Кад се тако нареди, окрену се цркви Грачанки, три

пута се поклони и прекрсти и поче неку молитву да чита наизуст. И ја сам се прекрстио и читао Оче наш, који сам од деде научио још пре две године. Дедо виде како се прекрстих, а чуо је и шапат молитве моје, па му беше мило и драго. А кад он заврши своју молитву, упита ме меко и нежно: „Је ли, синак, волиш ли ти нашу цркву?“ „Волим, дедо!“, рекох срамежљиво. А он ће благо: „Много?...“ „Пуно!“, рекох и не слагах га, јер кад год ме не би повели у цркву, ја бих плакао.

Деди би мило што рекох „пуно“ те се насмеши. А осмех његов вазда је био као неки благи мелем на рану: омекша те, стиша, привуче и срцем придобије! И мени тад рече: „Ако, синак, и треба цркву да волиш, јер она нам је сачувала и веру и име. Да ње није било, сви би се потурчили и име Србин изгубили!“

После ме позва да седнемо испод крушке и мало се одморимо...“ Види, синак, како је наша црква лепа, лепа

као нека китка најлепшег цвећа!“ Са нашег винограда у пударници видело се цело село и наред села црква од темеља. Ја погледах. И шта видех? Видех нешто што моје детиње очи још не беху виделе и учили: под пламеним зрацима сунца на заходу црква се блисташе

као да је била посута чистим прахом сребра и злата и преливала се у хиљаду боја! Тада са задивљено ускликнуо: „Ја, Боже, красоте!...“ Деда се мало на то насмеши, па још више подстаче моје удивљење: „Знај, синак, да нигде на белом свету нема лепше цркве од наше!“

Иако тада мој „бели свет“ беше само видик Косова, од брда до брда, ја ипак брзо и живо упитах: „Баш нигде?“ „Нигде!“, потврди озбиљно деда. Тада се од мене разли неки понос, понос детињи, који ме нагна да се одмах дигнем на ноге и капу бацим увис! Или да неком детету из другог села запркосим: „А синко, пукни, пукни, наша црква је најлепша на свету!“ Како сам тада изгледао у лицу, не знам, али деда ме поново загрли, у чело пољуби и са осмехом рече: „Тако, синак, тако!“ А ја њему љубопитљиво: „Је ли, дедо, а ко начини ову нашу красну цркву?“ Он мени: „Наш краљ Милутин!“ Тад се ја поново задивих и брзо упитах: „Па зар смо и ми имали свог краља?“ Право да кажем, ја тада нисам разумео реч „краљ“, али сам га дечијом памећу замислио некако као и турског цара који „држи земљу и градове“ и о коме се свакодневно говори са понизношћу „цар да је здрав!“ - „у царско име!“, „све је царско!“, итд, па онда помислих: „Зашто и наша лепа црква да не буде „краљска“, односно „царска“, што је онда за мене било свеједно, те се у својој детињој сујети понех и тиме.

А кад ми деда на питање одговори са жаљењем - да смо имали и царевину своју и да су нам је проклетници, Турци, отели баш овде на Косову, на Видовдан, отели, од мене се оте узвик: „Е, а када?“ „Давно је то било!“, одговори деда. Тај ме одговор није задовољио и ја га упитах: „Пре колико година?“

Деда се насмеши и нежно ми рече: „Ти, синак, још не знаш до толико да бројиш. Али кад баш имаш ђеф и то да знаш, деда ће и то да ти објасни. Ево, на пример, ако све наше овце и козе помешамо у једно трло - толико је много година прошло отада!“

Ја онда нисам знао колико смо по броју коза и оваца имали, али сам знао да је наш буљук коза и оваца и посебице био највећи у селу. А кад се помешају, изгледало ми је страшно много, те повиках: „А-а! Толико!“ „Да!“, потврди деда кратко и после сетним гласом настави: „Е, мој синак, краљ није подигао само цркву, он је око цркве саградио и много зграда лепих и високих, и око њих башта као рај! Ту је било пуно учених калуђера, па и сам владика је ту становао! Ту су се писале књиге за цркву. Кажем ти: била је дивота Божија!“

„Па шта је било са тим кућама и калуђерима?“, упитао сам га, он ми одговори са болом у души: „Мрнци су зграде спалили и срушили, а калуђери су се разбегли. После су се и Срби из села иселили.“ „А после, дедо, ко је чувао цркву?“ „Нико!“ Тако је за дуги низ година остала сама и пушта и на улици, и у њој су пландовала арнаутска говеда!“ „А откуд Арнаути ту?“ „Кад су се Арнаути иселили, Арнаути се доселили.“ „Е-е-е!“ „Јес!“

Чувши ову злу судбину цркве и села мени се чело само од себе најези, срце стеже, десна рука скупи у песницу, а очи

погледаху унаоколо не би ли се ту задесило какво Туре, па да потрчим, да га ухватим, лупим у главу и оборим на земљу... Тако сам био готов на освету! Дечија работа. Деда ми те мисли беше прочитао на лицу, насмеши се мало, поглади ме по глави и нежно похвали: „Петлићу мој!“ Ја се онда још више нарогуших. А он настави: „Остави, синак, све то на страну, јер проклетници Турци хтедоше и саму цркву да нам сруше. То би тек за нас Србе било зло! Али им не даде Бог и Света Богородица, фала им!“

Ту се деда подиже мало с места и прекрсти се три пута.

Прекрстим се и ја, и из груди ми се оте оно народно: „Од греоте!“ А после сам бацио тужан поглед на цркву као да је она била још увек у таквом жалосном стању! А када се очи моје зауставише тамо на конаку крај цркве, који беше виши и лепши од трокатнице ђајине куле, мени се лице одмах разведри и деду упитах весело: „Па кад је и ко после цркву отворио, и зидом оградио и мутвак (летњу кухињу) и онај лепо конак саградио?“

„Пре нас, синак, наша кућа имала је још четири попа и они су то све урадили.“

„Али, како, и како су се звали ти наши попови?“, упитао сам љубопитљиво.

Деда се насмеши мало и рече: „Добро, синак, и то ћу да ти испричам, али да запамтиш добро и после, кад порастеш и Бог ти да децу, да и ти њима испричаш: да се не заборави!“

Мени беше стидно што ми рече - „кад тиу Бог да децу“, али ипак рекох: „Оћу!“ Он ме тада помилова и поче...

ПОП РИСТА ПРВИ ПОПОВИЋ И СИН МУ МИЛАНОВИЋ

Први наш поп звао се Риста и наша породица, Поповић у Грачаници, води порекло од њега. Он се родио у Призрену, а његови су тамо дошли из Скадра. Као младић служио је код владике и добио име „дијак (ђак) Риста“. Када га је пут са владиком нанео поред Грачанице, у лето 1759, село

Грачаница је било настањено Арнаутима, а црква пушта и на улици. Сажалио се на јадно стање цркве и остао сам да је штити!

Снашао се да себи живот сачува, цркву очисти од ђубрета и врата јој начини: да стока више не пландује у њој. После је у селу настао некли помор; Арнаути се од тога поплаше и сви иселе. Оставши сам, ђак Риста је, молбом, доселио неколико кућа из оближњих села. Онда га село ожени и владика запопи. И тако је његовим пожртвовањем, а на велику радост Срба на Косову, црква поново доведена у ред и - пропојала! Село је такође постало чисто српско. Овог поп Ристу Првог наследио је његов син Милован, али о његовом животу и раду предање не прича ништа.

ПОП ЂОРЂЕ ПОПОВИЋ

Попа Милована наследио је његов син поп Ђорђе. И за његово време црква је била још на улици, без стопе свог дворишта и ма какве зграде за народ, јер тада су Косовом владали крволок Малић-паша Џинић и његов обесни синовац Јашар-паша, потурице из Новог Брда, који су на Косову дорушавали и све оно српско што догле не беше уништено. Тако су насрнули и на цркву Грачаницу: најпре су однели мермерне плоче црквеног патоса ради патосања хамама, а после су скинули олово са црквеног крова ради покривања џамије.

Јашар-паша је по налогу свога стрица Малић-паше (оног главнокомандујућег турске војске 1809. у Нишу, који је после јуначке битке на Чегру код села Каменице, у којој јуначки погине Стеван Синђелић, наредио да се главе хиљаду погинулих српских ратника одсеку и узидају у Ђеле-кулу), једног летњег дана дошао у Грачаницу, и, пошто је резапео шатор недалеко од цркве, наредио је да се позове поп Ђорђе и сваки домаћин куће из села.

Када су они дошли и пришли, дубоко се клањајући, он их не удостоји погледа већ, пушећи на наргиле и срчући кафу, нареди им преко рамена: "Ајд, рајо, пењ се на цркву и скидај олово!" Чувши ту страшну заповест поп и раја задрхташе и, са рукама на грудима и понизно пресавијени једногласно завапили: "Милост, честити пашо!" Место милости следовао је подсмех и још оштрија наредба: "Не будали, рајо, него слушај заповест нашу!"

"Милост, милост!", опет су повикали поп и раја, на колена клекали и и челом земљу додирнули.

Та понизност не само да се није паши коснула срца него га је још више разбеснела и он је урликнуо: "Не лај, псино, но пењ се горе!"

А кад је раја опет завапила - "аман, пашо, милост!", скочио је на ноге, зграбио бич и стао их тући све редом и где стигне, највише по глави.

Тад су поп и раја занемели и претворили се у пресамићени кип: неосетни за наредбе, неосетни за бич, предали су се судбини. А пошто фијук бича није извукао више ни једно понизно - "аман, пашо!", паша је бесно бацио бич, пришао попу, крвнички га ногом ударио у ребра и дрекнуо:

"Одлазите, пасја веро!"

Када се раја, немо и пресамићено, с рукама на прсима натрашке иставила десетак корака, он им је подвикнуо: "Ту стој!"

Стали су и закаменили се... Не гледајући више на њих, паша се окренуо својим сејменима и строго им рекао: "Горе!" Млади, јаки и бесни, сејмени су очас нашли рожљике, наслонили их уз цркву, попели се и платице олова брзо су почеле да падају одозго.

Са вером у Бога раја и поп су, молитвом у себи, ишчекивали велико чудо: да омете врага, да цркву на миру остави. Али, сејмени су открили све сводове, па и сва четири мала кубета - кубе Св. Марка, Св. Матеја, Св. Јована и Св. Луке, а чудо се није десило! Остало је да се открије само средишње кубе, кубе Исуса Христа. А кад су се на њега попели, раја је болно и упитно бацила неми поглед на попу свог, што је значило: "Зар је наша вера толико немоћна, попе?"

"Грешни смо, не прима нам Бог молитву!" шапнуо је поп и са ножевима у срцу почео да чита и последњу молитву коју је знао напамет. Са последњом речју те молитве, а пре него што је и једна платица скинута са тог кубета, нешто је на земљи крај цркве учинило - "буп!"

"То није пад платице олова!", помислили су поп и раја и брзо на тамо погледали. Кад тамо - клупче меса: један од сејмена је пао са врха великог кубета, са висине од 19 метара! Тада се попу и раји лице намах озарило неким блаженим осмехом, и они су прошапутали: "Е, хвала ти, Боже, и Света Богородице!"

Паша, пак, побесни. "Кући, псино!", подвикну раји, а сејменима: "Пајдос!" Тако је пашу стигла Божија казна, али је и поп Ђорђе ускоро после тога пресвиснуо од бола за црквом, коју није могао да гледа како од кише прокишњава и фреске се кваре. Деце није имао.

ПОП РИСТА ДРУГИ ПОПОВИЋ

После попа Ђорђа запопио се његов синовац, син Стеванов, Риста, познат као поп Риста Други. Он је био висок и леп човек, бистар и знан, окретан и провртан, весељак и увек пун прикладних шала. Због тих његових особина, а ради свог увесељавања, Јашар-паша га је често звао у госте, но увек посађивао на последње место софре. Поп Риста је радо ишао и увек му носио богате поклоне не би ли тако вука укратио, цркву више да не дира. А на једној од тих седељки Јашар-паша је толико био очаран његовим шалама и смелошћу, да се то вече побратимио са њим. На тој ноћној зимској седељци паша се беше у добро загрејаној соби добро раскомотио, до гаћа и кошуље. Тад му је пало на памет да се с гостима нашали загонетно и стога их је појединачно упитао: "Шта сам ја?" Овде је паша намерно изоставио реч "сада", тј. без веледостојног одела и одличја.

Свако од Турака је, уз дубок поклон, одговорио славопојно:

“Ти си наш светли gospodar!...
Наш понос!... наше сунце!...”, све
док није дошао ред на нашег
Ристу у дну собе.

Он, пак, прозревши питање,
насмехи се и паши, без поклона,
слободно и гласно довикну: “Јок,
вала, ти си сада само голи Јашар!”

Од ових попових речи аге и
бегови су се толико тргли и
уплашили, као да је у собу пао
гром с неба! И сви су онда зверски
погледали у њега и јетко у себи прогунђали: “Види колико
је поп свиња!” После су љубопитљиво погледали у пашу
и са злурадешћу ишчекивали да паша, по своме обичају,
нареди да попа одмах обесе у подруму или да му целат
палошем одсече главу на пању.

Али, не!

Паши се беше толико допала та попова проницљивост и
мушка смелост, да се гласно насмејао и попу довикнуо:
“Аферим, бре, попаз, ти једини погоди!... Од данас си
ми побратим!” Турцима је, пак, рекао: “Пазите од данас
ко учини ма какву пакост моме побратиму, учинио је и
мени!” Тад су се Турци, иако са мржњом и једом на души,
и попу насмешили, темена учинили и дубоко поклонили...

Од побратима, свемоћног Јашар-паше, поп Риста Други
успео је да потом измоли: 1) цркву да покрије ћерамидом,
да више не кисне и не пропада, 2) двориште око цркве и
да га ограда плотом, 3) да подигне приземну зграду са 4
одећења и пекарном под ајатом, за народ и црквене госте, и
4) имајући и народно поштовање и поверење, он је цркву
обогатио и стоком.

А дом његов, тј. задруга наша, била је народна кућа: ко
је год хтео, свратио је да се наједе,
а далечан и да преноћи. Тако је, у
слави и на миру, склопио очи 1839.г,
оплакан од свих Срба на Косову
Помени, Господе, слуге своје попа
Ристу Првог, попа Милована,
попа Ђорђа и попа Ристу Другог
и све друге знане и незнане који
животима својим одбранише до
данас Твоје светиње у Старој и
Новој Србији!

Из сећања Јанићија Поповића О ЖИВОТУ КРАЈ ЦРКВЕ ГРАЧАНКЕ

Иако се наша задруга, “Попова
кућа” беше распала на четири,
назване Поповчићи, ипак нашим
младићима беше играчка ожени
се и најлепшом девојком из другог
села... Томе је девојке привлачила

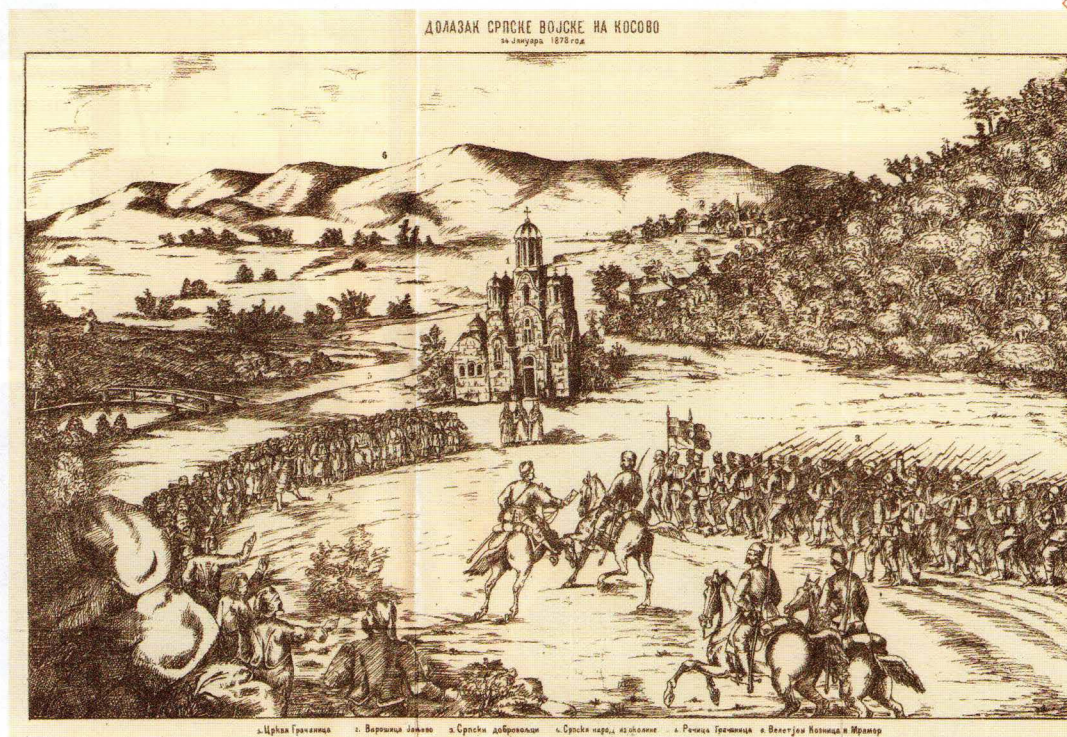

наша спољашњост, јер
смо сви били “момци за
мерак”, а онда писмени,
знани, поштени и вредни,
ни свађалице ни древне
пијанице, а за жене
пажљиви, нежни и добри...
Друга привлачна снага
била је наша црква, у
коју се народ са највећом
љубављу клео: “Цркве
ми Грачанке” и о којој је
певао ону чувену песму “...У

поље јела висока, пустила гране до земље, на гране листе
широке, на лишће цвеће црвено, на цвеће пчеле попале.
Што ми је јела висока, то ми је црква Грачанка, што су ми
листи широки, то су ми књиге попове, што ми је цвеће
црвено, то ми је причес у цркви, што су ми пчеле попале,
то ми је народ пред црквом!”

Е па, зар такву лепоту цркву не имати пред домом својим?
А кад је на домаку, часком се тркне и свећа, за добро или
невољу запали, и Богу помоли. И кад хоћеш исповедиш
се и причестиш. И сваку младу на венчање да видиш, а
игранком сватова пред црквом душу да развеселиш! А
оро на Великдан, Ђурђевдан и Свету Тројицу! Па кад дође
Госпођидан: ајде, море, те лепоте, тог весеља!

Па још и река дуж целог села: да се до миле воље переш
и опереш, и платно убелиш! И поред реке: врба до врбе и
топола до тополе, зеленило и ладовина као у планини! А
око куће Поповића још и башта и шљиваци, једини код
Срба на Косову, да целог лета свачим уста блажиш, а ни
гроша да не даш!..

1. Црква Грачанка 2. Врбовица Јањина 3. Српски доброволци 4. Српски народ, изјаснени 5. Речница Грачанка 6. Велики Јанковић и Мрамор

ЖИВОТ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ ДАНАС

Манастир Грачаница је општежитељни манастир у коме од краја Другог светског рата живи монашко сестринство кога чине 24 монахиње и искушенице. Садашња игуманија манастира маги Ефросинија, наследила је 1992. год. своју претходницу маги Татјану, која је заједно са својим сестрама учинила велике напоре у тешким послератним годинама да се манастир обнови, развије општежиће и завидну манастирску економију.

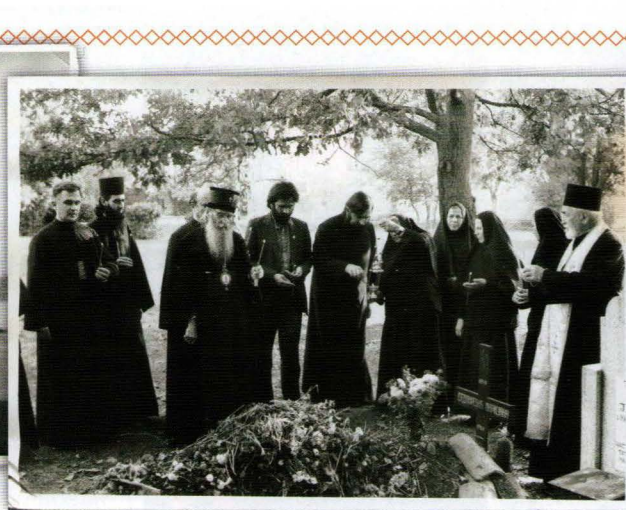
Монашки живот и служење народу увек су, кроз историју, били основне активности грачаничких монаха и монахиња. Уз свакодневне молитве и богослужења, манастир Грачаница био је и важан просветни центар за косовско-метохијске

Србе у време турског ропства, а у манастиру је још у првој

половини 16. века постојала прва штампарија коју је основао новобрдски митрополит Никанор 1539, који је ту имао своје седиште. Под сводовима ове древне Милутинове задужбине духовно су се образовале генерације свештеника и монаха који су својим духовним и просветитељским радом оставили јак печат на историју косовско-метохијских Срба. У 19. веку у манастиру делује једна од првих српских школа на Косову и Метохији, а међу учитељима из тог времена посебно место заузима Јанићије Поповић који је у својој књизи "Живот Срба на Косову" оставио важне записе о животу косовско-метохијских Срба тог времена, као и о самом манастиру Грачаници.

Поред бриге о свакодневном богослужењу, цркви, као и ходочасницима и посетиоцима, сестринство манастира Грачанице обавља и низ других монашких послушања, која заједно са богослужбеним животом чине пуноћу монашког живота овог општежића.

Сестринство манастира на редовним послушањима

Блаженојочивиши њајријарси Герман и Павле у манасџиру Грачаница

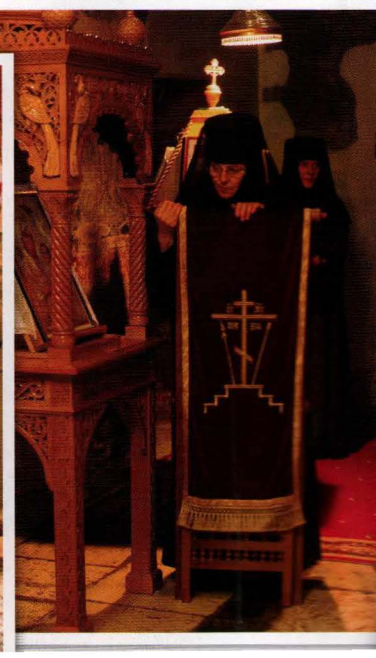
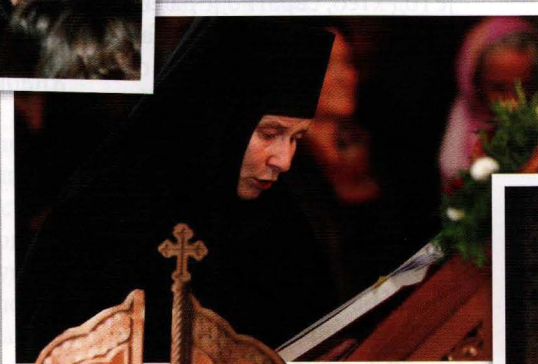
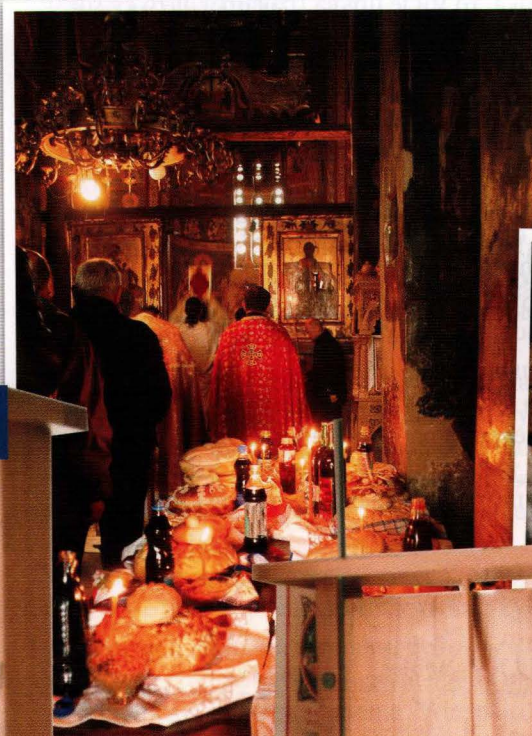
Након 1989. године, када је у манастиру Грачаница одржана централна прослава 600. годишњице Косовске битке и када су у манастир пристигле на поклоњење верницима и мошти Светог Кнеза Лазара, долази до процвата манастирског живота и сестринства. У току деведесетих година прошлог века у манастир долази већи број млађих сестара које уносе нову енергију и наду у манастирски живот.

Манастир Грачаница је након ратног сукоба 1998-1999. године постао и привремено седиште Рашко-призренске епархије. Тих година манастир је био и под сталном војном заштитом, најпре британског, а потом шведског КФОР-а. Као древно седиште Липљанске, а потом и Новобрдске епархије и једна од најпознатијих ризница српске православне културе и народног идентитета на Косову и Метохији, манастир Грачаница је почетком овога века поново постао центар окупљања косовско-метохијских Срба и символ решености српског народа на Косову и Метохији да остане и опстане на својим вековним огњиштима. У тим тешким годинама, непосредно након најновијег оружаног сукоба, све очи Срба, посебно у централном Косову, биле су упрте у манастир који је постао уточиште једном броју прогнаних породица и центар за пренос и дељење хуманитарне помоћи. У манастир су готово свакодневно долазили

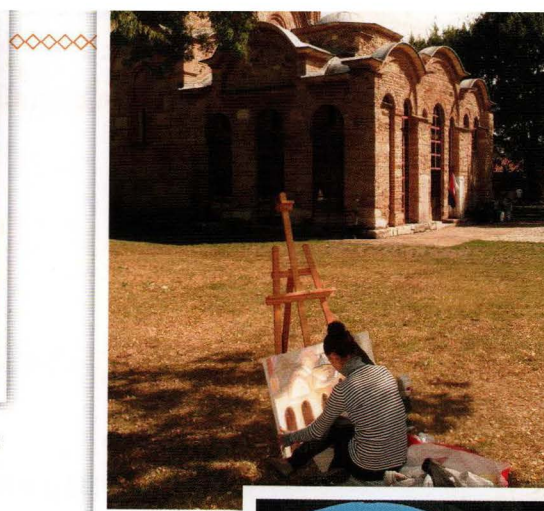
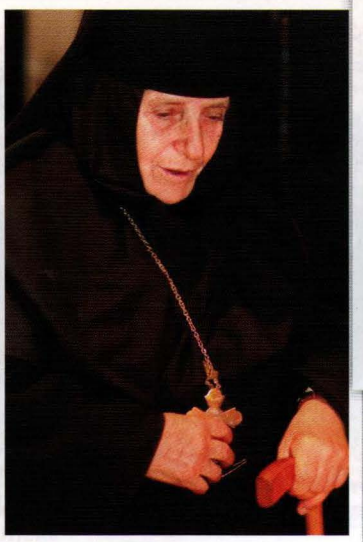
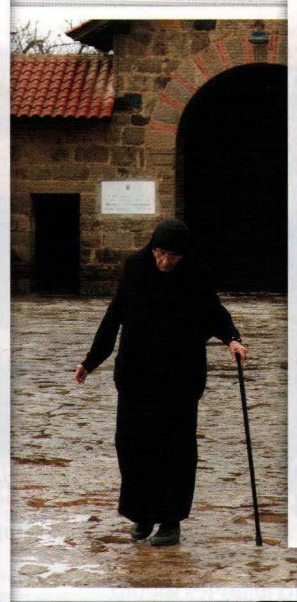
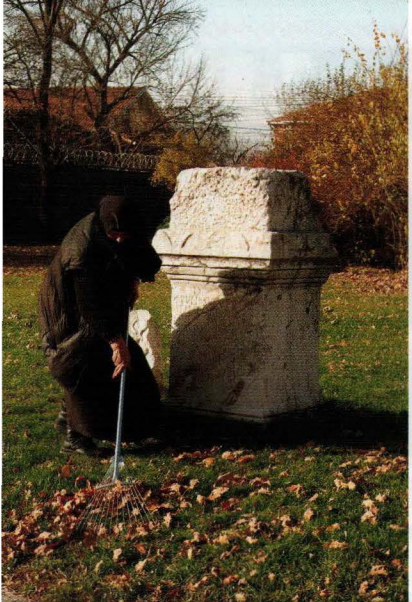
бројни међународни представници којима су изношене чињенице о страдању српског народа. Сестринство манастира, које је тих година носило велики терет страдања народа и Цркве на

Косову и Метохији, неуморно је дочекивало све госте и намернике уз традиционално хришћанско и српско гостопримство. Манастир посебно снажно помаже српским повратницима и најугроженијим породицама, понајвише на подручју централног Косова.

У центру живота сваког манастирског општежића је богослужење, па су стога и у манастиру Грачаница редовна богослужења најважнији део живота монахиња. Типич обухвата комплетан циклус дневних богослужења која почињу у 5.00 ујутру полуноћницом, јутрењем, часовима и литургијом, а завршавају се увече вечерњом и повечерјем. Богослужења се обављају у древно манастирском храму, задужбини Св. Краља Милутина, а зими и у новоосвештаној капели Св. Максима Исповедника. На богослужења редовно долазе и верници из села Грачанице и околине, посебно о већим празницима, пошто је манастирска црква истовремено и једини храм грачаничке парохије. Посебно је свечано за Видовдан када се у манастиру, по традицији, одржава централна прослава са литургијом, а потом се иде пред Споменик косовским јунацима где се врши парастос. Пошто је манастирски храм посвећен Успењу Пресвете Богородице, празник Велике Госпојине и киторски празник Св. Краља Милутина

помоћ и делећи лекове старима и болеснима. У манастиру је, одмах након ратних сукоба, крајем деведесетих година организована апотека, из које су лекови највише дељени најугроженијима. Последњих година манастир је прикупљао средства за откупљивање кућа и парцела које су поједини Срби били принуђени да продају. Истовремено у неким од тих објеката смештене су породице избеглица које нису у могућности да се врате својим домовима.

такође су прилике када се поред верника са Косова и Метохије у манастиру окупи и већи број поклоника из Србије, Црне Горе и целог региона.

Економија манастира Грачанице једна је од највећих међу косовско-метохијским манастирима. У пољопривредним пословима користи се најсавременија технологија. Посебно је развијена прерада млека и производња сира. Плодна земља око манастира омогућава сејање житарица и поврћа, а уз већ постојеће, подижу се нови засади воћа, гаји се сезонско поврће за свакодневну употребу и припрему зимнице. Поред обраде земље и повртларства,

монахиње имају и свој виноград и праве манастирско вино. Такође монахиње производе и квалитетни пчелињи мед који се са осталим ручним производима, које монахиње праве поред својих редовних послушања (бројанице, крстићи, тамјан) продају у манастирској продавници-књижари.

Брига о цркви, гостима и манастирској кухињи и трпезарији се обавља „чредно“ што значи да монахиње мењају једна другу на овим послушањима по договореном распореду. Као и на свим другим послушањима у манастирским општежићима служење другима највећи је монашки подвиг. Припрема зимнице, брање воћа у воћњаку и други пољски радови прилика су да се све сестре окупе заједнички на послушању. Тада се често уз духовне песме или гласно читање молитава посао

годишњице Косовске битке 1989. год. дограђено је северно крило са иконописачком радионицом и неколико келија за монахиње. Посебно треба поменути и изградњу зграде у којој се налази привремена епископска резиденција као и још један објекат у коме су смештене епархијске канцеларије. Иако је однедавно седиште Епархије Рашко-призренске и Косовско-метохијске враћено у Призрен, у Грачаници се и даље налазе најважније епархијске канцеларије. Око манастира је претходних година завршен и нови манастирски зид који је заградио део манастирског имања са воћњаком и баштама.

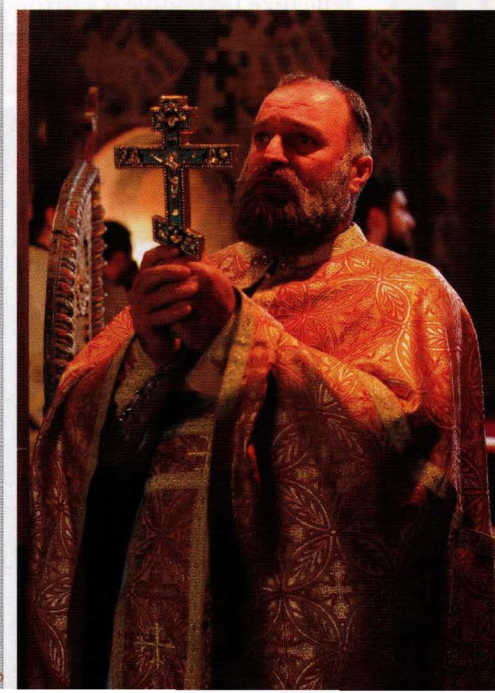
претвара у богослужење које стоји на почетку и крају свих манастирских послушања.

У последњих двадесетак година манастир Грачаница је додатно изграђен и обновљен. Поред свеобухватне обнове старог манастирског конака уочи прославе 600.

Уз богослужење и молитву монахиње највише времена проводе на послушањима – пословима које им је одредила игуманија манастира и који служе целој заједници на унапређењу живота. Поред редовних послова спремања хране и одржавања објеката, монахиње се баве иконописом, шивењем одежде и мантија, као и хуманитарним пословима. У иконописачкој радионици манастира Грачанице насликане су иконе које красе већи број косовско-метохијских цркава, а веома често поруџбине стижу из целе Србије и дијаспоре.

Посебно треба истакнути хуманитарни рад сестринства манастира. Поред редовне поделе хуманитарне помоћи, монахиње манастира, а нарочито сестра која је дипломирани лекар, редовно обилазе српске енклаве и најугроженије породице пружајући им бесплатну медицинску

ПРИЈАТЕЉ ЕДИЦИЈЕ НЕМАЊИЋКИ МАНАСТИРИ
КОМПАНИЈА НОВОСТИ

Из садржаја:

2.
МАНАСТИР ГРАЧАНИЦА – БУДНИ ЧУВАР ВЈЕРЕ И УТЈЕХА НАРОДА
6.
МАНАСТИР ГРАЧАНИЦА
10.
ВЕРСКЕ И ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ НА БАЛКАНУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 13. СТОЛЕЂА
12.
ВРЕМЕНОСЛОВ ЗБИВАЊА У СРПСКОЈ ЦРКВИ И ДРЖАВИ У ДОБА КРАЉА МИЛУТИНА
19.
У ЦРКВИ БОЖИЈОЈ И ЉУДИ ГРЕШНИ ПОКАЈАЊЕМ, ТРУДОМ И МОЛИТВОМ
ОНИХ КОЈИ ИХ ЉУБЕ ДОСТИЖУ СВЕТОСТ
22.
МАНАСТИРСКО НАСЕЉЕ
26.
АРХИТЕКТУРА ГРАЧАНИЦЕ
30.
ЖИВОПИС ГРАЧАНИЦЕ
42.
РИЗНИЦА МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦА
46.
СТАРЕ КЊИГЕ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ
48.
ДАРОВНА ПОВЕЉА
50.
ИЗ ЖИТИЈА АРХИЕПИСКОПА ДАНИЛА О „СТЕФАНУ УРОШУ ПРЕВИСОКОМ И КРЕПКОМ
И САМОДРЖАВНОМ И МИЛОСТИВОМ КРАЉУ СРПСКОМ
52.
ШТО МИ ЈЕ ЈЕЛА ВИСОКА, ТО МИ ЈЕ ЦРКВА ГРАЧАНКА – ИЗБОР ИЗ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ
54.
САВРЕМЕНА ПОЕЗИЈА О ГРАЧАНИЦИ
56.
ГРАЧАНИЦА У СРПСКОМ СРЦУ
60.
ЖИВОТ МАНАСТИРА ГРАЧАНИЦЕ ДАНАС

**CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње**

**ISBN 978-86-7660-137-0
COBISS.CG-ID 17559568**